

Gunnlaug Daugstad og Benedicte Lie

**Kvalitativ forstudie til
levetårsundersøkelse blant ikke-
vestlige innvandrere**

Notater

Forord

Statistisk sentralbyrå (SSB) planlegger å gjennomføre en ny levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere. SSB har gjennomført levekårsundersøkelser blant innvandrere i 1983 og i 1996. Å undersøke innvandreres levekår byr på mange utfordringer, ettersom det er snakk om en veldig sammensatt gruppe. I levekårsundersøkelsene sammenliknes levekår ut fra noen på forhånd definerte mål for levekår, i en skandinavisk tradisjon som er etablert over mange år. Innvandrere i Norge har svært forskjellig bakgrunn, erfaringer, verdier og prioriteringer. De vil ha svært forskjellige oppfatninger av hva som er viktig for å ha et godt liv i Norge. Dersom en ikke kjenner til mangfoldet vil en ikke være i stand til å forstå innvandreres levekår. En kan heller ikke stille relevante og valide spørsmål, eller si noe på et godt grunnlag om hvordan de ulike gruppene har det. Hva er det innvandrere fra ulike grupper selv synes er problematiske forhold ved deres levekår i Norge?

I tillegg til å avdekke ”objektive” forskjeller i levekår, og forskjeller i verdier og prioriteringer, er det en rekke praktiske utfordringer rundt gjennomføringen av en slik undersøkelse. Det er viktig å undersøke for eksempel hvordan en best kan nå målgruppen, hvordan man bør informere om undersøkelsen, og hvordan en bør legge opp selve intervjuene.

Dette er bakgrunnen for at vi har foreslått – og gjennomført – en kvalitativ forstudie til levekårsundersøkelsen blant innvandrere.

Prosjektet er gjennomført som en del av forarbeidet til en ny levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere, som skal gjennomføres i 2005/2006. Levekårsundersøkelsen og dette forprosjektet er finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet.

Gunnlaug Daugstad og Benedicte Lie har stått for gjennomføringen av prosjektet. Vi ønsker å takke alle som har bidratt gjennom samtaler og fokusgrupper, og delt erfaringer og råd til gjennomføringen av undersøkelsen.

Oslo, oktober 2004

Prosjektstøtte: Kommunal- og regionaldepartementet

Innhold

1 INNLEDNING	7
1.1. BAKGRUNN	7
1.1.1 Formålet med levekårsundersøkelsen.....	7
1.1.2 Hvordan går det med dem som er født i Norge?	7
1.2 FORMÅL MED FORSTUDIEN	7
1.3 DISPOSISJON.....	8
2 GJENNOMFØRING AV DEN KVALITATIVE FORSTUDIEN	9
2.1 PROBLEMSTILLINGENE SOM SKULLE BELYSES	9
2.2 METODE I DEN KVALITATIVE FORSTUDIEN.....	9
2.2.1 Hensiktsmessighetsutvalg	10
2.2.2 Saturated samples.....	10
2.3 UTVALGET	11
2.4 AVGRENSNING	12
2.4.1 De enkelte landgruppene	12
2.5 GJENNOMFØRING.....	12
2.5.1 Samtaler med forskere	13
2.5.2 Innvandrerorganisasjoner	13
2.5.3 Semistrukturerte intervjuer.....	13
2.5.4 Fokusgrupper.....	13
2.6 ANONYMISERING	14
3 PERSPEKTIVER PÅ LEVEKÅR	15
3.1 DEN SKANDINAVISKE LEVEKÅRSTRADISJONEN.....	15
3.1.1 Litt historikk.....	16
3.1.2 For stor vekt på materielle forhold?.....	16
3.1.3 Noen utfordringer i forhold til tradisjonen.....	17
3.1.4.....	17
3.2 NORMATIVE PREMISSE.....	17
3.2.1 Hvem har makt til å definere?	17
3.3 FORSKJELLER I MULIGHETER ELLER VERDIER OG PRIORITERINGER?	19
3.3.1 Forskjeller i muligheter	19
3.3.2 Ulike verdier og prioriteringer.....	19
3.3.3 Flyktninger er i en spesiell situasjon.....	20
3.3.4 Eksempler på forskjeller i prioriteringer.....	21
3.3.5 Hvilke ressurser og arenaer er viktige?.....	21
4 ÅPEN ERFARINGSRUNDE	22
4.1 HVA ER DE VIKTIGSTE UTFORDRINGENE I FORHOLD TIL LIVET I NORGE?	22
4.1.1 Språk.....	23
4.1.2 Arbeidsmarked.....	23
4.1.3 Bolig.....	24
4.1.4 Møtet med byråkratiet.....	24
4.1.5 Fremstilling i media.....	25
4.1.6 Å alltid bli behandlet som “innvandrer”	25
4.1.7 Forholdet mellom generasjoner.....	26
4.2 UTFORDRINGER I FORHOLD TIL INTEGRASJON.....	27
4.3 Å BLI KATEGORISERT SOM EN INNVANDRER	28
4.3.1 Skal en kalle dem som er født og oppvokst i Norge innvandrere?.....	29
4.4 UNDERSØKELSEN MÅ TILPASSES GENERASJONSPROBLEMATIKKEN.....	29
4.5 VIKTIGE SIDER ER DEKKET, MEN IKKE ALLE LIKE GODT	32

5	BETRAKTNINGER OM TEMAER OG SPØRSMÅL	33
5.1	FØDELAND OG SPRÅK (EGET) OG BAKGRUNN FRA 'HJEMLANDET'	33
5.1.1	<i>Sosial bakgrunn - bakgrunn fra 'hjemlandet'</i>	34
5.1.2	<i>Foreldres utdanning</i>	34
5.1.3	<i>Foreldres yrke</i>	34
5.1.4	<i>By/land</i>	34
5.1.5	<i>'Opprinnelsesland', eget fødeland, eller foreldres fødeland?</i>	35
5.1.6	<i>Transnasjonale nettverk - ikke bare kontakt med 'hjemlandet'</i>	35
5.1.7	<i>Sende penger 'hjem' - hjelpe familie i utlandet økonomisk</i>	36
5.1.8	<i>Hus/eiendom i opprinnelseslandet</i>	37
5.1.9	<i>Flytte tilbake?</i>	38
5.2	BOLIG OG BOFORHOLD	38
5.3	HUSHOLDSSAMMENSETNING OG FAMILIE I NORGE	40
5.3.1	<i>Husholdsstruktur - mer fleksibel?</i>	40
5.4	SOSIAL KONTAKT GENERELT, OG KONTAKT MED FAMILIE OG VENNER	41
5.4.1	<i>Familie vs venner</i>	41
5.5	BARNEPASSORDNINGER	42
5.6	EGET ARBEID, ARBEIDSFORHOLD, EKTEFELLES ARBEID OG ULØNNET ARBEID	43
5.6.1	<i>Eget arbeid og ektefelles arbeid</i>	43
5.6.2	<i>Arbeidsforhold</i>	44
5.6.3	<i>Diskriminering på arbeidsmarkedet</i>	44
5.6.4	<i>Ulønnet arbeid</i>	44
5.7	SPRÅK (NORSK)	45
5.8	UTDANNING (BL.A. MEDBRAKT)	45
5.9	ØKONOMI	46
5.9.1	<i>Vanskelig å få gode anslag</i>	46
5.9.2	<i>Husholdet som økonomisk enhet?</i>	46
5.9.3	<i>Sensitive spørsmål</i>	47
5.9.4	<i>Trang økonomi</i>	47
5.9.5	<i>Økonomiske prioriteringer og materielle ervervelser</i>	47
5.10	HELSE	48
5.10.1	<i>Nærgående og personlige spørsmål</i>	49
5.10.2	<i>Mange årsaker til bekymring, og ulike uttrykk</i>	49
5.10.3	<i>Bekymret for fremtiden, for å bli gammel i Norge?</i>	50
5.10.4	<i>Fysisk helse</i>	51
5.10.5	<i>Kontakten med helsevesenet</i>	51
5.11	ORGANISASJONER OG FRITID	51
5.11.1	<i>Deltakelse i organisasjoner</i>	52
5.11.2	<i>Mediebruk</i>	52
5.11.3	<i>Religion og trossamfunn</i>	53
5.11.4	<i>Flere spørsmål om religion</i>	54
5.12	OPPLEVD DISKRIMINERING	54
5.12.1	<i>Omfang og art av diskriminering</i>	55
5.12.2	<i>Vanskelig å få gode svar?</i>	56
5.13	HOLDNING TIL "DET NORSKE"	57
5.14	STATSBORGERSKAP	58
6	SPESIFIKKE PROBLEMSTILLINGER FOR HVER LANDGRUPPE.....	59
6.1	KUN ET LITE UTDRAG AV ET STORT KOMPLEKS	59
6.1.1	<i>Store forskjeller i botid i Norge</i>	59
6.1.2	<i>Innvandringsgrunn har mye å si</i>	60
6.2	PAKISTAN	61
6.2.1	<i>Om å bli fremstilt som innvandrere</i>	61

6.2.2	<i>Familie og husholdsrelasjoner</i>	62
6.2.3	<i>Forholdet mellom generasjonene</i>	62
6.2.4	<i>Forholdet til Pakistan</i>	62
6.2.5	<i>Bolig</i>	62
6.2.6	<i>Sosialt nettverk</i>	63
6.2.7	<i>Arbeidsdeltakelse</i>	63
6.2.8	<i>Økonomi</i>	63
6.2.9	<i>Helse – og møtet med helsevesenet</i>	63
6.2.10	<i>Fremstilling i media</i>	63
6.2.11	<i>Diskriminering</i>	64
6.3	TYRKIA	64
6.3.1	<i>Familie og venner</i>	65
6.3.2	<i>Utdanning</i>	65
6.3.3	<i>Fremstilling i media</i>	65
6.3.4	<i>Savner forståelse</i>	66
6.3.5	<i>Forholdet til Tyrkia</i>	66
6.3.6	<i>Arbeidsdeltakelse og barnepass</i>	66
6.3.7	<i>Religion</i>	66
6.3.8	<i>Diskriminering</i>	66
6.4	SOMALIA	66
6.4.1	<i>Halvparten er under 20 år</i>	67
6.4.2	<i>Tre av fem har bodd i Norge under 5 år</i>	67
6.4.3	<i>Forskjellig bakgrunn fra Somalia</i>	67
6.4.4	<i>Skillelinjer somaliere imellom</i>	68
6.4.5	<i>Mange enslige og enslige forsørgere</i>	68
6.4.6	<i>Familie og husholdning</i>	68
6.4.7	<i>Problemer på boligmarkedet</i>	69
6.4.8	<i>Arbeidsdeltakelse</i>	69
6.4.9	<i>Skriftradisjon</i>	70
6.4.10	<i>Forholdet til Somalia og somaliere andre steder</i>	70
6.4.11	<i>Økonomi</i>	70
6.4.12	<i>Helse</i>	71
6.4.13	<i>Opplevd diskriminering og fremstilling i media</i>	71
6.4.14	<i>Religionsutøvelse</i>	71
6.5	VIETNAM	72
6.5.1	<i>Ulik bakgrunn fra Vietnam</i>	73
6.5.2	<i>Religion og organisasjonsdeltakelse</i>	73
6.5.3	<i>Sosiale nettverk</i>	73
6.5.4	<i>Forholdet til Vietnam</i>	74
6.5.5	<i>Opplevd diskriminering</i>	74
6.5.6	<i>Arbeidsdeltakelse og barnepass</i>	74
6.6	IRAK	74
6.6.1	<i>Flyktningbakgrunn fra Irak</i>	75
6.6.2	<i>Midlertidige oppholdstillatelser fører til passivisering</i>	76
6.6.3	<i>Familie i Norge</i>	76
6.6.4	<i>Mange nyankomne og problematikk knyttet til det</i>	76
6.6.5	<i>Skeptiske til staten</i>	76
6.6.6	<i>Utdanning i Norge og Irak</i>	76
6.6.7	<i>Høy arbeidsledighet og lav arbeidsdeltakelse</i>	77
6.6.8	<i>Mange er avhengige av støtte fra det offentlige</i>	77
6.6.9	<i>Bolig i Norge</i>	77
6.6.10	<i>Diskriminering og negativt mediefokus</i>	77
6.6.11	<i>Økonomi er sensitivt</i>	77
6.6.12	<i>Religionsutøvelse og holdninger</i>	78

6.6.13	Organisasjonsdeltakelse og fritid.....	78
6.7	SRI LANKA.....	78
6.7.1	Bakgrunn fra Sri Lanka.....	79
6.7.2	Politiske motsetninger.....	79
6.7.3	Utdanning på Sri Lanka.....	80
6.7.4	Høy arbeidsdeltakelse i Norge.....	80
6.7.5	Barna tar utdanning i Norge.....	80
6.7.6	Økonomi er sensitivt.....	80
6.7.7	Forholdet til Sri Lanka.....	80
6.8	BOSNIA-HERCEGOVINA.....	81
6.8.1	Spredt bosetning.....	82
6.8.2	Klarer seg relativt godt.....	82
6.8.3	Ulike problemstillinger for ulike grupper.....	83
6.8.4	Utdanning og arbeid.....	83
6.8.5	Forholdet til Bosnia.....	83
6.8.6	Religion og religionsdeltakelse.....	83
7	PRAKTISKE TIPS TIL GJENNOMFØRING.....	84
7.1	TILLIT OG MOTIVASJON.....	84
7.1.1	Vanskelige tema.....	84
7.2	INTERVJUERE.....	85
7.2.1	Kjønnsdelt intervjuing.....	85
7.2.2	Alder på intervjuerne.....	85
7.2.3	Valg av språk og intervjuer.....	85
7.2.4	Bør ikke kjenne hverandre.....	86
7.2.5	Valg av tid og sted.....	86
7.2.6	Opplæring av intervjuere.....	87
7.2.7	Intervjuer som informant.....	87
7.3	INFORMASJONSSTRATEGI I FORKANT AV UNDERSØKELSEN.....	87
7.3.1	Innvandrerorganisasjoner.....	88
7.3.2	Moskeer og andre trossamfunn.....	89
7.3.3	Internettsider.....	89
7.3.4	Festivaler.....	89
7.3.5	Media.....	89
7.3.6	Journalister.....	89
7.3.7	Flyktning- og innvandrerkonsulenter.....	90
7.3.8	Kafeer og områder hvor det er mange innvandrere.....	90
7.4	KONTAKTSTRATEGI (HVORDAN FÅ AVTALT INTERVJU).....	90
7.4.1	Vanskelig å komme i kontakt med en del somaliere.....	91
7.4.2	Navnetradisjon.....	91
7.4.3	Analfabetisme og forhold til brev.....	91
7.5	INTERVJUSITUASJONEN.....	91
7.5.1	Sosial situasjon.....	91
7.5.2	Avslutning på intervjuet.....	92
8	FØRSTE UTKAST TIL SPØRRESKJEMA (MED KOMMENTARER).....	93
9	REFERANSER.....	111
10	VEDLEGG.....	112
10.1	INTERVJUGUIDE - ENKELTPERSONER FRA ULIKE LAND.....	112
10.2	INTERVJUGUIDE TIL FOKUSGRUPPER LKI - PAKISTAN.....	115
10.3	INTERVJUGUIDE TIL FOKUSGRUPPER LKI - SOMALIA.....	118
10.4	INTERVJUGUIDE TIL FOKUSGRUPPER - LFU INTERVJUERE.....	121

10.5	NOTAT OM TILLEGGSUTVALG BLANT UNGE MED INNVANDRERBAKGRUNN	126
10.6	ARTIKKEL MED OPPSUMMERING AV FAKTARAPPORT OM DE TI INNVANDRERGRUPPENE ...	133
	Tidligere utgitt i serien Notater.....	137

1 Innledning

1.1. Bakgrunn

Statistisk sentralbyrå (SSB) skal gjennomføre en omfattende undersøkelse av ikke-vestlige innvandreres levekår i Norge. Undersøkelsen gjøres på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), og skal gjennomføres i 2005/2006. Levekårsundersøkelsen blant innvandrere (heretter omtalt som LKI) skal gjennomføres etter mønster fra en tilsvarende undersøkelse som ble gjennomført i 1996 (Blom 1997, 1998). Oppdragsgiver er opptatt av at innvandreres egne perspektiver skal ivaretas, at undersøkelsen er godt forankret i innvandrer miljøer, og at en skal kunne sammenlikne med levekårsforhold ellers i befolkningen, og med resultater fra undersøkelser i andre land. Spørsmål i undersøkelsen skal derfor velges ut i forhold til spørsmål som inngår i SSBs panel- og tverrsnittundersøkelser av befolkningen i Norge sine levekår, i forhold til tidligere undersøkelser blant innvandrere om innvandreres levekår, og i forhold til andre internasjonale undersøkelser.

I forbindelse med denne levekårsundersøkelsen har SSB gjennomført en kvalitativ forstudie. Forstudien er en del av forberedelsene til levekårsundersøkelsen blant innvandrere. Bakgrunnen for at forstudien ble gjennomført, var at oppdragsgiver, KRD, og SSB ønsket en sterkere forankring av undersøkelsen i innvandrer miljøer, både i forbindelse med gjennomføring av undersøkelsen, for den faglige kvaliteten og for fortolkning av resultater.

1.1.1 Formålet med levekårsundersøkelsen

Formålet med selve levekårsundersøkelsen er å dokumentere viktige sider av innvandreres levekår i Norge. 10 store grupper innvandrere fra ikke-vestlige land skal være med i undersøkelsen: Pakistan, Vietnam, Irak, Somalia, Tyrkia, Iran, Sri Lanka, Chile, Bosnia, Jugoslavia. Det trekkes et utvalg på ca 500 personer fra hver gruppe. Undersøkelsen omfatter personer som har hatt opphold i Norge i to år eller mer, og som er i alderen 16 til 70 år.

1.1.2 Hvordan går det med dem som er født i Norge?

Det er stor etterspørsel etter informasjon om hvordan det går med personer som er født i Norge, eller som innvandret som svært unge, som har det meste av oppveksten sin i Norge. SSB har på bakgrunn av dette foreslått å ha et tilleggsutvalg til levekårsundersøkelsen, for å kunne si noe om hvordan levekår blant dem som er født i Norge skiller seg fra levekårene til førstegenerasjonsinnvandrere. Det er ikke nok personer som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre i hovedutvalget til at vi kan si noe om denne gruppen. I arbeidet med forstudien har mange pekt på forskjeller mellom generasjonene. Dette mener vi understreker betydningen av å kunne si noe om hvordan det går med dem som er født i Norge med innvandrerforeldre. Mange begynner å bli voksne, men det er langt flere som er i og under skolealder. Kan en fange opp eventuelle problematiske forhold i levekårene for denne gruppen tidlig, vil en kunne arbeide mer målrettet mot dem som nå er i førskole- eller skolealder (se vedlegg kapittel 10.5).

1.2 Formål med forstudien

Forstudien har hatt flere formål:

- Gi en nyansert fremstilling av hva som påvirker levekårene: Ikke bare hvordan "vi" mener at "de" har det. Innhente innspill fra innvandreres egne perspektiver på hva som er viktig for et godt liv i Norge.
- Gi innspill i forhold til utvalg av spørsmål og formulering av spørsmål i levekårsundersøkelsen. En vil da sikre at undersøkelsen ikke bare er basert på forskerdefinerte verdier, men også til dels på verdier blant innvandrerbefolkningen. En vil også sikre at spørsmål blir oppfattet riktig, og at vi vet hvordan vi skal tolke svarene.

- Gi innspill til hvordan en skal nærme seg feltet i forhold til rekruttering av intervjuere (rekruttering av intervjuere med tanke på relasjonen mellom intervjuer og intervjuobjekter), hvordan en bør nærme seg problemstillingene i undersøkelsen, og hvordan en kan informere om undersøkelsen.
- Gi en tolkningsramme til dataene fra den spørreskjemabaserte levekårsundersøkelsen om innvandreres levekår i Norge.

1.3 Disposisjon

Kapittel 1 er innledning til rapporten. Kapitlet inneholder informasjon om selve levekårsundersøkelsen, og bakgrunn og formål med den kvalitative forstudien.

Kapittel 2 beskriver hvordan den kvalitative forstudien er gjennomført. Det gjøres rede for problemstillinger, metode, utvalg, avgrensning og gjennomføring.

I kapittel 3 har vi gitt en kort diskusjon av perspektiver på levekår. Vi har diskutert den skandinaviske levekårstradisjonen, normative forutsetninger som ligger til grunn i levekårsundersøkelsene, og levekårsforskjeller, som et resultat av forskjeller i muligheter, eller resultat av bevisste valg og prioriteringer.

I kapittel 4 gjengir vi resultatene fra den åpne erfaringsrunden som vi innledet de fleste intervjuene og fokusgruppene med.

I kapittel 5 kommer vi mer konkret inn på temaer og spørsmål som er planlagt inkludert i levekårsundersøkelsen.

I kapittel 6 tar vi opp spesifikke forhold og problemstillinger som kom frem i forhold til de ulike gruppene vi har tatt for oss i forstudien. Det er ikke alle gruppene vi har fokusert like mye på. De gruppene vi har samlet mest informasjon om er somaliere, pakistanere og tyrkere.

Kapittel 7 tar for seg praktiske tips til gjennomføring av undersøkelsen, i forhold til tillitt og motivasjon blant intervjuobjektene, noen ting en bør tenke på ved rekruttering og opplæring av intervjuere, tips til hvordan en kan informere om undersøkelsen, noe om kontaktstrategi og intervjusituasjonen.

I kapittel 8 har vi tatt med det første utkastet til spørreskjema som forelå da vi gjennomførte forstudien, og satt inn kommentarer til noen av spørsmålene.

2 Gjennomføring av den kvalitative forstudien

2.1 Problemstillingene som skulle belyses

Den kvalitative forstudien hadde som nevnt flere målsetninger. Konkret skulle den:

- Bidra til å gi oss mer bakgrunnskunnskap om de ulike gruppene i forkant av hovedundersøkelsen:
 - Hva er viktige sider ved sosial, økonomisk og politisk organisasjon i de ulike gruppene?
 - Hvilke problemstillinger står de overfor som har betydning for deres levekår i Norge?
 - Generasjonsforskjeller?
 - Kjønnsforskjeller?
 - Hvilke konsekvenser bør det få for utforming av spørreskjema?
- Gi konkret tilbakemelding på tema og spørsmål som skal med i spørreskjema.
 - Bør noe utgå?
 - Bør andre tas med?
 - Hvilke utfordringer i formuleringer er det, siden vi her har med en så kompleks gruppe å gjøre?
- Gi tips om rekruttering av intervjuere, kontakt- og informasjonsstrategi
 - Hvordan skal intervjuere gå fram?
 - Hvordan få kontakt?
 - Hvordan få tillit slik at spørsmålene ikke blir oppfattet som sensitive?
 - Hvordan informere i forkant?
 - Hvordan informere i etterkant?
- I tillegg skulle forstudien gi en fortolkningsramme til resultatene fra hovedundersøkelsen.

2.2 Metode i den kvalitative forstudien

En kvalitativ undersøkelse er prinsipielt forskjellig fra en kvantitativ undersøkelse. Forskjellene går langs mange dimensjoner.

Når en har forstått fenomenene og skal undersøke omfanget og utbredelsen av noe kan det være hensiktsmessig å benytte kvalitative undersøkelser.

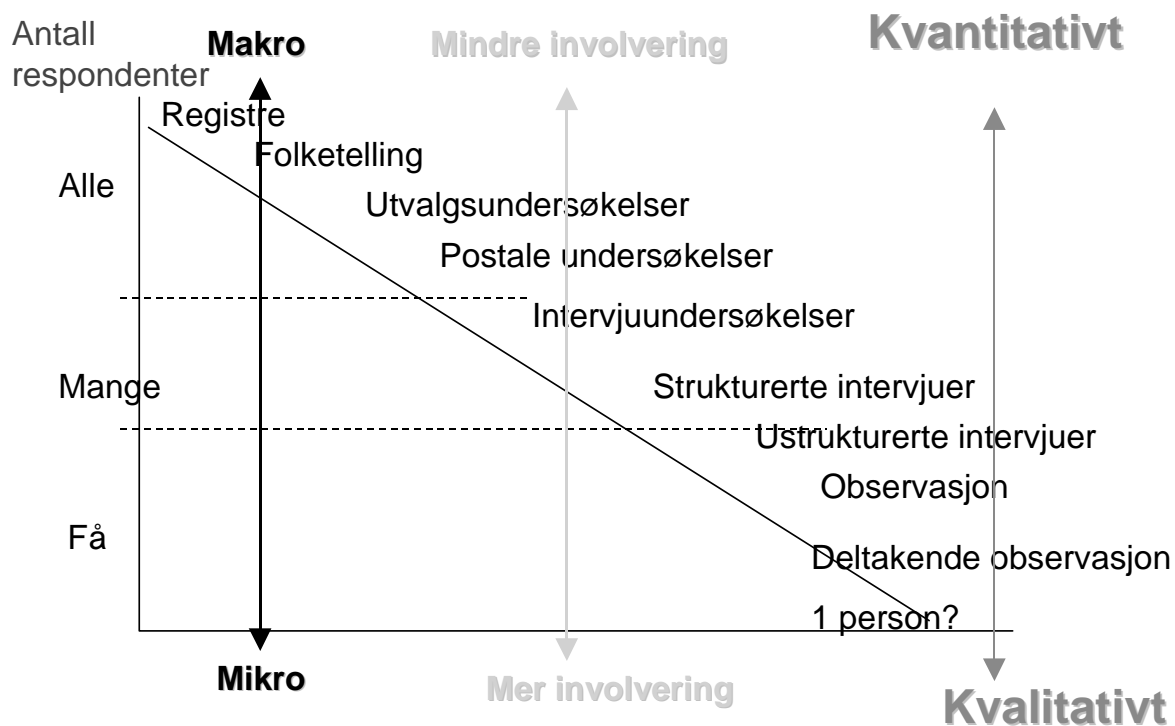
Frengangsmåten i en kvalitativ undersøkelse er annerledes enn ved en kvantitativ undersøkelse. Det legges ikke vekt på representativitet, men heller på informasjonsrike informanter (se neste avsnitt om hensiktsmessighetsutvalg og "saturated samples"). En har færre respondenter og de er ikke tilfeldig valgt. En nøster blant personer og problemstillinger for å få mest mulig informasjon om et eller flere fenomen. En er gjerne opptatt av å få frem bredde og nyanser i forståelse og perspektiver. Dybdeintervjuer brukes gjerne når poenget er å analysere den enkeltes oppfatninger av situasjonen, mens fokusgrupper kan være egnet for å få frem bredden av synspunkter.

I kvantitative undersøkelser har en gjerne lukkede svarkategorier, eller såkalte forskerdefinerte spørsmål og alternativer. I kvalitative undersøkelser har en mulighet til å la intervjuobjektene uttrykke seg på sin egen måte ut fra egne tanker og preferanser.

Figuren illustrerer ulike typer datainnsamling, fra undersøkelser med mange respondenter, lite involvering og stor vekt på kvantitative data, til undersøkelser med færre respondenter, mer involvering og mindre strukturerte intervju/observasjonsteknikker. Selve levekårsundersøkelsen blant

innvandrere kan plasseres opp mot den øverste stiplede linjen i figuren, mens den kvalitative forstudien kan plasseres mot den nederste stiplede linjen i figuren.

Figur 1 Ulike metoder/datainnsamling

2.2.1 Hensiktsmessighetsutvalg

Når en velger informanter til kvantitative undersøkelser trekkes som nevnt et utvalg med tanke på å kunne generalisere, telle opp og finne omfanget av fenomener. Når en velger informanter til kvalitative studier er det for å få ulike perspektiver på bordet, for å forstå hva som ligger i fenomener. En bruker det som kalles "purposive sampling", eller "hensiktsmessighetsutvalg".

Utvalget skal brukes til å belyse forskjellige perspektiver, hva forskjellene består i, og hvordan de bidrar til å belyse ulike forhold.

Vi har vært ute etter informasjonsrike informanter. Noen kan være elitistiske, men de kan likevel være bærere av viktig informasjon, og kan sette en i kontakt med andre. En må finne "information rich cases" og samtidig finne ut hvordan de er posisjonert i forhold til andre. Nøkkelinformanter kan være "portvakter". Portvakter kan være opptatt av å formidle sitt bilde av virkeligheten som det riktige, og forsøke å hindre en i å få innblikk i andres perspektiver. En må forbi dette, og komme "gjennom porten". Enkelte ganger kan man oppleve at noen personer ønsker mye kontroll over hvem man tar videre kontakt med, slik at en ikke kommer forbi portvakten.

2.2.2 Saturated samples

Lengden og omfanget på feltarbeidet setter begrensninger for hvor mye informasjon en kan innhente, og hvor mye i dybden en kan gå i forhold til ulike spørsmål. I utgangspunktet er det slik at jo lenger feltarbeid og jo flere intervjuer en kan gjennomføre jo bedre. I dette tilfellet er det stor sosial variasjon. Det er mange ulike grupper, og vi hadde ikke anledning til å dekke hele variasjonen. Hadde det vært lite variasjon hadde det vært nok å gjøre et par intervjuer. Er det stor variasjon bør en ideelt sett ha en

stor mengde intervjuer. Likevel er det slik at en del intervjuer, og kartlegging av en del problemstillinger, er bedre enn ingen intervjuer og ingen kartlegginger. Vi måtte velge ut noen få grupper, og forsøkte å snakke med flere innen de få gruppene.

Ofte er det slik at det første intervjuet vil gi en mengde informasjon. Etter hvert som en intervjuer vil en gradvis få mindre ny informasjon. Ideelt sett skal en fortsette til en ikke får ny informasjon (Kvale 1997), en skal nøste til fenomenet er "mettet", en skal spørre til en ikke får ny informasjon om fenomenet. Prosjektet har vært begrenset i forhold til ressurser og tid. Det er begrenset hvor mange fenomener en kan undersøke, og hvor lenge en kan "nøste". Hvilke fenomener som er viktige har en ikke oversikt over før en begynner. Ideelt sett bør alle undersøkelser ha "mettede" - eller det en på engelsk kaller "saturated" - undersøkelser i bunnen. Da først kan en utforme meningsfulle spørreskjemaer. I store utvalgsundersøkelser er det ikke slik at alle har en felles forståelse av fenomenene. Norge er ikke så homogent at en ikke trenger å gjøre slike forundersøkelser og særlig er det stor heterogenitet blant innvandrere i Norge.

2.3 Utvalget

I LKI skal de ti største gruppene inngå med et bruttoutvalg på 500 personer hver. Innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Vietnam, Bosnia-Hercegovina, Irak, Iran, Sri Lanka, Somalia, Pakistan, Tyrkia, Serbia og Montenegro og Chile skal være med i undersøkelsen. Utvalget trekkes blant innvandrerbefolkningen, det vil si blant alle med to utenlandsfødte foreldre, selv født i Norge eller i utlandet. Ser vi på innvandrerbefolkningen (førstegenerasjonsinnvandrere og dem som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre) er den absolutt største gruppen personer med landbakgrunn fra Pakistan. Chile er ikke lenger blant de ti største gruppene, men inngår for å kunne sammenlignes med resultatene fra undersøkelsen i 1996. Ser en bare på førstegenerasjonsinnvandrere er det omtrent like mange fra Irak og Pakistan. Som nevnt innledningsvis skal bare de som har bodd i Norge i to år eller mer være med i undersøkelsen.

Tabell 1 . Innvandrerbefolkningen som inngår i undersøkelsen, etter landbakgrunn og kjønn. 2003

Landbakgrunn	I alt	Menn	Kvinner
Pakistan	25 546	13 356	12 190
Vietnam	16 944	8 568	8 376
Irak	16 437	10 165	6 272
Bosnia-Hercegovina	15 498	7 769	7 729
Somalia	13 689	7 443	6 246
Iran	12 733	7 143	5 590
Tyrkia	12 343	6 784	5 559
Sri Lanka	11 475	6 018	5 457
Jugoslavia	9 941	5 159	4 782
Chile	6 806	3 618	3 188

Kilde: SSB/Befolkningsstatistikk

Vi hadde som utgangspunkt at vi skulle forholde oss til fem utvalgte landgrupper, som vi hadde sett fra andre undersøkelser hadde dårlig svarprosent, eller som var 'nye' grupper siden siste undersøkelse. Dette var innvandrere med bakgrunn fra Irak, Pakistan, Tyrkia, Vietnam og Somalia. Likevel fulgte vi opp enkelte andre landgrupper der dette lot seg gjøre, mens noen av de vi hadde tatt utgangspunkt i ikke ble så høyt prioritert.

2.4 Avgrensning

På grunn av tidsrammene i prosjektet har vi i forstudien måttet velge ut noen av gruppene. Vi har konsentrert oss om innvandrere med bakgrunn fra Pakistan, Somalia og Tyrkia, og til dels Irak, Sri Lanka, Vietnam og Bosnia.

Det er store forskjeller disse gruppene imellom, men også blant personer fra samme land. Noen har kommet som arbeidsmigranter, andre som flyktninger. Noen har bodd lenge i Norge, andre veldig kort. Mange står overfor forskjellige problemstillinger når det gjelder å etablere et godt liv i Norge. Det har ikke vært mulig å skaffe seg en fullstendig oversikt over de ulike gruppenes kompleksitet.

De som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre står overfor andre utfordringer enn de som selv har innvandret i ung eller voksen alder. I utvalget i levekårsundersøkelsen er det ikke nok personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre til at en kan analysere levekårene til denne gruppen. SSB har derfor tatt initiativ til et tilleggsutvalg blant dem som er født i Norge, og blant unge førstegenerasjonsinnvandrere som har innvandret før skolealder (Vedlegg kapittel 10.5). I forstudien har vi kommet en del inn på forholdet mellom generasjonene, men vi har i hovedsak tatt utgangspunkt i førstegenerasjonsinnvandreres perspektiver. I forbindelse med et tilleggsutvalg blant personer med innvandrerbakgrunn, som har hatt store deler av oppveksten sin i Norge, bør en gå nærmere inn i problemstillinger som berører denne gruppen.

Tidsrammene har satt begrensninger for hvor mange temaområder og problemstillinger vi har hatt anledning til å forfølge og gå i dybden på. Vi har valgt å bruke informanter som snakker flytende eller ganske godt norsk. Dette har sammenheng med tiden (ressursene) vi hadde til rådighet, og ulemper ved bruk av tolk.

2.4.1 De enkelte landgruppene

Vi har sett nærmere på hva som foreligger av statistikk om de ti innvandrergruppene. Ved å se på statistikken kan en danne seg et foreløpig inntrykk av bredden i de ulike gruppene; botid, innvandringsbakgrunn, alder, kjønn, sivilstand, hvem de er gift med, utdanning osv vil være viktige variabler. En må velge ut informanter i forhold til alder, kjønn og botid, men ikke bare det. Personer fra samme land kan ha kommet under helt forskjellige betingelser, situasjoner som kan ha store konsekvenser for hva de tenker om hvordan de har det i Norge. Det vil altså være forskjeller som strekker seg langt utenfor det en kan avdekke gjennom statistiske variabler.

Den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen som skal være med i undersøkelsen er som sagt en svært heterogen gruppe, og det vil være mange ulike perspektiver på levekår. Det er ikke mulig å utarbeide ulike spørreskjemaer i forhold til de ulike gruppenes perspektiver, men det er mulig å beskrive mangfoldet og variasjon i forhold til tokeningsmuligheter.

2.5 Gjennomføring

Vi har benyttet ulike teknikker som åpne og semistrukturerte samtaler/intervjuer, fokusgrupper og dybdeintervjuer. Forstudien ble gjennomført i perioden januar - mai 2004. Sluttrapporten foreligger nå med anbefalinger for det videre arbeid med spørreskjema og gjennomføring av undersøkelsen (for eksempel informasjonsstrategi). I løpet av denne prosjektperioden har vi

1. Samlet informasjon om de ti gruppene. Vi har laget faktaark med samling av foreliggende statistikk om de ulike innvandrergruppene. Disse brukes som bakgrunnsinformasjon og er publisert i et eget notat (Lie 2004a). Mye kan vi vite allerede gjennom tilgjengelig registerstatistikk, f.eks. alders- og kjønns sammensetning, botid, flyktningbakgrunn, ekteskapsmønstre, utdanningsnivå, tilknytning til arbeidsmarkedet, inntekt og overføringer.
2. Snakket med forskere. Samtaler med forskere som har jobbet med prosjekter som tematisk sett er relatert til levekårsundersøkelser, og som har arbeidet spesielt med problemstillinger knyttet til de

innvandrergруппene som inngår i undersøkelsen; Om gruppene, problemstillinger i forhold til levekår, synspunkter på skjemaet.

3. Samtaler med representanter for foreninger og organisasjoner. Snakket med organisasjoner, nøkkelinformanter. Nøsting av nettverk og de informasjonsrike informantene.
4. Valgt ut ulikt posisjonerte informanter til fokusgrupper og enkeltintervjuer. Planlagt, avtalt, gjennomført, oppsummert og diskutert intervjuer og fokusgrupper. Fokusgrupper med personer fra tre land (kvinner og menn for seg). Dybdeintervjuer med enkeltpersoner.

2.5.1 Samtaler med forskere

Vi begynte informasjonsinnhentingen med å snakke med forskere for å høre om deres erfaringer med ulike grupper, i forhold til problemstillinger LKI er planlagt å skulle dekke. Utgangspunktet var å finne forskere som har jobbet med levekår og levekårsrelaterte problemstillinger overfor noen av gruppene. Vi intervjuet forskere som har jobbet med levekårsrelaterte undersøkelser blant ulike innvandrergруппer. Disse hadde erfaringer med gjennomføring, rekruttering av intervjuere og med de ulike gruppene. Vi snakket med forskere ved NOVA, FAFO og ISF.

2.5.2 Innvandrersorganisasjoner

Deretter var det hensiktsmessig å kontakte innvandrersorganisasjoner og nøkkelpersoner eller talsmenn fra ulike miljøer. Vi var i kontakt med Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene (KIM), Innvanderrådet i Oslo, Helse og sosialgruppe for innvandrere (IHSG) og en del organisasjoner rettet mot enkeltgrupper, som Somalisk velferdsforening, Ressursenter for somaliske kvinner, Babylonsk forening med flere.

Vi nøstet oss frem til enkeltpersoner å intervjuer, og til deltakere til fokusgrupper gjennom foreningene, og gjennom andre kontakter.

2.5.3 Semistrukturerte intervjuer

Siden vi skulle undersøke fenomener for å innhente ulike perspektiver, benyttet vi oss av åpne intervjuer. Det vil på den ene siden si at samtalerne eller intervjuene hadde en *ustrukturert* og *fleksibel form*, i den forstand at intervjueren utforsker problemstillinger som dukker opp gjennom åpne spørsmål. På samme tid har intervjuene en *strukturert form* i den forstand at de ønsker å få svar på bestemte spørsmål og problemstillinger, eller dekker bestemte tema (se vedlegg i kapittel 10.1).

I intervju med enkeltpersoner svarte personene på spørsmål og fortalte om seg selv, og kom med synspunkter på den såkalte gruppen de representerer. De enkeltsamtalerne vi hadde med ressurspersoner og representantene for de ulike innvandrergруппene la mest opp til spørsmål om gruppen.

Vi gjennomførte dybdeintervjuer med personer fra Somalia, Pakistan, Tyrkia, Vietnam, Irak, Bosnia-Hercegovina, og Sri Lanka.

2.5.4 Fokusgrupper

Fokusgrupper er en serie med små møter som tar opp ett eller flere tema i forbindelse med den planlagte spørreskjemaundersøkelsen. Vanligvis deltar det 6-12 personer på hvert møte. Deltakerne plukkes ut på bakgrunn av hvilket tema vi ønsker å diskutere. Gruppene kan være heterogene eller homogene avhengig av hensikten. Det er vanlig å arrangere 4-5 møter med forskjellige typer deltakere. Deltakerne diskuterer temaene som moderatoren introduserer. Ved å snakke sammen inspirerer deltakerne hverandre til å tenke gjennom forskjellige sider ved det spørsmålet som diskuteres. Ved å lytte til samtalen får vi ideer om hva vi bør spørre om og hvordan vi bør ordlegge oss i spørreskjemaene. Fokusgrupper er derfor spesielt nyttige helt i starten av planleggingen; før vi har begynt å lage spørsmål eller bestemt oss for hvordan datainnsamlingen skal foregå. Hensikten er å få frem nyanserte synspunkter, få kommentarer og dypere innsikt i problemstillinger. Det kan være lettere å få frem ulike perspektiver når folk blir fanget i en engasjert diskusjon, mer enn i formelle

intervjuer. Hensikten er å få frem synspunkter, ikke fakta (det kan andre intervjuteknikker være bedre til).

Vi gjennomførte fokusgrupper med personer med innvandrerbakgrunn fra Somalia og Pakistan, kvinner og menn hver for seg. Vi rekrutterte deltakere til fokusgruppene gjennom ulike nettverk og organisasjoner. I tillegg gjennomførte vi en fokusgruppe med personer som har vært intervjuere i SSBs leseforståelsesundersøkelse (LFU). Intervjuerne hadde innvandrerbakgrunn fra Somalia, Pakistan og Vietnam. Deltakerne ble belønnet med gavekort.

I gruppesamtalene eller fokusgruppene, diskuterte deltagerne gitte tema, problemstillinger og erfaringer seg imellom, og diskuterte fritt rundt tema som intervjuer (leder for gruppen) hadde spesifisert. Gjennom fokusgruppen må intervjuer av og til gripe inn og styre samtalen (se vedlegg i kapittel 10.2-10.4). Gjennom økt deltakelse fra intervjuer, vil en fokusgruppe kunne ende opp som et gruppeintervju. Dette har også noe med forventningene til deltagerne, om at dette skal være et styrt møte med en bestemt agenda, i forhold til om de føler seg komfortable med å diskutere fritt.

Både i enkeltintervjuene og i fokusgruppene noterte vi ned det som ble sagt. Fokusgruppene ble i tillegg tatt opp på lydbånd/video. I to av gruppene var det noen som ikke ville bli filmet, ett opptak ble sendt til deltakerne i ettertid, fordi de ønsket å ha det selv. Hver enkeltsamtale og fokusgruppe ble innledet av at vi presenterte oss og fortalte litt om LKI og forstudien. Det var viktig å presisere at forundersøkelsen var til hjelp til for å utforme skjema, informasjonsstrategi etc. og ikke som en del av selve undersøkelsen.

2.6 Anonymisering

Vi bruker i denne rapporten begrepene 'noen', 'enkelte', 'mange' uten å referere til konkrete personer. Dette er for å ivareta enkeltpersoners anonymitet slik at hva den enkelte har sagt ikke skal kunne spores tilbake til noen. I forstudien har det som sagt ikke vært omfanget som har vært viktig. Omfanget vil vi få dekket i selve leveårsundersøkelsen.

3 Perspektiver på levekår

Å undersøke innvandreres levekår byr på mange utfordringer. Selv personer som kommer fra samme land vil ha veldig forskjellig bakgrunn, referanserammer og erfaringer. De vil dermed ha svært ulike utgangspunkt for å besvare spørsmålene, vil kunne tolke og forstå spørsmålene forskjellig, og ikke minst ha svært forskjellige oppfatninger og opplevelser av hva som er sentralt for levekårene.

I en levekårsundersøkelse som dette, sammenliknes levekår ut fra noen på forhånd definerte mål for levekår, i en skandinavisk tradisjon etablert over mange år. Disse målene på levekår trenger ikke å ha samme relevans som levekårsindikatorer for personer fra minoritetsgrupper. Fra å måle levekår i forhold til noen 'objektive' forhold som inntekt, arbeidsforhold osv, er en innenfor sosial forskning også opptatt av 'opplevde' levekår. Den norske befolkningen er ikke så homogen at opplevelsen av levekår vil være lik ved en del ellers like forhold, og kanskje minst mellom norske og ikke-vestlige innvandrere, og blant ikke-vestlige innvandrere.

Hva er relevante levekårsparametere blant innvandrere i Norge i dag? Med opplevelser som krig, tortur, forfølgelse og overgrep, har folk veldig forskjellige utgangspunkt for å besvare spørsmål om levekår, og forskjellige utgangspunkt for å i det hele tatt synes at ulike spørsmål om levekår er viktige og relevante. Hva er eksistensielt viktig for dem? Dersom en ikke kjenner til mangfoldet i erfaringer og livssituasjoner, kan en ikke forstå innvandreres levekår, en kan ikke stille relevante og valide spørsmål, og heller ikke lage gode beskrivelser av levekårene.

Det er store forskjeller i verdisyn, valg og prioriteringer. Det er også store objektive forskjeller i husholdssammensetning, arbeidsdeltakelse, inntekt, utdanningsdeltakelse, bolig og boforhold (f. eks boligstørrelse, og om en eier boligen) (Lie 2004a).

En del av forskjellene kan føres tilbake til **forskjeller i mulighet** for å opparbeide "gode levekår", ved for eksempel at en ikke i utgangspunktet har nødvendig utdanning, norskferdigheter og kontakter for å få en god jobb, og derfor heller ikke får god inntekt, har ikke råd til å kjøpe bolig, eller leie en større bolig, oppfordre barna til å fortsette skolegang og utdanning osv. Andreas Føllesdal snakker om at personer har ulike "risiki", og at mange innvandrergupper har andre risiki, for eksempel på arbeidsmarked, boligmarked og andre arenaer, enn personer med etnisk norsk bakgrunn (Føllesdal 2004).

Men det er også grunn til å tro at det er en god del forskjeller i **prioriteringer og valg**. Dette bekreftes gjennom forstudien, og dette er viktig å ha med seg videre både i utarbeidelsen av spørreskjema og i tolkning av data i etterkant. Eksempler på forskjellige verdier og prioriteringer gjelder særlig forhold som berører familie- og generasjonsrelasjoner, valg av bolig og bosted, transnasjonalisme og religionsutøvelse. Noen av disse problemstillingene diskuteres nærmere senere i kapittel.

3.1 Den skandinaviske levekårstradisjonen¹

Anders Barstad har arbeidet mye med beskrivelser av "det gode liv" og verdilandskapet i Norge, blant annet som bidrag til verdidebatten i forbindelse med Verdikommisjonens arbeid (Barstad 1999 og 2004). Han skriver om hvordan det gode liv har vært begrunnet ut fra forskjellige sosialfilosofiske betraktninger, og oppsummerer tre betraktningsmåter med begrepene frihet, behovtilfredsstillelse og velvære (Barstad 1999). Valgfriheten står sentralt og begrenses av mangel på ressurser (personlige eller samfunnsmessige). Stein Ringen og Amartya Sen fremhever frihet som sentralt ved levekår. Sen skiller mellom "functionings" og "capability", hvor "functionings" er observerbare forhold som helse, samfunnsdeltakelse osv, og "capability" er mulighetene en person har, friheten til å velge mellom ulike liv. "Sen ser de skandinaviske levekårsundersøkelsene som studier av "functionings", og mener

¹ Dette kapittelet er basert på Anders Barstads publikasjoner og foredrag.

de har "...done much to demonstrate and clarify the empirical possibility of examining diverse functions as the basis of quality of life" (Barstad 1999:8). Tradisjonen i levekårsundersøkelsene har vært å fokusere på observerbare forhold, eller utfallsforskjeller, og ikke på forskjeller i verdier og prioriteringer, og heller ikke på forskjeller i muligheter til å velge.

3.1.1 Litt historikk

Ordet levekår er ikke et nyord, men det er lite brukt (Barstad 2004). Ordet kår var vanligere før i sammenhenger som for eksempel "Vokse opp i trange kår" og "Mine kår er ringe" (Ibsen, Vildanden). Ordet "kår" kommer fra det norrøne "kør", jfr. verbet "å kåre". Det har også sammenheng med det norrøne ordet "kjosa", velge.

Levekårsundersøkelsens røtter kan føres tilbake til 1800-tallet med for eksempel Friedrich Engels' beskrivelser av arbeiderklassens stilling i England i 1845, og senere Eilert Sundts beskrivelser av arbeiderklassens kår i Kristiania. Den første levekårsundersøkelsene i Skandinavia var i 1968 i Sverige, som en del av "Låginkomstutredningen". I 1972 ble det gjennomført en fellesnordisk undersøkelse (Erik Allardt). I 1973 ble det gjennomført en undersøkelse i Norge og i 1976 i Danmark. Fra 1980 har det blitt gjennomført jevnlig levekårsundersøkelser i Norge.

Den første svenske undersøkelsen var kjennetegnet ved at levekår ble betraktet som "ressurser med hvis hjelp individet kan kontrollere og bevisst styre sitt eget liv" (Richard Titmuss). Utgangspunktet var å studere "onde" forhold, og problemer for individet (Karl Popper). En var opptatt av "manipulerbarhet", slik at en var interessert i å se på politisk relevante forhold, og deskriptive fremfor evaluerende indikatorer.

"Mot en teori for sosial rapportering" ble utarbeidet av Sten Johansson i 1979. Johansson var opptatt av begrunnelsene for de svenske levekårsundersøkelsene. Han forankrer sosial rapportering og levekårsundersøkelser i en teori om den demokratiske prosessen; Den sosiale rapporteringen skal være for, av og om medborgerne. Han var opptatt av tre demokratiske grunnspørsmål: Tilstand, mål og midler, hvor sosial rapportering beskriver tilstand. Levekår defineres som de krav og muligheter alle individer i alle samfunn stilles overfor gjennom livsløpet. Disse er så viktige at de blir kollektive anliggender, eksempelvis det å ta vare på egen helse, danne familie, arbeide for sin forsørgelse, framskaffe tilstrekkelige kunnskaper for å mestre voksenlivet.

I 1973 var den norske levekårsundersøkelsen fokusert rundt to sentrale begreper: ressurs og arena (Coleman). En var opptatt av å se på sammenhengen mellom levekårskomponentene: Uavhengighet, kompensering, hopning. I 1980 ble det etablert et nytt system, hvor en så levekår som "økonomiske og sosiale goder og byrder". Levekår ble et svært normativt begrep (basert på forestillinger om hva som er bra og dårlig) og det ble lagt vekt på "ytre tilstander".

3.1.2 For stor vekt på materielle forhold?

Erik Allardt representerer en annen tilnærming, "behovstilnærmingen". Han skiller mellom tre grunnleggende behov: 1) Å ha (materielle behov, behov for helse, sysselsetting, inntekt mm.), 2) Å elske (behov for kjærlighet, sosiale relasjoner og fellesskap) og 3) Å være (behov for å ha og leve ut en sosial identitet). Barstad beskriver Allardts behovstilnærming på denne måten: Den siste kategorien behov ble i Allardts undersøkelse forsøkt målt gjennom personers sosiale anseelse, deres opplevelse av å være uerstattelige, samt deres politiske aktiviteter og muligheter for fritidsaktiviteter. Allardt kritiserer de svenske levekårsundersøkelsene for å være for ensidig opptatt av ressurser og materielle "ha"-behov. I følge Allardt vil en definisjon av velferd med utgangspunkt i ressurser føre til at tyngdepunktet i for stor grad blir lagt på materielle forhold, mens en behovsanalyse utvider kriteriene for det gode liv." (Barstad 1999:8). Allardt mener det er tilfredsstillelsen av de to siste behovene som definerer "livskvaliteten".

Per Morten Schieflo er også opptatt av grunnleggende behov og foreslår en annen tredeling: Trygghet, meningsfullhet og tilhørighet (Schieflo i Barstad 1999:8). Baumeister er også opptatt av

meningsfullhet; For å oppleve at livet har mening trenger vi hensikter, verdier, selvstyring (opplevelse av kontroll) og selvfølelse.

Et tredje svar på hva som er gode og dårlige levekår er subjektiv opplevelse av livskvalitet. "Slike mål på det gode liv har tradisjonelt blitt avvist av velferdsforskere i den skandinaviske levekårstradisjonen; fordi de subjektive opplevelsene påvirkes av forventninger og hvem en velger å sammenlikne seg med, og fordi de er lite anvendelige i politisk sammenheng." (Barstad 1999:9). Det argumenteres med at individets forventninger formes av livssituasjonen, og at individer raskt vender seg til et bestemt velstandsnivå og tar det for gitt.

3.1.3 Noen utfordringer i forhold til tradisjonen

Ved gjennomføring av levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere står vi overfor en rekke utfordringer i forhold til de skandinaviske levekårstradisjonene.

En står i fare for å fokusere for mye på materielle forhold, på en viss type ressurser og noen på forhånd definerte arenaer. Fanger en opp de ressursene som er viktige for ulike gruppene? Den franske sosiologen Pierre Bourdieu identifiserer ulike typer ressurser og kapital: økonomisk, sosial, kulturell og symbolsk kapital. Bourdieu definerer kapital som ressurser som kan nyttes for å maksimere i forhold til behov og ønsker. Sosial kapital er sosiale relasjoner (nettverk, kontakter), kulturell kapital er det som er anerkjent og verdsatt kunnskap, økonomisk kapital er materielle verdier og symbolsk kapital defineres som prestisje og ære. Bourdieu anser symbolsk kapital å være summen av de tre andre formene for kapital. Symbolsk makt veier tyngst fordi den tas for gitt. Kapital defineres ulikt i ulike sosiale felt. Det at kapital er ulikt distribuert resulterer ofte i to fraksjoner; en økonomisk basert og en kulturelt basert (Bourdieu 1990). I levekårsundersøkelsen står en i fare for å fokusere for mye på økonomisk kapital, og på bare noen få utvalgte aspekter av sosial og kulturell kapital. Det er viktig å stille spørsmål ved hvilken type kapital som skal kartlegges, hvem som definerer hva som er viktig kapital og hva kapitalen sier om samfunnsdeltakelse og livet i Norge.

En annen utfordring er hvordan en kan fange opp ulike perspektiver på det gode liv, eller gode levekårsforhold. Det kan med fordel legges mer vekt på sammenhengen mellom subjektive og objektive indikatorer ved for eksempel å måle preferanser.

Det er også et spørsmål om en fanger opp nok sider av personers livssituasjon til at en har grunnlag for å gi helhetlige bedømmelser av gruppers og samfunnets levekårsutvikling.

3.2 Normative premisser

I en levekårsundersøkelse som dette, sammenliknes levekår ut fra noen på forhånd definerte mål for levekår, i en skandinavisk tradisjon etablert over mange år. Disse målene på levekår trenger ikke å ha samme relevans eller være indikatorer på dårlige levekår for personer fra minoritetsgrupper. Levekårsforskningen forutsetter en viss konsensus om hva som er godt og dårlig. Når vi sammenlikner mellom grupper har ikke nødvendigvis gruppene den samme oppfatningen om betydningen av de aktuelle levekårsforholdene. Gyldigheten av levekårsbegrepet må avgjøres ut fra et studium av fremherskende normer, vurderinger og verdier i samfunnet (Barstad, innlegg på konferanse om norsk asylpolitikk, velferdstilbud og bosetting av flyktninger).

3.2.1 Hvem har makt til å definere?

Spørsmålet om hva som er gode levekår er også et maktspørsmål. Langt fra alle perspektiver når frem i den offentlige debatten og offisielle målinger (Barstad 1999:10). Også her kan en trekke paralleller til Bourdieus teorier, hvor han tar utgangspunkt i at de "herskende klasser" og eliten definerer hva som er viktig kapital og hva som skal regnes som kapital overhodet. Eliten har mye symbolsk kapital (summen av alle former for kapital), og har makten til å definere den!

Som helt nyankommen flyktning er en ofte i en spesiell situasjon i det nye landet, hvor en har mindre tilgang på ulike former for kapital enn andre (få kontakter og venner, lite norskkunnskaper, liten kunnskap om det norske samfunnet og sosiale normer, og liten økonomisk kapital). Mange ikke-vestlige innvandrere har liten symbolsk kapital. I tillegg vil mange ha et annet verdisyn og et annet syn på hva som er viktig kapital, og derfor søke å maksimere sin livssituasjon ut fra andre forutsetninger, og gjøre andre prioriteringer. Utfallsforskjeller står dermed i fare for å tolkes innenfor rammen av hva majoriteten eller eliten definerer som mest verdifull kapital. Hvordan dette kan arte seg kommer vi tilbake til i diskusjonen i kapittel 3.3. Det er viktig "...å vise mangfoldet innad i disse gruppene, og dermed motvirke de enkle og endimensjonale elendighetsbeskrivelsene en ofte møter" (Barstad 1999:19).

Et sentralt spørsmål er, som vi har vært inne på, hvilke normative premisser som har ligget til grunn for levekårsundersøkelsene. I begrunnelsen for levekårsundersøkelsene i 1980 ble det understreket at "levetår er et normativt begrep. Valg av levekårsindikatorer vil i siste omgang være begrunnet i bestemte verdiopfatninger" (Andersen m.fl. 1981 i Barstad 1999). Det blir referert til de tre sosialfilosofiske betraktningmåtene som ble gjengitt ovenfor; alle betraktningmåtene blir tilskrevet "...en større eller mindre rolle for utformingen av levekårsundersøkelsen..." (ibid:9). I tilnæringsmåten tar en likevel standpunkt for, "...så langt som mulig..." å registrere "ytre forhold" fremfor "indre tilstander". Dette innebærer med andre ord at en avgrenser seg i forhold til den subjektive livskvalitetsstradisjonen. Som nevnt tidligere har tradisjonen innen nordisk levekårsforskning vært en forholdsvis klar avstandtagen til subjektiv livskvalitet som mål på velferd (Barstad 1999:12).

Mange og forskjelligeartede begrunnelser ble benyttet i valget av levekårskomponenter i 1980, med referanse til ulike perspektiver og til almenetiske prinsipper. I 1996 ble det innført et nytt system for de norske levekårsundersøkelsene. Det har siden 1996 blitt gjennomført to samordnede levekårsundersøkelser hvert år; tverrsnittsundersøkelsen og panelundersøkelsen. "Tverrsnittsundersøkelsen inneholder en liten kjerne med faste spørsmål, mens temaene som for øvrig tas opp varierer fra år til år etter en bestemt rotasjonsplan. Panelundersøkelsene skal gi forløpsinformasjon, med vekt på inntekt, utdanning, arbeidsmarked, bolig og familie, og gi bedre forståelse av de prosesser som styrer utviklingen på forskjellige levekårsområder. ... Det nye opplegget fra 1996 representerer på noen punkter et brudd med systemet som ble fulgt i perioden 1980-1975. Det er en mindre rendyrket vekt på beskrivelse av fordelingsresultatene, og større vekt på prosesser og årsaker bak fordelingen. Det er fremfor alt panelundersøkelsene som vil ivareta det siste hensynet. En annen forskjell er en noe større vekt på bruk av holdningsspørsmål og spørsmål om subjektiv opplevelse av velferd. Vektleggingen av "ytre forhold" er fremdeles sterk, men likevel mindre rendyrket enn i det gamle systemet." (Barstad 1999:12-13) Fra å måle levetår i forhold til noen 'objektive' forhold som inntekt, arbeidsforhold osv., er en innenfor sosial forskning også opptatt av 'opplevde' levetår.

Offisielle og politiske målsetninger har spilt en rolle i utformingen av de norske levekårsundersøkelsene. Hva som oppleves som viktig og godt for den enkelte er heller ikke alltid sammenfallende med allmennhetens interesser. Mange oppfatninger når ikke frem i den offentlige samtalen. Det er mange perspektiver på hva som skal defineres som dårlige levetår og det gode liv, og perspektivene er dessuten ikke statiske. Med et stadig mer flerkulturelt samfunn, og ikke minst når en har innvandreres levetår spesielt for øye, og skal vurdere ulike gruppers levetår ut fra en normativ skala, er dette noe en bør tenke nøye gjennom. Samfunnet er i stadig endring, og det er også normer og verdier. Når verdiene endres kan dette forklare handlings- og levetårsendringer.

Mange ikke-vestlige innvandrere blir utsatt for negative fordommer og diskriminering. Dette kan føre til at en føler seg mindre som en del av "et norsk fellesskap". Å ikke få være med på å definere seg selv i det bildet som skapes av innvandrere i offentligheten kan gi en følelse av avmakt. Positive sider og ressurssterke personer usynliggjøres. Ut fra dette kan en si at et ensidig fokus på "ha"- behov vil gi et ufullstendig bilde av ikke-vestlige innvandreres levetår i Norge. Det vil være viktig å kartlegge i

hvilken grad andre behov er dekket, jfr Allardts gruppering av behov. Behov som ikke kartlegges godt nok i levekårsundersøkelsene er behovet for kjærlighet, sosiale relasjoner og fellesskap (2: Å elske) og behov for å ha og leve ut en sosial identitet (3: Å være). Behovet for å ha (1) er det som er best dekket.

Med et for ensidig fokus på "ha"-behov blir vurderingen av levekår svært materialistisk, med for stort fokus på økonomisk kapital og enkelte aspekter ved kulturell og sosial kapital. Det står ikke nødvendigvis i forhold til mange innvanderes verdier og prioriteringer, eller deres definisjoner av hva som er viktig "kapital" (for eksempel forholdet til familie og religion).

3.3 Forskjeller i muligheter eller verdier og prioriteringer?

Det er store faktiske forskjeller når det gjelder husholdssammensetning, arbeidsdeltakelse, inntekt, utdanningsdeltakelse, bolig og boforhold (f. eks eid eller leid bolig). For en beskrivelse av slike forhold for de ti gruppene som skal inngå i levekårsundersøkelsen blant innvandrere, se rapporten "Fakta om ti innvandrergupper i Norge" (Lie 2004a). Når en finner ulike forskjeller i "objektive" forhold som arbeidsdeltakelse, boforhold, inntekt og utdanningsnivå har dette mange årsaker, og det er mange kompliserte sammenhenger.

3.3.1 Forskjeller i muligheter

Mye av forskjellene kan føres tilbake til **forskjeller i mulighet** for å opparbeide "gode levekår", ved at en i utgangspunktet har få ressurser (økonomisk, sosial eller kulturell kapital). Dersom en i utgangspunktet ikke har nødvendig utdanning, norskerferdigheter og kontakter til å få en god jobb, kan en heller ikke få god inntekt, en har ikke råd til å kjøpe bolig, eller leie en større bolig, hjelpe barna til å fortsette skolegang og utdanning osv. Har en først en form for kapital (for eksempel utdanning, norskkunnskaper, kontakter) kan en lettere omsette den til en annen form for kapital (som arbeid og inntekt). Nordmenn og ulike grupper innvandrere har noen identiske behov og utfordringer. Men likevel har nordmenn og ulike grupper innvandrere ulike risiki - på arbeidsmarkedet, i utdanningssystemet, boligmarkedet, og for eksempel med hensyn til utsatthet for rasisme (Føllesdal 2004). For innvandrere kan veien fra utdanning til arbeidsmarked være tyngre å gå. De møter større utfordringer med hensyn til språkkompetanse, men også i forhold til at flere arbeidsgivere er skeptiske til personer med innvandrerbakgrunn. Store forskjeller mellom ønsker/behov og det som er realiserbart er kritisk for levekårene. Et annet forhold som spiller inn er hvordan en opplever mulighetene sine. Er en klar over mulighetsrommene? Det er vanskelig å realisere valg en ikke ser, og ikke selv anser som realiserbare. Et eksempel vil være at en lar være å ta utdannelse fordi en ikke har tro på at en vil få en bedre jobb, og en jobb som står i forhold til kvalifikasjonene.

3.3.2 Ulike verdier og prioriteringer

Men det er også en god del forskjeller i **verdisyn, valg og prioriteringer**. Den internasjonale verdiundersøkelsen viser at tradisjonelle verdier med sterk vekt på religion, familiens betydning og arbeid betyr mye i fattige land (World Value Surveys). "The value systems of rich countries differ systematically from those of poor countries" (Inglehart og Baker 2000:29). Det er for eksempel mange som synes det er et viktig mål i livet å gjøre foreldre stolte. Det går et hovedskille i synet på hvor viktig religionen er i folks liv. Fattige land er mer preget av overlevelsesverdier, mens rikere land har verdier som i sterkere grad legger vekt på individualitet, respekt for individets autonomi, tillit, toleranse og likestilling. I fattige land oppleves familie som viktige for å overleve, i rike land oppleves det ikke på samme måten. I rike land betyr religion mindre, og det legges mer vekt på vennskap og fritid. Slike funn sier ikke nødvendigvis noe om ikke-vestlige innvanderers syn på livet i Norge, selv om mange kommer fra slike land. For eksempel fremhever Djuve og Hagen at flyktninger er lite representative for sine tidligere hjemland (Djuve og Hagen 1995:64). Det er likevel grunn til å tro at mange ikke-vestlige innvandrere bringer perspektiver med seg, og at verdier de har med seg er viktige i forhold til hvordan de lever og prioriterer, og dermed i forhold til "objektive" og kvantifiserbare levekårsindikatorer, så vel som opplevde levekår i Norge.

Verdisyn endrer seg ikke over natten, men formes i prosess og dialog i ulike situasjoner. De endrer seg i ulike livsfaser, og det kan kanskje ses tydeligst og forsterket i generasjonskonflikter. Det er heller ikke en enveisprosess, ved at innvandrerverdier gradvis blir mer like "norske". Endringer skjer i en dynamisk prosess. I noen tilfeller har en sett at tradisjonelle verdier er blitt viktigere for innvandrere i møte med et nytt samfunn. Endringer i verdisyn skjer i en dialektisk prosess influert fra mange hold, ikke bare norsk påvirkning, men også forhold i utlandet og i det internasjonale samfunnet. På denne måten er også "det norske" i stadig endring og gjenstand for forhandling.

At det er forskjeller i verdier og prioriteringer både i grupper og mellom grupper bekreftes gjennom forstudien, og dette er viktig å ha med seg videre både i utarbeidelsen av spørreskjema og i tolkning av data i etterkant. Oppsummeringene i rapporten baserer seg på de intervjuer og samtaler vi har hatt, hvor vi har prøvd å få oversikt over "vanlige" og "utbredte" erfaringer og preferanser i de ulike gruppene.

Både hvor innvandreren kommer fra og selve innvandringsgrunnen vil ha mye å si for innvandrernes livsførsel og opplevelsen av levekår i Norge. Flyktninger vil kunne ha andre perspektiver på hva som er viktig for levekårene enn arbeidsinnvandrere. Opplevelsen av levekår vil dessuten variere mye i forhold til hvor lenge innvandreren har bodd i Norge, og hva slag sosiale relasjoner og nettverk en har i Norge og i sitt tidligere hjemland. Forventningene til levekår tilpasses livssituasjonen etter hvert.

SSB inkluderer personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre i innvandrerbefolkningen. Disse vil igjen ha andre perspektiver på sine og andres levekår i Norge, og stå overfor andre type utfordringer enn dem som kom som førstegenerasjonsinnvandrere.

3.3.3 Flyktninger er i en spesiell situasjon

Mange flyktninger og innvandrere er i en spesiell situasjon og har spesielle forutsetninger for å ha et godt liv i Norge. I Norge blir de stilt overfor utfordringer som "innfødte" ikke møter (kvalifisere seg til å bli borger i et nytt land, mestre det nye samfunnets krav til språk, mestre og forstå kulturelle normer). Mange har dessuten familie og venner i et annet land. Dette kan gi opphav til ensomhetsproblemer. Mange har også forpliktelser i forhold til å forsørge familiemedlemmer, og det kan skape et ekstra stort økonomisk press (foredrag av Barstad). En del flyktninger har ofte vært utsatt for ekstreme forhold og hendelser før de kom til Norge, opplevelser som kan være en ekstra psykisk belastning.

Nyankomne flyktninger har ikke de samme forutsetningene til å delta i samfunnet som "innfødte". Alles like rett til utdanning forutsetter for eksempel at alle kan norsk. Å ha tilknytning til arbeidsmarkedet blir ofte sett på som selve forankringen i det norske samfunnet. Mange flyktninger og innvandrere opplever å bli stående på siden av samfunnet dersom de ikke får arbeid. De kvalifikasjonene innvandrere har med seg blir ofte ikke verdsatt (for eksempel er det mange som nevner problemer med å få godkjent utdanning). Med arbeidsledighet og dårlig råd minsker forsørgerevnen, og en kan lett oppleve seg som unyttig. Dette og møtet med negative holdninger til innvandrere i det norske samfunnet kan skape identitetsproblemer og en følelse av lite tilhørighet.

3.3.4 Eksempler på forskjeller i prioriteringer

Hvilke levekårsforskjeller skal vi se etter? Blant barn av innvandrere er det en mindre andel som går i barnehage enn ellers i barnebefolkningen. Er det gitt at for eksempel underforbruk av barnehage anses som noe negativt? Risikerer barna å bli utsatt for rasisme i barnehagen? Er normer og verdier i barnehagen i konflikt med det en selv mener er god barneoppdragelse? Er det andre som vurderes som mer kompetente til å passe barna, for eksempel besteforeldre eller møødrene? Lav barnehagedekning blant innvandrere kan ha en sammenheng med at mange har flere barn, og at kostnadene med å ha barna i barnehagen er for store.

Den internasjonale verdiundersøkelsen viser at 12 prosent av den norske befolkningen krysser av på ti av ti mulige poeng i forhold til hvor viktig Gud er i livet deres. Blant pakistanere (i Pakistan) var andelen 90 prosent og blant indere 56 prosent (World Value Surveys, Inglehart og Baker 2000). Gjennom denne forstudien ble det også bekreftet at muligheten for religionsutøvelse er av langt større betydning for mange innvandrere enn for flertallet i befolkningen ellers.

Et forhold som lett kan feiltolkes som en indikasjon på dårlige levekår er trangboddhet. Mange foretrekker å bo tett og har ikke det samme forholdet som en del nordmenn har til romslige villaer hvor alle har hvert sitt soverom. Mange prioriterer stor bolig ned i forhold til andre prioriteringer og interesser. For eksempel prioriterer en at den ene ektefellen skal kunne være hjemme med barna, og det kan være viktigere å sende penger til familie i tidligere hjemland enn å investere i kvadratmeter boligareal i Norge. Mange prioriterer dessuten å ha barna boende hjemme lenger.

3.3.5 Hvilke ressurser og arenaer er viktige?

Selv om en gjennomfører en levekårsundersøkelse som fokuserer på enkelte ressurser og arenaer, og objektive forhold heller enn subjektive oppfatninger, verdier og prioriteringer, er det viktig å være klar over forskjeller i verdier og prioriteringer. Ut fra dette kan det være en fordel å i større grad trekke inn spørsmål fra holdningsundersøkelser som Norsk Monitor og Verdiundersøkelsene.

Et forslag er et spørsmål fra Norsk Monitor i 1999: Hvor viktig er følgende livsområder for ditt velvære og din tilfredshet? (I parentes prosentandel som svarte svært viktig) Helse (88), familie (87), Kjærlighet og nærhet (80), Natur (64), Fritid (62), Arbeid (61), Inntekt (41) og Yrkeskarriere (17) (Foredrag av Barstad). Det er dessuten viktig å være klar over at det er forskjeller i verdier, valg og prioriteringer i ulike livsfaser. Voksne i barnefamilier er for eksempel ofte opptatt av å ha mer tid og bedre økonomi, enslige savner ofte en partner, men menn mer enn kvinner.

Verdiene og prioriteringene er grunnlag for transaksjoner i Norge og de materielle forholdene som måles. Ved å kartlegge forskjeller i verdier og prioriteringer kan en hjelpes til å forstå sammenhenger, variasjoner og årsaker til forskjeller i observerbare forhold.

Når en tar utgangspunkt i ressurser og arenaer er det dessuten viktig å sikre seg at en får med ressurser og arenaer som innvandrere selv opplever som sentrale for deres situasjon i Norge. Hva er viktig for å klare seg? Hvilke ressurser er viktige? Arbeid, nettverk, familie? Hvilke ressurser må en ha for å få tilgang til flere ressurser? Studier viser at innvandrere med stort nettverk i form av familie og venner fra samme innvandrergruppe klarer seg bedre enn dem som har lite nettverk og familie. Hvilke arenaer er sentrale for deltakelse i et fellesskap?

I de neste kapitlene skal vi presentere erfaringer med ressurser, arenaer, opplevelsen av muligheter, erfaringer, verdisyn og prioriteringer blant dem vi har intervjuet.

4 Åpen erfaringsrunde

Vi innledet fokusgruppene og de semistrukturerte intervjuene med en åpen runde rundt noen spørsmål. Spørsmålene vi innledet med var ett eller flere av disse:

1. Hva er viktige sider ved levekårene til den aktuelle gruppen (Hva er det viktig å være klar over...)? Hva er viktigste utfordringer for livet i Norge?
2. Hva er viktigste utfordringer med tanke på integrasjon?
3. Hva tenker dere om det å bli klassifisert som innvandrere? Hva synes du om å bli valgt ut til en undersøkelse på grunnlag av at du er innvandrere?

4.1 Hva er de viktigste utfordringene i forhold til livet i Norge?

Vi begynte de fleste intervjuene og fokusgruppene med en åpen runde hvor vi ba deltakerne komme med synspunkter på hva de mente var viktig for å ha et godt liv i Norge. Vi ba dem tenke på hvilke problemstillinger som er viktige for den aktuelle innvandrerguppen. Det ble pekt på at utfordringene varierer i forhold til hvor lenge en har bodd i Norge. Mange understreket at nyankomne står overfor forskjellige utfordringer enn dem som har vært lenger i Norge.

Som vi allerede har understreket flere ganger, er det store forskjeller gruppene imellom, men også blant personer fra samme land. Noen har kommet som arbeidsmigranter, andre som flyktninger. Noen har bodd lenge i Norge, andre veldig kort. Mange står overfor forskjellige problemstillinger når det gjelder å etablere et godt liv i Norge. Forskjellene mellom grupper og blant personer fra samme land ble ofte fremhevet.

For eksempel, i et intervju med en mann med bakgrunn fra Tyrkia, ble det framhevet at den tyrkiske befolkning i Norge er svært sammensatt. Folk har kommet på ulike tidspunkt, som arbeidsmigranter, flyktninger og gjennom familiegjenforening. Tyrkia har hatt arbeidsmigrasjonsavtale med andre land i Europa, og fra 1963 var det en statlig avtale med Tyskland. Mange dro for å arbeide i Tyskland. Tyrkere har kommet til Norge via andre land i Europa, da det ennå var mulig å komme fra Europa uten visum. Den 12. september 1980 ble det gjennomført militærkupp i Tyrkia. Mange ble arrestert, og mange flyktet fra Tyrkia fra dette tidspunktet og senere. Av de som har kommet etter 1980 har det vært mange med kurdisk bakgrunn.

Til tross for at mange understreket at det var ulike utgangspunkt, og derfor store forskjeller i hva som var utfordringene i Norge, var det en del forhold som gjennomgående ble nevnt:

- Språk
- Arbeidsmarked
- Bolig
- Møtet med byråkratiet - Manøvrering i byråkratiet og regelverket, herunder møte med sosialkontoret
- Media - Negativ fremstilling, stigmatisering
- Alltid behandlet som "innvandrere"
- Forholdet mellom generasjoner

4.1.1 Språk

Det å lære norsk ble nevnt som den første utfordringen når en kommer til et nytt land. Flere fremhevet at det er vanskeligere for eldre enn unge å lære norsk. Hvor raskt og godt en kan lære norsk henger sammen med de språkferdighetene en har fra før. I noen innvandrergupper er det en del som mangler grunnleggende lese- og skriveferdigheter på morsmålet, og det er krevende å skulle lære seg både norsk og engelsk (slik en ofte må gjennom skole og utdanning), i tillegg til de andre kunnskapene en må tilegne seg i studier og jobb. Selv om en får noe grunnleggende norskopplæring er det ofte ikke tilstrekkelig, og mange får ikke nok trening i å snakke norsk. Dersom en ikke har jobb eller andre aktiviteter der en deltar og får praktisert norsk vil læringen bli vanskeligere.

Språk ble fremhevet som en viktig nøkkel til deltakelse og mestring i det norske samfunnet. For dem som ikke kan norsk er det viktig å ha mulighet til å benytte tolk i en del situasjoner. Tilgang til tolk, og forhold rundt bruk av tolk i ulike situasjoner, ble tatt opp som et problem i forbindelse med diskusjon rundt språkbarrierer. I en diskusjon rundt møtet med helsevesenet ble språk og bruk av tolk særlig framhevet:

- Å kunne norsk er viktig for å bli hørt og kunne forklare årsaken til plagene man har.
- Skriftlig materiell er ikke tilstrekkelig, det er mange som ikke kan å lese.
- Å bruke egne barn som tolk er ikke bra for forholdet mellom barna og foreldrene. Det skaper ubalanse mellom generasjonene.

Vi kommer tilbake til forhold omkring bruk av tolk og helsespørsmål i kapittel 5.

4.1.2 Arbeidsmarked

Arbeid ble nevnt av alle vi snakket med som en stor utfordring. Noen av informantene våre fortalte at de ikke hadde opplevd vanskeligheter på arbeidsmarkedet, men de fleste rapporterte om at mange har store problemer med å få jobb. Det er særlig vanskelig å få jobb i forhold til kvalifikasjoner. Mange må ta jobber som de er overkvalifiserte for. De fleste understreker at mange arbeidsgivere er skeptiske og ikke tør satse på å ansette en med innvandrerbakgrunn. Mange peker på at arbeidsgivere er uvitende og fordomsfulle. En del forteller også om opplevd diskriminering på arbeidsmarkedet, for eksempel ved at de føler seg forbigått av norske arbeidstakere med dårligere kvalifikasjoner ved forfremmelse. Blant irakere og somaliere ble problemene på arbeidsmarkedet understreket sterkt. Blant pakistanere vi intervjuet var erfaringene mer sammensatte.

Personer med bakgrunn fra Somalia framhevet:

- Det er større skepsis i arbeidsmarkedet enn i utdanningssammenheng.
- Det er mange som har søkt jobber som aldri hører noe fra arbeidsgiver.
- Selv blant de som er født i Norge og/eller er oppvokst i Norge, og snakker flytende norsk, er det mange som har forholdsvis store problemer med å få jobb.
- Noen, særlig jenter med utdanning, blir gjerne kalt inn til mange intervjuer, men uten å komme videre.
- Ytre tegn på religiøsitet, f.eks kvinner som bruker hijab, fører til at vedkommende ikke får jobb.

Personer med bakgrunn fra Pakistan framhevet:

- For de som er utdannet i Norge, er det ikke problemer i skolen. Problemene kommer når du skal søke jobb.
- Noen, i serviceyrker hadde opplevd å bli forskjellsbehandlet, og fortalte at for eksempel enkelte kunder ikke ville bli ekspedert av dem.
- Flere fortalte at enkelte hadde blitt innkalt til intervju og fått jobb, først etter at de hadde skiftet til norsk navn.
- Innvandrere blir forbigått av nordmenn i noen sammenhenger, med hensyn til lønnsforhøyelse og forfremmelse etc, selv om de har lengre ansiennitet.

- Noen av dem vi intervjuet fortalte at det lett kunne oppstå arbeidskonflikter mellom innvandrere og nordmenn.
- Andre igjen, hadde ikke opplevd diskriminering i arbeidslivet, og understreket at dette hadde med utdanning og erfaring å gjøre, og trolig også hvilken bransje en jobber i.

4.1.3 Bolig

Utfordringer på boligmarkedet ble også trukket frem under den åpne erfaringsrunden. Særlig blant somaliere og irakere ble det rapportert om store problemer på boligmarkedet. Dette er begge grupper som har kort botid i Norge. Mange er i en økonomisk situasjon hvor de ikke kan kjøpe, hvis de for eksempel ikke har fast inntekt, oppsparte midler og kundeforhold i banken. Både leie og kjøp av bolig er dyrt, og mange innvandrere har store familier. En del huseiere er skeptiske til innvandrere og vil ikke leie ut selv om sosialkontoret garanterer. Noen opplever det derfor som en fordel å leie av andre innvandrere. Noen rapporterte også om problemer ved kjøp av bolig fordi de møtte skepsis hos megler, selger og naboer, men de fleste understreker at ved kjøp var det økonomien som var avgjørende.

Somaliere framhever:

- Store familier trenger store boliger, som gjerne er dyre og vanskeligere å få tak i.
- Utleiere kan være skeptiske til å leie ut til store familier fordi det kan medføre mer støy og slitasje.
- Det er vanskelig å få lån på grunn av lav inntekt. De fleste er nyankomne og har ikke fast jobb.
- Utleiere kan være skeptiske til garantier fra sosialkontoret og til at leietakerne kan ha dårlig økonomi.
- Mange ønsker å bo i Oslo, fordi de ønsker å bo sentralt og i nærheten av familie og venner, og mister ofte stønad og rettigheter fordi de flytter.
- Noen fortalte at de opplevde at skepsisen var rettet mot muslimer, ikke nødvendigvis det at de er somaliere.
- Noen presiserte også at problemene på boligmarkedet er sammensatte, og at det er vanskelig å skille negative erfaringer og skepsis fra diskriminering.

4.1.4 Møtet med byråkratiet

Mange fremhevet møtet med byråkratiet og regelverket i det norske samfunnet som en stor utfordring for innvandrere, særlig nyankomne. Det er vanskelig å skjønne alle regler og skjemaer, og ikke minst er det problematisk i forhold til språk. Vi fikk tilbakemeldinger på at mange opplever møtet med saksbehandlere og personell i helsevesenet og på sosialkontoret som vanskelige. Mange opplever å få lite forståelse og synes de møter en del fordommer blant saksbehandlere og helsepersonell.

Om møtet med byråkratiet fremhevet somaliere følgende:

- At mange ikke skjønner vilkårene for hva de har rett på av hjelp og støtte. Avslag kan oppleves som rasisme og dårlig behandling om en ikke forstår vilkårene.
- Mange får avslag på sekundærflyttinger til Oslo, og får derfor heller ikke rett til sosialhjelp i Oslo.
- Mange somaliere har ikke det forholdet til skriftlig dokumentasjon som forventes i Norge.
- Somaliere har heller ikke det samme forholdet til adresser og post som nordmenn, og de har ofte ikke navn på postkassen og på døren.

En somalisk kvinne uttrykte det på denne måten:

Vi kaller det for 'norskefrykt', somaliere er redde for papirer. Papir fra skole er viktig, og melding fra lærer og det som gjelder barna. Og brev fra sosialkontoret betyr penger. Men resten føles som noe som blir påtvunget fra den norske kulturen.

Om møtet med helsevesenet fremhevet personer med bakgrunn fra Pakistan følgende:

- Kommunen skal stille med tolk, men familien vet så lite om egne rettigheter, og de har liten forståelse av egen sykdom.
- Det er mange som mener at pakistanske leger er bedre enn norske. De bruker mer tid på pasientene og hører på pasientene.
- Mange opplever frustrasjon over å aldri bli hørt på eller å få diagnose, og drar til lege i Pakistan for å få diagnose.

4.1.5 Fremstilling i media

Alle vi snakket med var opptatt av at innvandrere blir negativt fremstilt i media, og at dette bidrar til stigmatisering. Innvandrere som gruppe eller ulike landgrupper henges ut i media. Det ble pekt på at politikere og media bruker innvandrere for å få publisitet.

Somaliere vi har snakket med opplever at somaliere som gruppe er blitt spesielt uthengt i media. De hevder at somaliere blir veldig negativt og urettferdig fremstilt i media, mens det før var andre grupper som ble hengt ut som 'syndebukker'. De føler seg satt i bås på grunnlag av enkeltepisoder. Dette skaper avstand mellom somaliere og nordmenn og hindrer integrering.

Negative forestillinger som skapes om somaliere er knyttet til oppslag i media, som for eksempel:

- Negativ framstilling av somaliske foreldre, for eksempel at de ikke følger opp barna på skolen.
- Påstander om at somaliere ikke vil jobbe. Men flesteparten av innvandrerne med somalisk bakgrunn er barn, personer i utdanning, og for eksempel kvinner som er hjemme fordi de har små barn.
- Oppslag om 'barneranerne' selv om dette er bare noen få.

Andre opplever negativ framstilling av innvandrere generelt (ikke bare somaliere) som et stort problem:

- Framstilling av innvandrerkvinner som undertrykte, mens enkeltrepresentanter som tar avstand fra sin bakgrunn får mye fokus (f.eks Shabana Rehman). Media kan forme dem som står fram på sin måte, på en måte som mange innvandrere ser på som negativt.
- Overdrevent fokus på tvangsekteskap.
- Oppslag om 'æresdrap', mens drap som skjer innen etnisk norske familier omtales som 'familietragedier'.
- Innvandrerbakgrunn gjøres relevant når det kanskje ikke er det. Journalistene dukker opp når det er problemer, ikke ved positive begivenheter.

4.1.6 Å alltid bli behandlet som "innvandrer"

En del opplever at de i alle situasjoner, og uansett hvor lenge de har bodd i Norge, og selv om de er født i Norge, blir sett på som innvandrer. En får stadig spørsmål om hvor en kommer fra. Dette oppleves som fremmedgjørende:

Somalisk kvinne 1: Selv om jeg har bodd i Norge lenge, så tenker jeg på Somalia som hjemland. Kanskje mye på grunn av at du ikke får lov til å bli norsk? Jeg får stadig spørsmål om hvor jeg kommer fra.

Somalisk kvinne 2: Du blir hele tiden spurt hvor du kommer ifra. Du tenker ikke på Norge som hjemland, for du blir konstant minnet på at det ikke er det.

Somalisk kvinne 3: Tidligere når min sønn fikk spørsmål hvor han kom ifra, så sa han at han var norsk, men at hans foreldre var fra Somalia. Nå sier han at han er fra Somalia.

De opplever at mye av holdningene og atferden skyldes ren uvitenhet og lite forståelse. En somalisk kvinne kunne fortelle at datteren, som er født i Norge, fikk i oppgave å fortelle om somalisk kultur for klassen. Dette omfattet å synge en somalisk sang, ta med somalisk mat, stille i somaliske klær. Dette var en vanskelig oppgave for en 9-åring som aldri hadde vært i Somalia. Moren ble med på skolen og sang og forklarte. Etterpå snakket hun med rektor og forklarte ham at en liten jente som er født her i Norge ikke skal forventes å kunne så mye om somalisk kultur.

De med pakistansk bakgrunn som vi snakket med, la vekt på at uansett hvor lenge de hadde bodd i Norge eller var født her og regnet seg som norske, så ble de på grunn av utseendet og hudfargen regnet som innvandrere. De understreket også det paradoksale at de også regnes som innvandrere når de er i opprinnelseslandet.

Pakistansk kvinne 1: Mange nordmenn oppfatter deg som innvandrer selv om du er født her og oppvokst her fordi du har mørk hudfarge. Og på tross av at du kler deg vestlig. Hvor lenge skal man være innvandrer? Man kalles innvandrer selv om det ikke kan bevises at du er kommet selv eller født her.

Pakistansk kvinne 2: Hvor lenge skal man være innvandrer? Det er ikke som i England, der får man ikke stempel.

Pakistansk kvinne 3: De som er født i Norge (eventuelt også de som kommer til Norge som unge) er innvandrere også i Pakistan. Så du blir stemplet som annerledes uansett hvor du er.

...

Pakistansk mann: Dette er ok for oss som har flyttet hit selv, men når min sønn som er født på Ullevål spør meg: 'Er jeg innvandrer', hva skal jeg da svare? Jeg svarer at vi er en familie som er på flyttefot, din far er fra India og din mor er fra Pakistan. Men sønnen min identifiserer seg ikke som innvandrer.

På samme måte kan det at en tar for gitt at Pakistan eller Somalia er 'hjemlandet' oppleves som fremmedgjørende. Noen opplever at Norge er hjemlandet, andre ikke. Dette kommer vi tilbake til i diskusjon av spørsmålsformuleringer.

Pakistansk kvinne 1: Hvorfor kalle de som er født her for innvandrere? Jeg føler meg ikke som innvandrer, jeg er født i Norge, utdannet i Norge og barnet mitt er født i Norge. Hjemlandet er Norge, ikke Pakistan.

Pakistansk kvinne 2: Vi får ofte spørsmålet om 'har du tenkt å flytte tilbake?' Hvorfor det? Jeg er ikke der på ferier, min familie er i Norge, og de som er igjen har vi ikke så nært forhold til, og ikke samme interesser. Unge (1. gen og 2. gen) kunne aldri tenke seg å flytte. Vi føler vi hører til i Norge og liker å bo her. Har hele familien her.

Pakistansk kvinne 3, (Førstegenerasjonsinnvandrer): Jeg har hele familien min i Pakistan og kunne tenke meg å være der mer. Jeg føler at jeg er 'fra' Pakistan', mens de andre oppfatter seg som fra Norge.

4.1.7 Forholdet mellom generasjoner

Det var særlig de pakistanske og tyrkiske informantene som nevnte forholdet mellom generasjonene som et problem. Men det er en relevant problemstilling der mange har innvandret i ung alder og har gått hele skolen i Norge. Etter hvert som en har bodd en stund i Norge og gradvis tilpasset seg et annet levesett, er det noen som føler at de kommer i et dilemma. For eksempel føler de seg knyttet til familie og foreldre i sitt tidligere hjemland, men også til Norge på grunn av barna som har vokst opp her. En del foreldre føler frustrasjon over at de har mindre innflytelse på barnas valg, og bekymrer seg for barna.

En pakistansk mann sa det på denne måten:

Jeg kan ikke vende tilbake, men savner familien og gamle skolekamerater. Barna mine bor her og vi har våre konflikter. Vi har blitt fremmede. Hvordan forandre seg over natta? Mange kan ikke inngå kompromiss. Det fører til konflikter som kan vare til graven. Vi kan ikke gå tilbake til familie/brødre, de har også forandret seg. Vi som har flyttet ønsker å komme tilbake til det samme slik som det var før du dro, men det kan du ikke. Endringer kommer så fort.

4.2 utfordringer i forhold til integrasjon

Vi begynte noen fokusgrupper og intervjuer med spørsmålet om hva som er viktige utfordringer i forhold til integrasjon. Vi fikk en del synspunkter, men i noen tilfeller ble det mye diskusjon rundt hva en legger i begrepet 'integrasjon'. Vi hadde bredest diskusjon rundt spørsmålet om utfordringer i forhold til integrasjon i fokusgrupper med somaliske menn og med somaliske kvinner. Mye av det som kom frem her, var det samme som kom frem i diskusjon rundt de viktigste utfordringene i forhold til livet i Norge (4.1).

I fokusgruppen med somaliske kvinner ble følgende tatt opp som viktig:

- Omstillingsprosessen når du kommer til Norge. Hvor raskt skal de som innvandrer endre seg, og på hvilken måte for å bli integrert?
- De med bakgrunn fra Somalia har ulike bakgrunn og ulike forutsetninger for å klare seg ut fra utdanning, arbeidserfaring og språkkunnskaper.
- Mange nyankomne kommer fra land som er nesten uten infrastruktur og der det er et ikke-fungerende skolesystem. Mange er derfor analfabeter og har problemer med å lære norsk når de i utgangspunktet heller ikke behersker sitt eget morsmål skriftlig.
- Mange har problemer med å få godkjent utdanning fra opprinnelseslandet, og må starte på nytt.
- For de med utdanning kan det være problematisk å få en jobb i Norge som er i samsvar med utdanningen. For en lege er det vanskelig å ta en vaskejobb eller jobbe i kantina.
- De som ikke har utdanning og ikke er så ressurssterke, har problemer med å bli integrert. De trenger hjelp fra det offentlige, familie og nærmiljø.
- De som har studert her føler seg like mye norske som somaliske, men opplever at de ikke får jobb, arbeidsgivere er skeptiske til å ansette dem.
- Ved innvandring til Norge skal barna inn i en skole som er delt inn etter alderstrinn, og mange får lite hjelp og støtte, selv om de ikke har forutsetning for å lære. I tillegg har mange en vanskelig økonomisk situasjon og sender ikke barna sine til barnehagen fordi det er for dyrt. Det vil si at selv om barna er født her i Norge er det ikke sikkert de kan noe norsk når de starter på skolen, og de står i fare for å falle utenfor pga. språk.
- Flere antydte at det er lettere for kvinner å mestre overgangen enn for menn. For menn med utdanning kan overgangen til arbeidsledighet og sosialhjelp bli svært vanskelig.

I fokusgruppen med somaliske menn ble det understreket at somaliere (og innvandrere generelt) har andre utfordringer i livet sitt enn etniske nordmenn. Følgende ble tatt opp som viktig:

- Språk er viktig for å være et menneske i Norge.
- Å ha arbeid er sentralt for å være en del av samfunnet, tjene penger og gjøre nytte for seg. Å få arbeid er en stor utfordring. Det er vanskelig å få kontakter, nettverk.
- Skaffe seg bolig. Uten inntekt kan man ikke kjøpe bolig. Og det er vanskelig å få leie leilighet. Somaliere blir dermed blant de nordmenn som lider og blir blant de svake gruppene.
- Overvinne kulturforskjellene, å forstå reglene for hvordan man skal oppføre seg og forstå det som skjer i Norge.
- Møtet med byråkratiet, å forstå regler og skriftlig kommunikasjon.

- Utfordringene er svært forskjellige også for somaliere. De som er her i landet har ulik bakgrunn og ulike forutsetninger.
- Det er utfordringer på det individuelle plan (tanker, verdier osv), men også på det kollektive planet (relasjonen til andre, samfunnsdeltakelse osv).
- Å skille seg ut utseendemessig gjør at man blir sett på som utlending, og i seg selv er det et problem når man skal bli integrert.
- Det ble vektlagt at integrering går begge veier og at det forventes at innvandrere skal bli som nordmenn. Men mange har problemer med å komme i kontakt med andre nordmenn; kolleger, naboer. Det virker som det stilles større krav til innvandrerne enn etniske nordmenn.
- En del føler at de er blitt integrert og at de har forandret seg mye, men at nordmenn ikke ser det.
- Noen ga uttrykk for at de var bekymret for at dansk lovgivning skal bli tatt til etterfølgelse i Norge. De er bekymret for at det skal bli strammere regler som følge av skepsis til innvandrere: Det er derfor viktig å forebygge problemer, og å arbeide for mer likeverdig behandling.

4.3 Å bli kategorisert som en innvandrer

I en del av intervjuene og fokusgruppene spurte vi hvordan folk ville reagere på å bli trukket ut til en undersøkelse på grunnlag av at de er innvandrere. Tilbakemeldingene var sammensatte, noen syntes det var helt greit å bli intervjuet på grunnlag av å være innvandrer, og at det er en anledning til å fortelle om sine erfaringer. Andre ga uttrykk for at de ville være mer skeptiske. Skepsisen knyttes opp til flere forhold: Mange er lei av at innvandrere fremstilles negativt i media. Noen ville være skeptisk til om deltakelsen ville bidra til å gjøre situasjonen bedre for innvandrere. Mange understreket at det var viktig å motivere folk til å delta i undersøkelsen og å informere godt på forhånd, gjennom innvandremiljøer. Motivering og informasjonsstrategier kommer vi tilbake til i kapittel 7.

Vi spurte også generelt om hvordan de opplevde å bli kategorisert som innvandrere. Mange reagerte på hvordan SSB kategoriserer innvandrere, ved at de som er født i Norge inkluderes i gruppen 'innvandrere'. Det er mange som peker på at de alltid blir sett på som innvandrer, selv om de er født i Norge, er norsk statsborger etc. Noen peker på at når du er mørk i huden kommer du ikke unna innvandrerstempelet, selv om du er født her. Dette kom også opp i den åpne erfaringsrunden (4.1), også uten at vi spurte hvordan det var å bli kategorisert som innvandrer.

Innledende spørsmål: Hva synes dere om at vi bruker ordet 'innvandrer' på dere?

Pakistansk kvinne 1: Det er ikke problematisk. Jeg anser at jeg kommer opprinnelig fra et annet land selv om jeg er født her.

Pakistansk kvinne 2: Hvorfor kaller dere de som er født her for innvandrere? Jeg føler meg ikke som innvandrer, jeg er født i Norge, utdannet i Norge og barnet mitt er født i Norge.

...

Spørsmål 2: Er det problematisk å bli plukket ut til en slik undersøkelse på grunn av at man er innvandrer?

Pakistansk kvinne 3: Det er ikke problematisk å bli plukket ut til en undersøkelse spesielt for innvandrere. Kanskje kan en slik undersøkelse gjøre det bedre?

...

Innledende spørsmål: Hvordan opplever dere å bli trukket ut i en undersøkelse på grunnlag av at dere er innvandrere?

Pakistansk mann 1: Det er to dimensjoner her. Det er første generasjon og det er andregenerasjon, og det er de som er født av første og andregenerasjon. Alle blir kategorisert som innvandrere.

Pakistansk mann 2: Det er ok å være med i en undersøkelse for å kunne fortelle om våre erfaringer. Erfaringer er ulike fra person til person og farget av der du har bodd. På små steder kjenner alle alle. Jeg har ikke opplevd rasisme der jeg vokste opp (Telemark) eller her i Oslo, men ser at andre blir diskriminert. Diskrimineringen starter i hjemmet. Du ser ikke at barn blir diskriminert i barnehage, men foreldre påvirker og setter personer i bås. Alle leker sammen på skolen. I storbyen blir man fremmedgjort. Man blir satt i bås. Dette skjer jo alle. Stemningen blir hauset opp gjennom media.

Vi hadde fokusgruppe med intervjuere med innvandrerbakgrunn (som var rekruttert til å intervju innvandrere i en leseforståelsesundersøkelse) for å høre om deres erfaringer fra intervjuingen. Tilbakemeldingene fra intervjuerne var at de fleste ikke reagerte på at de var trukket ut (både innvandrere og norske uten innvandrerbakgrunn var med i undersøkelsen). De forsto begrunnelsen, men tilbakemeldingene intervjuerne fikk, var at det hjalp at en innvandrer tok kontakt.

4.3.1 Skal en kalle dem som er født og oppvokst i Norge innvandrere?

Forhold som ofte ble fremhevet er som sagt at de som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre, ofte kalt andregenerasjonsinnvandrere, alltid blir kategorisert og adressert som innvandrere, selv om de er født i Norge og har hatt oppveksten sin i Norge. Som vi har vært inne på er det mange som opplever dette som ekskluderende.

Dem vi har snakket med bruker begrepet andregenerasjon når de snakker om seg selv og andre innvandrere. I intervjuene og fokusgruppene kom det imidlertid frem at det ikke er samme forståelse av begrepet, som det SSB legger til grunn når vi kategoriserer og grupperer folk med ulik innvandrerbakgrunn. De bruker begrepet på en måte som ikke samsvarer med SSBs definisjon av norskfødt med to utenlandsfødte foreldre: De som har foreldrene sine i Norge regner seg som andregenerasjonsinnvandrere og foreldrene som første generasjon, selv om de selv er født i utlandet. De som hadde gått det meste av skolen og hatt det meste av oppveksten sin i Norge oppfattet seg selv som andregenerasjonsinnvandrere. Det å ha foreldrene sine i Norge, får folk til å oppleve seg som andregenerasjon selv om de har innvandret selv. Det er først og fremst de som kom når de var voksne og har familien i opprinnelseslandet som regner seg som første generasjonsinnvandrere.

En pakistansk mann sa det på denne måten:

Det er forskjeller mellom pakistanere og nordmenn, som språk, utseende. Jeg kan ikke forandre meg totalt. Jeg kan ikke lære meg aksenten fordi jeg var voksen da jeg kom til Norge. Barna mine snakker derimot flytende norsk. Det er et dilemma for SSB - hva skal dere kalle oss? Skal dere lage et nytt ord? Dere er avhengig av de gamle begrepene og å sette folk i båser. Dette er et dilemma for barna våre. De blir kalt innvandrere og liker det ikke. De er norske statsborgere. Vi har lært mye nytt for å bli kjent med nordmenn. Innvandrerbegrepet er nedverdiggende. SSB har ikke begrep om dette.

4.4 Undersøkelsen må tilpasses generasjonsproblematikken

Tilbakemeldingene, både gjennom de åpne erfaringsrundene og utover i intervjuene, mener vi understreker betydningen av at undersøkelsen må tilpasses generasjonsproblematikken. Vi må ta på alvor at innvandrerbefolkningen har ulik innvandringsbakgrunn og ulik tilknytning til Norge og opprinnelseslandet.

Utvaget til undersøkelsen trekkes fra innvandrebevolkingen, slik SSB definerer den. Det innebærer at det trekkes respondenter både blant dem som selv har innvandret og blant dem som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Slik spørreskjemaet foreligger per i dag, og slik undersøkelsen ble gjennomført forrige gang, ble det ikke gjort spesielle tilpasninger med tanke på dem som er født i Norge, og/eller har hatt det meste av oppveksten sin i Norge. Da gjaldt dette langt færre personer. Vi mener det er svært uheldig at de som er født i Norge får spørsmål som helt klart er formulert og myntet på førstegenerasjonsinnvandrere. En bør ikke spørre de som er født i Norge om en har planer om å flytte 'tilbake', eller om en sender penger til familie i 'hjemlandet'. Slike formuleringer virker fremmedgjørende for dem som opplever at Norge er 'hjemlandet', enten de er født i Norge eller i utlandet. Dette kommer vi også tilbake til når vi diskuterer utkast til spørreskjema og problemstillinger mer konkret.

De som har hatt oppveksten sin i Norge står overfor forskjellige problemstillinger og har andre forutsetninger for tilpasning til et liv i Norge enn de som kommer i voksen alder. Det er viktig at spørsmålene derfor også tilpasses, slik at en kan få frem forskjeller i utfordringer og levekår for disse gruppene, og få belyst generasjonsforskjeller, og eventuelt generasjons- og kulturkonflikter.

Tabell 2 viser hvor mange som er førstegenerasjonsinnvandrere og hvor mange som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre med landbakgrunnen, i gruppene som inngår i LKI. Vi har argumentert for betydningen av å ha et eget utvalg blant dem som er født og oppvokst i Norge, for å si noe om hvordan det går med denne gruppen spesielt (Se vedlegg 10.5). Det er en gruppe som vokser, og hvor mange nå begynner å bli ungdommer og voksne.

Tabell 2 Innvandrerbefolkningen etter generasjon. 1.1.2003

Land	Innvandrere i alt	Førstegenerasjons- innvandrere uten norsk bakgrunn	Personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre
Pakistan	25 546	14 570	10 976
Vietnam	16 944	11 698	5 246
Irak	16 437	14 578	1 859
Bosnia-Hercegovina	15 498	13 572	1 926
Somalia	13 689	10 753	2 936
Iran	12 733	11 058	1 675
Tyrkia	12 343	8 336	4 007
Sri Lanka	11 475	7 785	3 690
Serbia og Montenegro	9 941	8 161	1 780
Polen	7 303	6 536	767
Filippinene	6 838	5 976	862
Chile	6 806	5 511	1 295

Kilde: SSB/Befolkningsstatistikk

Det er flest som er født i Norge med foreldre fra Pakistan, Vietnam, Tyrkia og Sri Lanka, og det er særlig blant dem med foreldre fra Pakistan, Vietnam og Tyrkia at mange begynner å bli voksne. Tabell 3 viser alle norskfødte med to utenlandsfødte foreldre i aldersgruppene 16-24 år og 14-22 år. De i alderen 14-22 år vil være i målgruppen for undersøkelsen når den skal gjennomføres.

Tabell 3 Norskfødte med to utenlandsfødte foreldre etter aldersgrupper og landbakgrunn. 1.1.2003

	Pakistan	Vietnam	Tyrkia	Serbia og Montenegro	Chile	Sri Lanka	Bosnia	Iran	Somalia	Irak
I alt	10 976	5 246	4 007	1 780	1 295	3 690	1 926	1 675	2 936	1 859
16-24 år	2 768	708	645	80	110	88	19	16	10	3
14-22 år	3 058	977	791	99	226	155	26	76	22	10

Kilde: SSB/Befolkningsstatistikk

Vi har foreslått å ha et tilleggsutvalg blant unge, innvandret før skolealder, og norskfødte med foreldre fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. Tabell 4 viser at det er ganske mange unge som innvandret i ung alder og som trolig har gått hele skoletiden i Norge. Særlig gjelder dette unge med bakgrunn fra Pakistan, Vietnam, Iran og Chile. I et eventuelt tilleggsutvalg vil det være aktuelt å ha med personer alderen 16-24 år. I tabellen har vi tatt med dem som er i alderen 16-24 år per 1.1.2003, og dem som er i alderen 14-22 år, som altså vil være i alderen 16-24 år når intervjuene eventuelt vil finne sted.

Tabell 4 Førstegenerasjonsinnvandrere etter aldersgrupper og landbakgrunn. 1.1.2003.

	Pakistan	Vietnam	Tyrkia	Serbia og Montenegro	Chile	Sri Lanka	Bosnia	Iran	Somalia	Irak
I alt	14 570	11 698	8 336	8 161	5 511	7 785	13 572	11 058	10 753	14 578
16-24 år	2 172	1 932	1 574	1 430	980	1 046	2 323	2 039	2 394	2 530
16-24 år som innvandret i alderen 0-5 år	905	635	281	108	442	186	39	549	134	83
14-22 år	1 788	1 476	1 239	1 420	893	941	2 345	2 012	2 355	2 568
14-22 år som innvandret i alderen 0-5 år	895	605	310	206	522	260	295	701	229	181

Kilde: SSB/Befolkningsstatistikk

4.5 Viktige sider er dekket, men ikke alle like godt

Diskusjonene og tilbakemeldingene vi har fått mener vi viser at en del av de mest sentrale temaene (språk, bolig, arbeidsmarked) er dekket i det første utkastet til spørreskjema (se kapittel 8), men at det bør innarbeides spørsmål som ivaretar andre forhold som mange innvandrere opplever som viktige og i noen tilfeller problematiske.

Forhold som ikke er godt nok ivaretatt er hvordan innvandrere opplever å bli fremstilt i media, hvordan de opplever å bli behandlet som innvandrere, og hvordan de opplever møtet med byråkratiet generelt og sosialkontoret og helsevesenet mer spesifikt. Det er også få spørsmål om religion, som mange regner for å være viktig. Undersøkelsen bør dessuten tilrettelegges slik at en kan få frem dersom innvandrere opplever generasjonskonflikter og kulturkonflikter som problematiske.

De forholdene som ble fremhevet i den åpne erfaringsrunden ble bekreftet og understreket utover i intervjuene, når vi gikk mer i dybden på ulike temaer. Vi kommer tilbake til innspill til spørreskjema i kapittel 5 og 8.

Forhold som ble tatt opp spesielt for ulike grupper er kommentert i kapittel 6. Der går vi inn på de ulike landgruppene og spesifikke problemstillinger som ble trukket frem.

5 Betraktninger om temaer og spørsmål

I denne delen tar vi med de ulike innspillene som går på mer generelle forhold enn de spesifikke tilbakemeldingene til spørsmål i skjema. Vi har i forstudien forholdt oss til det første utkastet til spørreskjema som Svein Blom har arbeidet med. Tema som er tenkt dekket i undersøkelsen er:

Tradisjonelle levekårstemaer:	Mer innvandrerspesifikke temaer:
Bolig og boforhold	Fødeland og språk (eget)
Husholdssammensetning	Bakgrunn fra hjemlandet
Barnepassordninger	Familie i Norge
Arbeid	Språk (norsk)
Arbeidsforhold	Utdanning, (bl.a. "medbrakt")
Ektefelles arbeid	Opplevd diskriminering
Ulønnet arbeid	Holdning til "det norske"
Økonomi	Statsborgerskap
Helse	
Vold og utrygghet	
Sosial kontakt	
Organisasjoner og fritid	

I intervjuer og fokusgrupper har vi gått gjennom de ulike temaene i undersøkelsen (se kapittel 8 for spørsmålsformuleringer). Noen temaer går over i hverandre, så vi har valgt å gruppere noen av temaene i gjennomgangen. I intervjuer med enkeltpersoner diskuterte vi oss stort sett gjennom alle temaene, men i fokusgruppene valgte vi ut noen temaer til diskusjonen.

Vi har ikke diskutert spørsmålene om vold og utrygghet med noen av dem vi har intervjuet, og heller ikke tatt det opp som tema i fokusgruppene.

5.1 Fødeland og språk (eget) og bakgrunn fra 'hjemlandet'

I disse delene av spørreskjemaet er det planlagt å registrere fødeland, intervjuspråk, hvilket språk som er mest brukt i hjemmet, hvilken etnisk gruppe en tilhører, innvandringsgrunn, og om en hadde familie og venner i Norge før en kom. Deretter er det planlagt en del spørsmål om bakgrunnen fra 'hjemlandet': type oppvekststed (by/land), foreldres yrke og utdanning, eget yrke i 'hjemlandet' og hvilken religion en er oppdratt til. Spørsmål som går på relasjonen til 'hjemlandet' dreier seg om en sender penger til familie eller slekt i 'hjemlandet', om en eier virksomhet eller bolig/fritidshus i 'hjemlandet', og om en tror at en noen gang kommer til å flytte tilbake til 'hjemlandet' (se kapittel 8 for spørsmålsformuleringer). Dette er deler av spørreskjemaet hvor det helt klart må gjøres tilpasninger i forhold til generasjonsproblematikken.

Spørsmål om eget fødeland, foreldres fødeland, etnisk tilhørighet, innvandringsgrunn (oppholdsgrunn), oppleves som uproblematisk blant dem vi har diskutert dem med. Det samme var tilfellet for spørsmål om morsmål og språk mest brukt i hjemmet, og religiøs tilhørighet. Noen reagerte imidlertid på at vi ikke spurte mer om religion. Dette kommer vi tilbake til i et eget delkapittel.

Vi har fått en del tilbakemeldinger på at det kan være lurt å spørre om botid i Norge for de andre i husholdet også. Botid er viktig, ikke bare for den vi intervjuer, men for husholdssammensetningen. Hvis det stadig kommer nye gjør det noe med situasjonen for hele husholdet.

5.1.1 Sosial bakgrunn - bakgrunn fra 'hjemlandet'

Vi var interessert i å forhøre oss nærmere om hvordan spørsmålene om bakgrunn fra opprinnelseslandet ville fungere for dem som selv hadde innvandret. Sier svarene på disse spørsmålene om foreldrenes yrke og utdanning, og om oppvekst i by eller på landsbygden nødvendigvis noe om sosial bakgrunn fra opprinnelseslandet? De fleste opplevde spørsmålene som uproblemtiske. En del hadde ikke spesielle synspunkter på hva svarene sier om sosial bakgrunn. Andre var tydelige på at det gikk skillelinjer i forhold til utdanningsnivå og i forhold til om en bodde i by eller på landsbygden:

Vietnamesisk dame: Folk har ulik bakgrunn og utdanning fra hjemlandet. Noen er analfabeter mens andre har høyere utdanning. Dette er også et klasseskille og skille mellom by og landsbygd. Vår foreldregenerasjon har også utdanning, og klasseforskjeller kan sees gjennom det.

5.1.2 Foreldres utdanning

Tilbakemeldingene på spørsmålene om foreldrenes utdanning var at det var relativt uproblematisk å svare på spørsmålene. Vi fikk en del tilbakemeldinger på at det er bedre å spørre om utdanningens nivå, heller enn hvor mange år en har gått på skole. Tilbakemelding fra noen av intervjuerne i LFU gikk ut på at voksne/eldre hadde vanskeligere for å svare på foreldrenes utdanning enn unge. Videre mente de at enkelte kunne lyve om foreldrenes utdanning.

Flere påpekte at det er bedre å spørre om utdanningsnivå enn antall år foreldrene har gått på skole, ettersom antall år varierer fra land til land. De fleste vet hvilket norsk utdanningsnivå det tilsvarer. Her er det altså bedre å spørre etter nivå: barneskole, ungdomsskole, videregående skole og høyere utdanning.

Vi fikk også tilbakemelding på at det bør være mulig å svare 'ingen utdanning', og det bør være kategorier for 'høyere utdanning'. Slik forslaget er nå, er det mulig å krysse av for skolegang i 9 år eller mer. Om en har utdanning på videregående skolenivå (12 år) og på universitet og høgskolenivå er viktig, dersom en skal bruke opplysningene til å si noe om sosial bakgrunn.

5.1.3 Foreldres yrke

De vi intervjuet mente det ikke ville oppleves som problematisk å svare på spørsmål om foreldrenes yrke. Somaliske intervjuerne fra LFU fortalte også at dette var relativt uproblematisk å spørre om. Mange av mødrene var husmødre, og en del oppga at far var bonde. I denne undersøkelsen var det riktignok ikke faste kategorier for yrke.

I forhold til sosial bakgrunn kan betegnelsen 'bonde' omfatte personer med egen omfattende gårdsdrift, og dem som arbeider som leilendinger på andres jord. Ingen hadde opplevd dette som problematisk, men de var heller ikke opptatt av denne problemstillingen. For at en skal kunne bruke dette med yrke til å si noe om sosial bakgrunn bør en kanskje vurdere å ha et oppfølgingsspørsmål, spesielt i forhold til yrket 'bonde'.

5.1.4 By/land

I hvilken grad fanger spørsmålet om en har vokst opp i by eller på landsbygden opp forskjeller i sosial bakgrunn? Det kan være en tendens til at mange, når de skal svare, tenker på nærmeste storby, selv om de har vokst opp på landsbygden, fordi de regner at små steder er lite kjent.

For en del somaliere og andre med nomadiske opprinnelse, kan det være vanskelig å si hvor en har vokst opp. Ofte oppgis nærmeste by som oppvekststed. Det ble anslått at nærmere 70 prosent av somalierne er nomader. Vi ble fortalt at de ressurssterke med utdannelse kommer fra byene.

Det kan også være en del som bor på landsbygden som små, og flytter inn til større byer som unge i forbindelse med skolegang eller for å jobbe. En bør tenke på å avgrense i forhold til alder, og 'probe'

for å forsikre seg om at en har felles forståelse av hva en mener med 'vokst opp' i by/landsby. Utsagnet under understreker dette:

Tyrkisk mann: Hvor har du vokst opp? Jeg har selv har vokst opp i by, men jeg bodde i landsby til jeg var 12 år, så flyttet jeg til by. Hva mener dere med vokst opp? Det må defineres. Det er vanlig å flytte til andre, i mer sentrale områder, i forbindelse med skolegang.

5.1.5 'Opprinnelsesland', eget fødeland, eller foreldres fødeland?

Det er problematisk å snakke om 'hjemlandet' uten å vite hva den enkelte selv opplever som sitt hjemland. Jo lenger en har bodd i Norge, jo mer problematisk er det å snakke om utenlandsk fødeland som hjemland. Folk skjønner hva vi spør om, men det virker fremmedgjørende å ta det for gitt at utenlandsk fødeland, og i noen tilfeller foreldrenes fødeland skal omtales som 'hjemlandet'. Se også kapittel 4, under overskriften "Alltid bli behandlet som innvandrere". Begrepet 'hjemland' anerkjennes av noen som et ok begrep for eldre innvandrere, men for de unge er ikke denne formuleringen bra. Dette gjelder både de som har innvandret som unge og de som er født her i Norge.

Vi forslår derfor at 'hjemland' konsekvent byttes ut med opprinnelsesland eller 'ditt tidligere hjemland' (kun for førstegenerasjonsinnvandrere). Når en henvender seg til personer som er født i Norge, bør en spørre om forholdet til foreldrenes fødeland eller foreldrenes opprinnelsesland.

Vi vil foreslå at en tar inn et spørsmål om hvilket land man identifiserer seg mest med, og hva en opplever som hjemlandet.

Spørsmålet om en tror at en noen gang kommer til å flytte tilbake til 'hjemlandet' må også tilpasses i forhold til om en født i Norge. En kan spørre om en tror en noen gang kommer til å flytte til foreldrenes tidligere hjemland/opprinnelsesland. Det er også viktig å være klar over at dette spørsmålet er lite relevant for noen på grunn av den politiske situasjonen i landet. Spørsmålet kan oppleves som problematisk for en del grupper. Det er stor forskjell for de som kan, og de som ikke kan, vende tilbake. For de som har kommet som flyktninger, for eksempel bosniere, kurdere og iranere vil det være vanskeligere å vende tilbake enn for andre grupper, som for eksempel pakistanere. Utsagnet under understreker dette:

Kvinne fra Bosnia: Dra tilbake? Til hva? Det er ikke noe der å dra tilbake til, ikke jobb, ikke hus. I dag bor det serbere i husene våre.

5.1.6 Transnasjonale nettverk - ikke bare kontakt med 'hjemlandet'

En del flytter videre til andre land fra Norge. Statistikken viser for eksempel at blant somaliere som kom i 1991 hadde 22 prosent utvandret i 1999. Spørsmål om hvorvidt en har planer om å "flytte tilbake" kan med fordel gjøres om slik at spørsmålene også dekker mulige planer om å "flytte til et annet land".

For mange er relasjonen til familie i opprinnelseslandet viktig, men relasjonen til familie og venner i andre land enn opprinnelseslandet kan være vel så viktig for mange. Det er mange som har mer familie og venner i andre europeiske land, eller naboland til opprinnelseslandet. Mange somaliere har familie og slektninger i Kenya og andre land som grenser til Somalia, men det er også mange som har slektninger i Sverige, Storbritannia, Canada og USA. For mange flyktningsgrupper er det store diaspora-samfunn i andre land som det er vel så relevant å ha kontakt med. Det sosiale rom som den enkelte lever sitt hverdagsliv i kan være geografisk splittet mellom flere land eller kontinenter (foredrag av Jørgen Carling på UDIs vårkonferanse i 2004). Mange som har kommet som flyktninger har ikke samme mulighet til å opprettholde kontakten med opprinnelseslandet som for eksempel arbeidsinnvandrere som kommer fra land med mer stabile politiske forhold.

Innvandrere som har bånd til familie i andre land har sosiale forpliktelser, økonomiske interesser og følelsesmessige bånd flere steder. Vi anbefaler at spørsmålene i levekårsundersøkelsen omarbeides

slik at de fanger opp kompleksiteten i transnasjonale relasjoner, slik at de ikke er ensidig rettet mot innvandreres relasjoner i Norge og i opprinnelseslandet. Transnasjonale nettverk er kanskje like viktige som kontakten i opprinnelseslandet for enkelte innvandrergupper. Kanskje er det heller ikke snakk om å flytte tilbake til opprinnelseslandet, men til et annet vestlig land. Dette kan være der en har slekt, og det kan være i forbindelse med utdanning. Både vietnamesere, srilankere og somaliere har omfattende nettverk og familierelasjoner i andre land (USA og Canada bl.a.). Nettverkene kan være viktige i forhold til både flyttemønstre og ekteskapsmønstre. Sitatet understreker det transnasjonale i kontakten ut av Norge:

Mann fra Sri Lanka: Det er ikke noe problem å reise til hjemlandet. Mange har norsk statsborgerskap, både på grunn av forenkling når de reiser og når de skal jobbe her. Det er mye forbindelse, både telefonisk og gjennom reiser. Det har blitt mye billigere og mer tilgjengelig å reise. BBC har en egen sending på tamilsk, og det er flere tamilske TV-kanaler som sendes fra England. De fleste har parabol/kabel for å få inn dette, samt Internett. Det er også mye forbindelse med familie som bor i andre deler av verden, særlig Canada og England og Australia. Mange drar dit på besøk til familie. Mange ønsker å sende barna til skole i England, da skolesystemet er mer likt det srilankiske enn det norske.

5.1.7 Sende penger 'hjem' - hjelpe familie i utlandet økonomisk

Et spørsmål som ble stilt i forrige levekårsundersøkelse var hvorvidt en sendte penger "hjem". "Hjem" er som sagt generelt sett et problematisk begrep i denne sammenhengen, og vi må la det være opp til innvandrere selv å bestemme hva som er "hjemme"; Norge eller opprinnelseslandet (eventuelt foreldrenes fødeland).

Vi har fått mye forskjellige og delte tilbakemeldinger på dette spørsmålet. En del synspunkter går på at en generelt er skeptisk til å snakke om privat økonomi. Vi har fått mange synspunkter på at spørsmål om privatøkonomi oppleves som sensitive. Spørsmål om økonomi blir diskutert nærmere senere i kapitlet.

Mange mener at spørsmål om å sende penger ut av landet kan oppleves som sensitivt og at det vil være svært vanskelig å få gode svar. Mange har andre holdninger og erfaringer med staten fra hjemlandet, og vil kanskje oppfatte SSB som et kontrollorgan. En del vil være redde for å få redusert sosialhjelpsutbetalingene, om det kommer frem at en sender penger til familie i utlandet.

Andre mente at dette med å svare på om en sender penger til familie i utlandet (det kan være snakk om tidligere hjemland eller familie i et annet land, jf. avsnittet om transnasjonale relasjoner) er uproblematisk: Alle gjør det og de er stolte av det. Det er dessuten mulig å registrere det slik at en får trukket noe fra på skatten. Folk vil ikke være redde for å oppgi det. Andre antydte at det er et sosialt press for å sende penger hjem og at noen vil si at de sender uansett, selv om de ikke gjør det. Vi har tatt med en del sitater som viser hvor forskjellige synspunkter vi har fått:

Pakistansk mann: Når det gjelder spørsmål om å sende penger hjem vil dere bli møtt med mistenksomhet, og vil ikke få riktig svar. De vil lyve og oppgi lite konkret. De har ofte familiehus i tidligere hjemland, men det står ikke i eget navn.

...

Somalisk mann: De fleste har god kontakt med hjemlandet og sender penger hjem. De fleste er stolte av det, og det er ikke noe problem å spørre om.

...

Pakistansk kvinne 1: Det er ikke problematisk å spørre om dette. De fleste av første generasjonsinnvandrerne sender penger hjem, men ikke nødvendigvis de som har foreldrene sine her i Norge.

Pakistansk kvinne 2: Vi sender hver andre eller tredje måned, og f.eks. når noen gifter seg.

Pakistansk kvinne 3: Noen investerer i f.eks. butikker som min far gjorde, og da trengte han ikke sende penger mer, de klarte å forsørge seg selv.

...

Mann fra Sri Lanka: Dere vil trolig ikke få vite om du har bolig i hjemland eller om du sender penger hjem pga. mistillit for hvordan opplysningene blir brukt f.eks. skattemessig etc.

...

Tyrkisk mann: Alle sender penger hjem... Hvis de ikke har mye så litt, og hvis ikke hver måned, så av og til, gjerne ved spesielle anledninger, for eksempel Id og Ramadan

...

Kvinne fra Vietnam: Det har ikke vært mulig å eie eiendom i Vietnam om du er eksilvietnameser. Folk drar på besøk og sender penger hjem til familien, men dette spørsmålet kan oppfattes problematisk om du mottar sosialhjelp/trygd. Hva med å formulere spørsmålene mer positivt?

Som antydnet av en av de vi intervjuet, kan det være lettere å få folk til å oppgi om de sender penger dersom en formulerer spørsmålene mer positivt. Hvordan en spør kan være av stor betydning. For eksempel kan en formulere spørsmål på denne måten:

- Hjelper du familie i ditt tidligere hjemland (økonomisk)?

- Gjør du noen investeringer i ditt tidligere hjemland?

Å spørre om en "hjelper" familie i utlandet økonomisk er mer positivt ladet enn spørsmålet om en "sender penger" til familie og slektninger i utlandet.

Som det også fremkommer av sitatene fra intervjuene kan det være problematisk at vi spør om en sender penger 'regelmessig'. Ikke alle oppgir at de sender penger regelmessig. Mange oppgir å sende penger med jevne eller ujevne mellomrom. Idealet er for mange at en skal sende penger, men noen sender ved høytider (som Id), andre ved bryllup, og ved sykdom i familien. Idealet blant flere av innvandringsgruppene (fra Pakistan, Somalia, Tyrkia og trolig også flere) er at alle sender penger til familie.

Tabell 5 viser hvor stor andel som svarte "ja" på spørsmålet 'Sender du penger regelmessig hjem?' I levekårsundersøkelsen blant innvandrere i 1996.

Tabell 5 Sender du penger regelmessig hjem?

Landgruppe	Prosent
Det tidligere Jugoslavia	28,3
Tyrkia	30,7
Iran	8,2
Pakistan	25,7
Vietnam	57,3
Sri Lanka	60,6
Somalia	26,9
Chile	18,2
I alt 8 grupper	33,5

Kilde: SSB, Levekår blant innvandrere 1996

5.1.8 Hus/eiendom i opprinnelseslandet

Også i spørsmålet om en har hus eller eiendom i 'hjemlandet', bør 'hjemlandet' byttes ut med 'opprinnelseslandet', 'tidligere hjemland' eller 'foreldrenes fødeland' (for dem som er født i Norge). Noe av de samme tilbakemeldingene i forhold til skepsis til å gi opplysninger, som vi fikk på spørsmål om en sender penger hjem, gjaldt også spørsmålet om en har hus i sitt tidligere hjemland. Det er også viktig å være klar over at spørsmålet ikke er like relevant for alle grupper. Det er for eksempel ikke lov å eie eiendom i Vietnam dersom du er i eksil, og det kan være problematisk å stille dette spørsmålet til bosniere etter krigen (jf. tidligere gjengitte sitater fra kvinner fra Bosnia og Vietnam).

Fra somaliere får vi tilbakemelding på at vi ikke vil få svar på dette. Dessuten er det mer vanlig å eie jord enn bolig og næringsvirksomhet.

I noen grupper, blant pakistanere og tyrkere særlig, er det mange som svarer at det er vanlig å ha hus eller eiendom i opprinnelseslandet, men av ulike grunner er det ikke sikkert alle oppgir det. Det kan være at de eier eiendommen sammen med andre i familien, eller at den står registrert på noen andre i familien.

5.1.9 Flytte tilbake?

Som nevnt må spørsmålet om en tror at en noen gang kommer til å flytte tilbake, tilpasses i forhold til hvem en spør. For dem som er født i Norge er det ikke snakk om å flytte 'tilbake'. Det vil antakelig være stor forskjell i svarene her i forhold til hvordan en spør. En kan få svært forskjellige svar når en spør etter en holdning eller mening, som "Kunne du tenke deg å flytte tilbake til fødelandet ditt en gang?" eller "Tror du at du noen gang kommer til å flytte tilbake til fødelandet ditt?", og når en spør mer konkrete spørsmål, som "Har du konkrete planer om å flytte tilbake til fødelandet ditt innen de neste fem årene?"

Intervjuene viser at mange kanskje kunne tenke seg det, men at mange ser på det som urealistisk. Noen kunne tenke seg å tilbringe kortere eller lengre perioder i opprinnelseslandet. Flere med bakgrunn fra Pakistan og Tyrkia påpekte at det var et ønske blant de eldre om å flytte tilbake, og at det var det som var planen i utgangspunktet når de kom til Norge. Men etter hvert så kom familien etter, de fikk barn i Norge som er blitt norske og tilknytningen til sitt tidligere hjemland ble mindre. Noen påpeker at de også er fremmede i hjemlandet, så mange år etter. Mange har nærmeste familie i Norge, og bare fjernere familie i Tyrkia. Dette gjelder trolig flere grupper, som vietnamesere og srilankere.

Vi mener spørsmålet om kontakten med familie og slektninger i opprinnelseslandet og andre land er viktig, og uproblematisk. Vi mener også det er viktig å spørre om eiendom/hus i opprinnelseslandet og om en hjelper familie i opprinnelseslandet/andre land økonomisk. For å oppnå best mulige svar på disse spørsmålene er det viktig å opparbeide god tillitt i intervjusituasjonen, og forsikre seg om at intervjuobjektet (IO) har forstått at opplysningene kun skal brukes til å lage statistikk, og ikke på noen måte vil brukes til kontrollformål. Tillitt og skepsis i intervjusituasjonen kommer vi tilbake til i kapittel 7.

5.2 Bolig og boforhold

Boligspørsmålene dekker registrering av hva slags hustype en bor i, om en eier eller leier, hvor mange rom som disponeres, og noe om boligstandard, som trekk, støy, fukt og forurensning. I tillegg er det foreslått spørsmål om opplevd diskriminering på boligmarkedet, og hva en anser som ideell andel innvandrere i nærområdet. Det er bra at spørsmål om opplevd diskriminering kommer i den sammenhengen der de er relevante, men i diskusjonen her behandler vi spørsmål om diskriminering i et eget avsnitt.

Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse er større blant de innvandrergruppene som skal undersøkes, enn for gjennomsnittet i befolkningen i Norge. Det er vanligere at flere generasjoner bor sammen, og barna bor gjerne hjemme lenger før de flytter og etablerer eget hushold. Noen ganger fremstilles trangboddhet som en indikasjon på dårlige levekårsforhold. Dette er et tema vi mener en bør forsøke å få belyst ut fra forskjeller i verdier, valg og prioriteringer. For mange innvandrere er størrelsen på boligen, og hvor mange som bor sammen i boligen, ikke bare et spørsmål om hva slags bolig en har råd til å ha. Det henger sammen med økonomiske og praktiske prioriteringer og hvordan en ser på det å bo mange sammen: Mange trives med å bo mange sammen, og opplever det som unaturlig å skulle ha for eksempel hvert sitt soverom. De fremhever at det er mange fordeler ved å bo mange sammen. I en flergenerasjonshusholdning kan en lettere ha en annen arbeidsdeling, hvor for eksempel besteforeldrene passer barnebarna, og en kan lettere ha en viss arbeidsdeling i forhold til hvem som er

hjemmeværende og hvem som arbeider. Det er ikke dermed sagt at ikke mange kunne tenke seg større plass, men prioriterer forskjellig. Mange er dessuten opptatt av å bo i Oslo, i nærheten av familie og venner, og boligprisene og leiemarkedet i hovedstaden setter andre føringer for hva slags bolig en kan få.

I intervjuene der vi spurte om bolig og boligpreferanser kom de vi intervjuet raskt inn på økonomiske prioriteringer, det praktiske i forhold til arbeidsdeling og sosiale aspekter. Det kom også veldig tydelig frem at foreldrene hjelper barna økonomisk og at de bor sammen selv om barna er begynt å bli voksne. Dette kommer vi tilbake til i forbindelse med kartleggingen av personer i husholdet og husholdets økonomi. Det som har kommet frem i intervjuer og fokusgrupper belyser det komplekse i innvandreres valg og prioritering i boligspørsmål:

- Vanlig at barna bor hjemme til de blir voksne og ferdig med studiene, og de slipper således å ta opp studielån eller boliglån tidlig.
- Å eie framheves som noe som gir større frihet i forhold til naboer.
- Familien hjelper hverandre med huslån og finansiering.
- Flere kan dele rom fordi det er mer sosialt.
- Flergenerasjonshusholdninger er vanlig blant flere av innvandrergруппene (for eksempel Pakistan, Tyrkia), mens det for andre er vanlig at barna etablerer seg i egne hushold når de gifter seg.

Mange opplever at det er vanskelig å komme inn på boligmarkedet for å leie. Dette kom frem i den åpne erfaringsrunden og når vi diskuterte boligspørsmål mer inngående. Mange opplever at huseiere er skeptiske til å leie ut til innvandrere (se kapittel 4). Mange påpeker at dette ikke nødvendigvis er rasistisk motivert, men at det er vanlig at husleier ønsker å ha økonomisk sikkerhet for leiligheten. På tross av at sosialkontoret garanterer for husleien, er utleierye ofte i tvil. Dette gjelder særlig de nyankomne, som er avhengige av sosialhjelp for å klare seg. Flere legger vekt på at det er enklere å få leie bolig andre steder enn i Oslo, og at det kan være vanskelig for store familier å få leid bolig.

Erfaringene med kjøp av bolig er mer varierte. Det blir fremstilt mer som et spørsmål om en har nok penger, men det er også noen som har opplevd diskriminering ved kjøp av bolig.

Fra somaliere har vi fått en del innspill på at mange er mindre bofaste, og ikke vant til å tenke på å investere mye i en bolig. Det er vanligere å flytte mer, og man bor gjerne hos familie og venner i perioder. Dette, og forhold som gjør det vanskelig å få tak i somaliere til intervju, kommer vi tilbake til i kapittel 7 hvor vi diskuterer forhold som berører hver enkelt landgruppe:

Somalisk mann: I Norge blir de som kommer bosatt rundt i små og store kommuner i hele landet. Dette fører til at det er mye sekundærflytting og mange som bor hos hverandre, og litt rundt omkring i perioder. Det at de ikke har det samme forholdet til å bo fast på et sted, gjør naturlig nok også sitt til at det er vanskelig å få tak i dem på folkeregistrert boligadresse. Ofte har 15 personer samme registrerte adresse hos en venn, men de bor kanskje et helt annet sted. Det vil derfor være vanskelig å nå dem også med post, både fordi brevene kanskje ikke blir tatt vare på eller overlevert fordi det ikke virker viktig, og fordi mange ikke kan lese særlig godt. Det er få somaliere som eier boligen sin selv. Dette har en sammenheng med kort botid, men også med innstillingen til det å kjøpe bolig. Mange har ikke anledning til å kjøpe, men selv blant de som har anledning, vil de ofte velge å ikke gjøre det. Se på meg, jeg har fast jobb og er klar over at det er en dårlig strategi å ikke kjøpe, men for meg er det viktigere å ha fleksibiliteten, selv om jeg er klar over at jeg kan selge igjen.

Reservasjoner i forhold til kjøp av bolig kan gå på mange ting, og kan gjelde innvandrere fra mange land. Det er ikke unaturlig at en må ha bodd en stund i ett nytt land og på et sted før en innstiller seg på at det er en mer permanent løsning og langsiktig investering. Mange er skeptiske til å ta opp store

lån. Dette gjelder for en del grupper, og kanskje særlig for muslimer. Flere nevner at det å ta opp lån er problematisk i forhold til Islam. Andelen med eid bolig vil dessuten være høyere blant personer som er født i Norge, enn blant personer som har innvandret, fordi de som har innvandret ikke har samme mulighet til å arve bolig i Norge.

Tyrkisk mann 2: De [tyrkere] skjønner at de skal bo ett sted og forholder seg til det. De vet at det er viktig for barns skolegang og så videre. De vil gjerne bo i nærheten av andre tyrkere de kjenner eller har forbindelser til på en eller annen måte.

Det kan være vanskelig å få frem synspunkter på hvordan boligsituasjonen er resultat av valg og prioritering, eller begrensninger i muligheter (jf. diskusjonen om verdier, prioriteringer og ressurser i kapittel 3). Hvis det er mulig å lage noen spørsmål som kan få frem nyanser her ville det være nyttig for tolkning av svarene på de andre spørsmålene, jf. også diskusjonen nedenfor om sosialt nettverk og familienettverk. I stedet for spørsmål om hvor stor andel innvandrere en ser som det ideelle i eget boligområde, synes vi det ville vært bedre å ta inn et spørsmål om hva som er viktig ved valg av bolig, for eksempel: Hva er viktig for deg ved valg av bolig/bosted: Å bo i nærheten av familie og venner, bo i nærheten av moske eller annet religiøst samlingssted, bo i nærheten av innvandrerbutikker (butikker med spesielt utvalg av mat), boligprisene, osv.

5.3 Husholdssammensetning og familie i Norge

Disse delene av spørreskjemaet inneholder spørsmål om personer i husholdet: antall personer, alder, kjønn, relasjonen til intervjuobjektet (IO) og spørsmål om barn over 16 som har flyttet hjemmefra. I det foreslåtte spørsmålsbatteriet om familie i Norge spørres det om samlivsstatus, sivil status, ektefelle bosatt i Norge, ektefelle født i Norge, hvor ofte en treffer barn over 16 år som har flyttet hjemmefra, om IO har foreldre, om de bor i Norge, hvor ofte IO treffer foreldre, om IO har søsken, om de bor i Norge og hvor ofte IO treffer søsken. Til slutt spørres det om IO har andre familiemedlemmer i Norge.

Intervjuerne fra LFU syntes at kartlegging av husholdning gikk greit og raskt unna. Spørsmålet som handlet om delt forelderansvar skapte mer diskusjon, og noen mente at en del IO ikke forsto hva som lå i dette. I levekårsundersøkelsen er det ikke planlagt spørsmål om delt foreldreansvar, og heller ikke spørsmål om hvem som har forsørgeransvar for barna som bor i husholdet.

En del reagerte på at vi spurte om barn over 16 år som var flyttet hjemmefra, fordi det er naturlig å bo hjemme lenger. Foreldrene passer på at barna ikke skal ta opp lån så lenge de bor hjemme.

I fokusgruppen med somaliske menn ble det også pekt på at kvinnene klarer seg bedre enn mennene. Vi har fått en del tilbakemeldinger på at det er vanskeligere å være utenlandsk mann enn utenlandsk kvinne i Norge. Kvinnene får mye lettere sympati. Det blir hevdet at det norske velferdssystemet støtter kvinner med barn mye bedre enn menn. Menn blir møtt med mer fordommer, og særlig muslimske menn. Dette er av flere blitt referert som forestillingen om tre M'er: Male Muslim Monster. I media blir ofte dette bildet forsterket. Muslimske kvinner blir ofte fremstilt som offeret, og mannen som den truende. I møtet med det norske samfunnet kan mennenes utfordringer derfor bli desto større.

5.3.1 Husholdsstruktur - mer fleksibel?

Husholdsstrukturen er, som vi har pekt på, annerledes blant mange av innvandrergруппene i undersøkelsen enn gjennomsnittet for alle i Norge. Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse er større blant de ti innvandrergруппene som er med i undersøkelsen, til tross for at det i noen grupper er mange enslige (irakere og somaliere). Vi har sett at de store husholdningene ofte kan tolkes som resultat av preferanser, og ha en rekke praktiske årsaker, og ikke nødvendigvis tolkes som en indikator på at en har dårlige levekår. Det gjelder de fleste gruppene i undersøkelsen.

Husholdsstrukturen er heller ikke nødvendigvis fast. Det er vanlig, særlig i noen grupper, å huse slektninger og venner i korte eller lengre perioder. På samme måte er det også mange som besøker og bor hos andre slektninger i et tidligere hjemland, eller i andre land i perioder (se avsnittet om transnasjonale relasjoner). Somalierne vi intervjuet understreket plikten med å huse slektninger i perioder. Flere pekte også på at relasjonen mellom ektepar blir vanskelig i Norge, at mange flytter fra hverandre, og at dette resulterer i en del midlertidige eller mindre faste løsninger. Noen påpekte at enkelte er registrert som enslig mor – men far er der kanskje av og til uten at dette er registrert.

I de fleste gruppene der vi har gjort intervjuer, har vi fått tilbakemeldinger om at det er vanlig å ha slektninger boende hos seg i perioder. På samme måte er det vanlig å reise til opprinnelseslandet i perioder, eller til slektninger i andre land. Dette er forhold en må være klar over når en kartlegger husholdssammensetningen, og det bør muligens innarbeides spørsmål om hvem som bor i husholdningen på fast basis.

5.4 Sosial kontakt generelt, og kontakt med familie og venner

Spørsmålene under overskriften familie i Norge, som er nevnt over, inneholder som sagt også spørsmål om hvor ofte en har kontakt med foreldre, søsken og andre familiemedlemmer. Vi har valgt å diskutere disse spørsmålene sammen med spørsmålene om sosial kontakt. I den delen som går på sosial kontakt er det foreslått spørsmål om IO har gode venner utenom familie på bostedet, eller andre steder, hvor ofte IO er sammen med gode venner, og om noen av vennene er norske. Det er foreslått spørsmål om IO har noen hun/han kan snakke fortrolig med utenfor medlemmer av egen familie, og hvor mange familier/husstander i nabolaget IO kjenner så godt at IO besøker dem av og til, og om det er noen av disse familiene som har samme innvandrerbakgrunn som IO. Til slutt er det foreslått spørsmål om hvor ofte IO er sammen med naboer, og om IO er sammen med arbeidskamerater på fritiden.

5.4.1 Familie vs venner

I forslaget til spørsmål i levekårsundersøkelsen er det en del spørsmål som går på sosial kontakt, og det er for eksempel spørsmål om en har venner utenom familien. For mange innvandrere, og særlig for noen grupper, betyr familie og slekt mye som sosialt nettverk. Det er innenfor slektsnettverket mange har venner, og dem en har mest daglig sosial kontakt med. Det blir derfor viktig å bo i nærheten av familie, og ha muligheten til å besøke hverandre. For mange, og kanskje særlig for nyankomne, er nettverket av familie, slekt og andre med bakgrunn fra samme land/område/etniske gruppe svært viktige. For mange vil skillet mellom venner og familie ikke være relevant, og familie tolkes gjerne videre enn det gjerne gjør i andre kontekster i Norge.

Det ble påpekt av flere at begrepet 'familie' må defineres. Når vi spør om 'egen familie' er det ikke klart hvem det siktes til. Det kan både siktes til 'kjernefamilien', men det kan også siktes til søsken, foreldre, besteforeldre, nevøer, nieser eller det vi i andre sammenhenger kaller 'slekt'. Vi skal dermed ikke forutsette at vi får svar på det samme, og det bør i så fall presiseres hvem 'familien' er.

Ut fra intervjuer og fokusgrupper har vi fått en del synspunkter på hvordan venner og familie defineres, og om relasjonen til venner og familie:

- Nettverk har stor betydning for livskvalitet og spiller en viktig rolle ved livskriser. Familiressurser er viktige for å greie seg økonomisk og sosialt.
- I enkelte av gruppene ble det påpekt at man ofte sikter til hele slekta når de snakker om familien (pakistanere, tyrkere, somaliere).
- Det er vanskelig å skille mellom familie og venner. Når man er ung er man gjerne med venner, skolevenninner etc. Etter hvert som man blir eldre er man mer med familien.
- For enkelte innvandrergupper er det vanlig å gifte seg med fetter/kusine (pakistanere).

- Slektskapsterminologien kan brukes uten at det er blodsband, en som presenteres som 'bror' kan egentlig være en fjernere slektning, og alle voksne omtales gjerne som tanter eller onkler.
- For somaliere kan også klanen oppfattes som en slags familie.
- Mange hevder de har problemer med å få norske venner, og at dette særlig er et problem i Oslo, fremfor mindre steder. Dette gjaldt alle gruppene vi snakket med, og årsaken ble oppgitt å være skepsis fra nordmenn og at innvandrere bodde bare sammen med andre innvandrere.

I forhold til spørsmål om sosial kontakt må en altså være tydelig i avgrensningen av familie (kjernefamilie? "extended family"? Hvis en skal legge til grunn et vidt familiebegrep- hvem skal det så omfatte? Fettere kusiner, klan...?) I den grad storfamilien og slektsnettverket er viktige som venner bør spørsmålene legges til rette for at dette kan komme klart frem. Det er greit å spørre om norske venner og om vennskap med naboene. Det bør komme klart frem om naboene også har innvandrerbakgrunn, og om de er i slekt.

Mange av dem vi snakket med understreket at de går mer på besøk til hverandre enn det nordmenn gjør: Mens nordmenn går mer på kafeer og restauranter, går innvandrere mer på besøk hjem til hverandre. Dette sier også noe om hvordan de vi snakket med ser på nordmenns forhold til familien, og nordmenns sosiale liv. Sosiale aktiviteter og fritidsaktiviteter kom vi også inn på under spørsmål om økonomi.

I noen av intervjuene hvor vi snakket om kontakt med familie, både i Norge og utlandet, kom vi inn på hvordan ny teknologi for massekommunikasjon har gjort det enklere å holde kontakten. Mediebruk blant innvandrere er et område vi ser som viktig å kartlegge, og da ikke bare bruk av norske media. Dette kommer vi tilbake til i et senere avsnitt. Spørsmål om mediebruk er gruppert sammen med spørsmål om organisasjoner og fritid.

5.5 Barnepassordninger

De foreslåtte spørsmålene under overskriften "Barnepassordninger" inkluderer spørsmål om barnet/barna (under 10 år) har tilsyn av andre enn foreldrene/foresatte, om barnet/barna passes ubetalt av slekt eller nære venner, eller om det/de passes av hushjelp, praktikant, barnepike eller dagmamma, i familiebarnehage, barnehage, barnepark eller SFO (barn over fem år).

I intervjuene forhørte vi oss om holdningen til det å ha barna i barnehage, og hva de så som vanlige barnepassordninger. De fleste var positive til å ha barnet i barnehage, og en del var inne på fordelene i forhold til at barna lærer norsk. Men mange understreket at det i stor grad var et økonomisk spørsmål, og for mange, der ikke alle voksne var i jobb, var det uaktuelt å betale tusenvis av kroner for å ha ett eller flere barn i barnehage, når familien i utgangspunktet strevet med å få endene til å møtes. En del er av den oppfatningen at mor er best skikket til å oppdra barna.

- Somaliere har ikke noe spesielt imot å ha barna i barnehage, men mange har en klar formening om at mor er mest skikket til å oppdra barna. Spesielt blant enslige mødre med mange barn er det vanlig med mye sosialhjelp, og lite aktuelt å ha alle barna i barnehage.
- En del bosniere foretrekker å sende barna til barnehage, framfor å la dem være hos venner/familie, om de trenger tilsyn med barna i løpet av dagen.
- Pakistanere og tyrkere sier det er vanlig å passe barna til hverandre. Ofte bor de i flergenerasjonshusholdninger, og noen i familien passer barna.
- I de fleste gruppene er det mange barn som ikke går i barnehage før de begynner på skolen. Dette er et problem i forhold til å lære norsk.

- Blant vietnamesere er det vanlig at folk passer barna selv til de er rundt to år. Det er ikke skepsis til barnehage for de som har bodd her en stund, men de nyankomne kan være skeptiske.

Spørsmålene var uproblematisk og greie å få besvart. Vi kunne tenke oss et spørsmål hvor det gis anledning til å oppgi viktigste grunner til at barnet/barna eventuelt ikke går i barnehage.

5.6 Eget arbeid, arbeidsforhold, ektefelles arbeid og ulønnet arbeid

Vi har ikke diskutert spørsmål om arbeid, arbeidsforhold og ektefelles arbeid i detalj med dem vi har intervjuet. Diskusjonene omkring arbeid har gått mest på om en har eller ikke har arbeid, og hvordan en opplever det å få arbeid som en er kvalifisert til, og diskriminering i arbeidslivet.

De fleste er, som det også kom frem i den åpne erfaringsrunden, opptatt av at det er vanskelig å få jobb, og at de jobbene en får kan utføres av ukvalifisert eller lavt kvalifisert arbeidskraft og er dårlig betalt. Vi har også fått en del tilbakemeldinger om at en del har hatt tungt og belastende arbeid i industrien. Mange av dem vi intervjuet var opptatt av forskjellsbehandling, og at innvandrere og nordmenn har ulike muligheter på arbeidsmarkedet. Når det gjelder diskriminering har vi for en del andre områder valgt å diskutere det for seg, men når det gjelder arbeidsmarkedet er det så sentralt at vi har valgt å ta det med her som en egen del.

5.6.1 Eget arbeid og ektefelles arbeid

Problemer med å få arbeid ble tatt opp av både menn og kvinner, og av omtrent samtlige vi intervjuet. En del av dem vi intervjuet hadde gode jobber, men kunne referere til at det var vanlig å ha problemer med å få jobb. Forhold som ble nevnt var blant annet:

- Mange har kommet som flyktninger og har opplevd krig. Disse kan ha psykiske problemer og vansker med å få jobb.
- De aller fleste mener at innvandrere generelt bare får jobber som er dårlig betalte, der en ikke kan forsørge familien godt nok. Jobbene betaler ikke mer enn det en får på sosialkontoret, og det blir derfor ikke et insentiv til å ta jobb.
- I enkelte grupper (somalier og irakere særlig) er det mange nyankomne. Mange sliter med norsk, og en del har lite utdanning.
- For kvinner med mange barn er det vanskelig å gå ut i jobb. Det er heller ikke lønnsomt å gå ut i et lavtlønnet yrke og betale dyre barnehageplasser til flere barn.
- Blant srilankere er det høy yrkesdeltagelse. Dette kan forklares med at folk tar jobber de er overkvalifiserte for.

Irakisk mann: Irakere over 35 år har alle opplevd krig og har gjerne psykiske problemer etter å ha opplevd å miste familiemedlemmer i en av krigene. De har levd under vanskelige forhold. De får dårlig betalte jobber. Postbud, avisbud, vaskejobb, Rema 1000. Dette er ikke jobber der en kan forsørge familien. Vi får ikke gode jobber slik som nordmenn.

Mange, spesielt menn, har flere jobber for å få endene til å møtes. Det bør være mulighet til å få frem litt mer informasjon om dette i undersøkelsen under spørsmålene om eget arbeid, med for eksempel om en har en eller flere jobber i tillegg til hovedaktiviteten.

Somaliske kvinnelige intervjuere fra LFU kunne fortelle at spørsmålene om arbeid og arbeidsforhold ikke var vanskelige å få svar på, selv de mest detaljerte om timer per uke/måned. IO oppga gjerne også adresse etc til arbeidssted.

5.6.2 Arbeidsforhold

Spørsmålene om arbeidsforhold er svært detaljerte. Vi har som sagt ikke diskutert disse spørsmålene i detalj med dem vi har intervjuet, men vi stiller spørsmålsteget ved om alle spørsmålene er nødvendige for å avdekke arbeidsforholdene. Kan en avdekke dårlige og belastende arbeidsforhold ved hjelp av noen få nøkkelspørsmål uten å miste sammenliknbarheten med andre undersøkelser? Dette er et område vi mener det kanskje kan være en fordel å hente spørsmål fra panelundersøkelsen, som er mindre detaljert, heller enn spesialbolker i tverrsnittundersøkelsen som går tredje hvert år, med svært detaljerte spørsmål om arbeidsforhold.

5.6.3 Diskriminering på arbeidsmarkedet

Mange var som sagt opptatt av at innvandrere har dårligere innpass på arbeidsmarkedet enn nordmenn, og at det er vanskelig å få annet enn ufaglærte jobber, eller jobber som det kreves lite kompetanse til. Mange vektlegger opplevelsen av å bli forbigått og å komme bakerst i køen ved forfremmelse.

- Mange som kom som arbeidsmigranter føler de har strevet og slitt hardt hele livet, og at de i etterkant blir sviktet av det offentlige og arbeidsgiver, når arbeidsplassene har blitt nedlagt, eller de har blitt arbeidsuføre.
- Mange referer til at det stilles tøffere krav til innvandreres utførelse av jobben enn nordmenns.
- Innvandrere har vansker med å komme til intervju. Det refereres til enkeltepisoder der folk har skiftet til norsk navn og blitt innkalt.
- Noen refererer til at innvandrere blir forbigått av nordmenn ved interne opprykk i bedrifter.
- Enkelte mente at det var større arbeidsløshet blant muslimer enn andre innvandrere. Det er også færre muslimske kvinner som er i jobb.

Tilbakemeldingene vi har fått viser at dette med å oppleve forskjellsbehandling er såpass sentralt at en bør ha flere spørsmål som kan knyttes opp mot opplevelsen av forskjellsbehandling på arbeidsplassen. Det bør inn ett eller flere spørsmål til om diskriminering, utover spørsmålet om en har opplevd å bli plaget eller utsatt for ubehagelig erting av arbeidskamerater ('arbeidskamerater' kan med fordel erstattes med 'kollegaer'). Det bør inkluderes spørsmål som for eksempel går på om IO har opplevd å ikke få en jobb på grunn av sin innvandrerbakgrunn, om IO har opplevd å bli forbigått ved forfremmelse på grunn av sin innvandrerbakgrunn osv.

5.6.4 Ulønnet arbeid

Spørsmål om ulønnet arbeid går på hvor mange timer i uken IO bruker til husarbeid, om IO regelmessig utfører ulønnet arbeid for foreldre, slekt, venne eller naboer, og om IO regelmessig får ulønnet hjelp fra slekt, venner eller naboer.

Det kan være vanskelig for en hjemmeværende husmor å anslå hvor mange timer som går med til husarbeid, men problemet med avgrensningen gjelder alle. En bør lage en intervjuerinstruks som viser hvor at en skal hjelpe på vei for å svare på dette spørsmålet.

Tilbakemeldingene vi har fått viser at man svært ofte hjelper hverandre, både i husholdet, men også familie og venner utenfor husholdet. Det kan være praktiske huslige sysler, eller små eller store oppgaver i for eksempel en familiebedrift, uten at en ser på det som arbeid, men kanskje heller en tjeneste eller rett og slett en naturlig plikt. Det er ikke nødvendigvis naturlig å betrakte det som arbeid det er aktuelt å knytte økonomisk avlønning til. For mange kan derfor disse spørsmålene virke underlige, og ikke gi de assosiasjonene en utenforstående vil forvente. En vil ikke nødvendigvis få de svarene en tenker seg. Det at mange bor flere generasjoner sammen gjør også at en har anledning til å ha en arbeidsdeling. Mange ser omsorgsoppgaver som en mer naturlig del av hverdagen, enn om eldre og barn er i institusjon (aldershjem og barnehage), og blir tatt hånd om der. Her er det viktig med tydelig intervjuerinstruks, og at IO får en del hjelp på vei i forhold til hva slags aktiviteter 'vi' tenker på som ulønnet hjelp.

Vi har sett at man hjelper hverandre ikke bare med praktisk gjøremål, men også ofte økonomisk. Det foregår mye i den mer uformelle økonomien mellom venner og familie. Dette kommer vi tilbake til under spørsmål om økonomi.

5.7 Språk (norsk)

Denne delen inneholder spørsmål om en har gjennomgått opplæring i norsk, eventuelt hvor mange timer, og hvorfor en eventuelt ikke har gjennomgått opplæring. IO blir så bedt om å vurdere egne norskkferdigheter. Under den åpne erfaringsrunden ble norskkunnskaper understreket som en viktig utfordring, særlig for nyankomne innvandrere, og som sentralt i forhold til integrasjon i Norge. Vi ser derfor dette som veldig viktige spørsmål i undersøkelsen, og nøkkelvariabler i analysen. Mange var opptatt av at innvandrere har ulike forutsetninger for å lære norsk, avhengig av alder, tidligere språkkunnskaper og livssituasjon:

Bosnisk kvinne: Bosniere har en spesiell forhistorie; de kom som flyktninger, noen få ved familiegjenforeninger etter hvert, og de kom som familier. Det vil si at alle eldre er representert. De eldste som kom har hatt problemer med å komme inn i det norske samfunnet og har ikke fått jobb. Årsaken til dette mener jeg er språk, og at det ble 'for seint' for dem å lære norsk. De yngre har ikke de samme problemene. Barna fungerer bra på skolen. Barna har norske venner og lærer godt norsk, men de har ikke morsmålsundervisning på skolen, eller morsmålsassistenter i barnehagen. Dette gjør at det her blir en 'omvendt problematikk', de får liten kunnskap om det bosniske språk. Foreldrene har ikke så mye tid med barna til å lære dem opp i språk. Jeg har snakket med rektor på skolen der jeg bor og sa at vi ønsket morsmålsundervisning, men det fikk vi ikke.

Et annet forhold som bør vurderes opp mot andre temaer er spørsmål om barnet/barna har fått et tilbud om morsmålsopplæring/tospråklig fagopplæring (og eventuelt styrket norskundervisning), eventuelt om de har noen formening om hvorfor ikke, og om de har benyttet seg av et slikt tilbud, eventuelt hvorfor ikke.

5.8 Utdanning (bl.a. medbrakt)

Under overskriften utdanning er det foreslått spørsmål om IO har gått på skole i Norge, hva slags utdanning IO har fullført i Norge, om IO har gått på skole i andre land enn Norge, og til slutt hva slags utdanning IO har fullført i utlandet. Disse spørsmålene virker greie. Vi har diskutert utdanning mer som et tema i intervjuene, latt deltakerne selv komme med det de mente var viktig, og ikke diskutert disse spørsmålene spesielt.

I diskusjon med innvandrere om utdanning var det andre spørsmål som dukket opp. Mange var opptatt av problemer med å få godkjent utdanning tatt i utlandet. Dette har vi allerede vært inne på, når vi gjorde rede for hva som kom frem under den åpne erfaringsrunden. En person vi snakket med fra Sri Lanka mente det ikke var noe problem å få godkjent utdanning. Utover dette meldte omtrent samtlige at det er vanskelig å få godkjent medbrakt utdanning i Norge. Dette har til dels å gjøre med hvordan utdanningssystemet og det politiske systemet er i det landet utdanningen er tatt.

Mange var opptatt av å unngå å ta opp studielån, og av at barna skal få en god utdanning:

Mann fra Sri Lanka: De fleste er opptatt av at barna skal ta utdanning, og forsørger barna slik at de slipper å ta opp studielån. Barna bor for eksempel hjemme lenge. Mange sender barna sine til privatundervisning etter skoletid og i helgene, både i grunnskole og videregående. Dette er et problem for barnas sosiale liv. Utdanningsstatistikken viser at nær 50 prosent av de norskfødte med bakgrunn fra Sri Lanka er i høyere utdanning. Nå er de jo ikke så mange, men det viser vel en tendens til at utdanning verdsettes høyt. De fleste sender også barna sine i barnehagen heller

enn andre alternativ. Dette har sikkert også en sammenheng med at kvinner også i stor grad er yrkesaktive.

...

Tyrkisk mann: Jeg tror at ungdom er opptatt av å ta utdanning. Foreldrene hjelper de økonomisk, og de bor hjemme mens de studerer. Men det er et stort problem i forhold til godkjenning av utdanning fra tidligere hjemland. Hvis du har utdanning, må du gjerne ta minst 20 vekttall i Norge for å få utdanningen godkjent. Det er også problemer med å få dokumentasjon. Fra 1980 til 1992 var det ikke mulig å få bekreftelse på utdanning fra Tyrkia.

Tilbakemeldinger fra intervjuerne fra LFU fortalte at det stort sett var uproblematisk for de aller fleste å kategorisere utdanningen i forhold til nivå (det ble spurt etter høyeste fullførte utdanning). Etter litt diskusjon greide de alltid å plassere utdanningen i en av de forhåndsoppgitte kategoriene. Det største savnet var at det manglet et eget alternativ for "ingen utdanning".

Det bør vurderes om en skal innarbeide spørsmål om problemer med å få godkjent utdanning tatt i utlandet. Vårt inntrykk er at dette er noe de aller fleste førstegenerasjonsinnvandrere er opptatt av, og særlig dem som har innvandret til Norge i voksen alder.

I utdanningsstatistikken er det et problem at det ikke finnes et godt system for å fange opp den utdanningen innvandrere har tatt i utlandet. Det bør vurderes om en skal legge til rette for å spørre etter høyeste fullførte utdanning, og gjøre de nødvendige grep slik at en kan bruke opplysningene til å oppdatere registeret over høyeste fullførte utdanning.

5.9 Økonomi

Spørsmålene som er foreslått og gruppert under overskriften 'økonomi' inkluderer spørsmål om noen i husholdningen har mottatt offentlige stønader siste 12 måneder, hvor stor IOs egen bruttoinntekt er inneværende år, og hvor stor husholdningens samlede bruttoinntekt er. Deretter følger spørsmål om husholdningen har hatt problemer med å betale løpende utgifter, og om økonomien var slik at en mesteparten av året hadde anledning til å betale en uforutsett regning på 3000 kroner. Til slutt i denne spørsmålsbolken er det foreslått spørsmål om husholdningen disponerer privatbil, pc og vaskemaskin.

5.9.1 Vanskelig å få gode anslag

Erfaringsvis er det vanskelig å få presise anslag for inntekt. Forskning viser at selvoppgitt inntekt avviker i gjennomsnitt med 25 prosent. Det kan være flere årsaker til dette. En ting er at IO av ulike grunner kan oppgi en høyere eller lavere inntekt en IO i virkeligheten har. Det kan være ulike beveggrunner for å anslå både høyere og lavere inntekt i en intervjusituasjon.

En annen årsak kan være at en rett og slett ikke har full oversikt på intervjutidspunktet. Kanskje tar en ikke med alle inntekter, og kanskje dukker det opp forhold en ikke er klar over på intervjutidspunktet. Det kan dessuten være vanskelig å vite nøyaktig hva det spørres etter (for eksempel pensjon, barnetrygd, lønn, feriepenger, kapitalinntekt, kjøregodtgjørelse og andre godtgjørelser), og vanskelig å oppgi et helt realistisk og nøyaktig beløp i hele tusen kroner (slik det spørres om). Problemer med oversikt og avgrensning bli enda større når det spørres ikke bare om personinntekt, men inntekt for hele husholdet. Når det gjelder spørsmål om husholdets økonomi kan det altså være en utfordring å få oversikt over hvilke inntekter som berører husholdet, og det er mange momenter som kompliserer bildet. En feilkilde kan være at det er andre enn den som blir intervjuet som sitter med ansvaret for økonomien og har oversikten over økonomien i husholdet.

5.9.2 Husholdet som økonomisk enhet?

Et annet forhold mange har pekt på er at husholdet ofte har en annen rolle som økonomisk enhet. Det er ikke slik at alle i husholdet nødvendigvis har egen privatøkonomi, men at inntekter og utgifter "pooles". Tilbakemeldinger vi har fått særlig fra dem med pakistansk bakgrunn er at mange inntekter

'pooles', og at ikke alle er like involvert i husholdets økonomi. Økonomiske forpliktelser strekker seg dessuten også gjerne til andre enn dem som bor i husholdet. Det er, som vi har sett, mange som føler forpliktelse til å hjelpe familie og venner både i utlandet og i Norge økonomisk.

Vi har fått tilbakemeldinger på at det vil være lettere å oppgi personinntekt og husholdningens inntekter ved hjelp av intervaller (over eller under så og så mye), enn å bli bedt om å oppgi eksakte beløp. Dette har kommet frem både i intervjuer med innvandrere og med intervjuere fra LFU.

5.9.3 Sensitive spørsmål

Mange av dem vi intervjuet opplever spørsmål om egen og husholdets økonomi som sensitive. Mange trodde at særlig dem som er avhengige av sosialhjelp er redd for å oppgi inntekten av frykt for at opplysningene kan brukes slik at en får stønaden redusert. Det kan for eksempel være noen som har foreldre boende hos seg, og de mottar kanskje sosialhjelp, mens familien ellers har god inntekt. Somaliske intervjuere fra LFU påpekte at folk ikke ønsket å svare på spørsmål om husholdningens samlede inntekt. Dette var også spørsmål det var ubehagelig å spørre om. Det var flere som var villige til å svare på inntektsspørsmålene som var avkryssingskategorier. Spørsmål om hva slags yrke en har, og om en jobber heltid eller deltid, vil kunne gi en indikasjon på inntekten en familie har.

Andre intervjuere fra LFU rapporterte også at inntektsspørsmålene var problematiske. Mange IO var skeptiske til å oppgi nøyaktig inntekt. Mange intervjuere opplevde at de måtte 'probe', og at IO var mer villig til å svare når svaret kunne oppgis i kategorier. Noen av intervjuerne mente også at dette problemet i hovedsak gjaldt personer med lav utdanning og løs tilknytning til arbeidsmarkedet.

Tillitt i intervjusituasjon og god veiledning til intervjuerne er nøkkelmomenter når det gjelder spørsmål om økonomi (se også kapittel 7).

5.9.4 Trang økonomi

Noen av dem vi intervjuet var opptatt av å få frem hvor dårlig råd de hadde og hvor vanskelig det var, særlig for dem med store familier, å klare seg med det en får i sosialhjelp. En iraker mente at det norske systemet for sosialhjelp ikke var godt nok tilpasset familier med mange barn, og at det sånn sett representerte en forskjellsbehandling av innvandrere i forhold til etniske nordmenn.

Irakisk mann: Irakere har store familier og de får ikke store nok boliger. Pengene de får fra sosialkontoret er ikke nok til å holde en familie. En familie får 9 800 i måneden, i tillegg får de dekket husleie (som jo er dyrt i Norge). Det er likevel ikke nok til å holde barna med klær, busskort, mat, lege, medisin og telefon. Dette øker forskjellene i Norge. Den dårlige økonomien påvirker også muligheten til å være sosial og være med de norske.

Andre var opptatt av å få frem hvordan de får endene til å møtes ved å prioritere og være økonomiske, og hvordan de bruker pengene annerledes enn mange nordmenn.

5.9.5 Økonomiske prioriteringer og materielle ervervelser

En del av dem vi intervjuet fortalte en del om hvordan de prioriterer å bruke penger til andre ting enn det nordmenn gjør. Det var flere som understreket at de ikke hadde de samme dyre vanene som mange nordmenn har med å gå på restaurant, kafé, nattklubb o.l. En del understreket at de ikke brukte penger på alkohol, og at de kjøpte mat i rimelige innvandrerbutikker heller enn i norske matbutikker. Disse sitatene fra fokusgrupper og intervjuer gir et bilde av de økonomiske prioriteringene blant en del innvandrere:

Somalisk mann: Det er vanlig å sende ca. 100 dollar i måneden til familie i Somalia. Somaliere er flinke til å leve billig, ved for eksempel å handle billig mat i innvandrerbutikker. De bruker ikke penger på alkohol og andre ting som nordmenn bruker mye penger på (kafé og restauranter, dyre matbutikker mm). De bruker minst mulig penger i Norge. De sparer penger for å sende til familie i Somalia og for selv å dra til familie på besøk. De gir litt penger i kollekt

i moskeen, særlig hvis det er spesielle formål, men moskeen har finansiering gjennom statstilskudd for medlemmene. Bil er status blant innvandrere, men de har ikke dyre biler, men gamle, som du bruker når de skal rundt og besøke andre somaliere andre steder i Norge og for eksempel i Sverige. Mange har slektninger i naboland og andre land i Europa og USA. De fleste har vanlige hvitevarer som vaskemaskin, kjøleskap, fryser osv.

Fra fokusgruppe med pakistanske kvinner:

Pakistansk kvinne 1: I vår familie er det bare far og bror som jobber og forsørger oss. Far sender også penger hjem til foreldrene sine i Pakistan, og det går bra. Dere tenker mer på at deres penger er deres.

Pakistansk kvinne 2: Vi har ansvarsfølelse. Det ligger i Islam. Mannen min har ikke jobb. Jeg forsørger mannen, ivaretar huslån og forsørger familien hans i Pakistan. En kollega sa til meg at hadde han hatt ekstra penger og to jobber slik som meg, så hadde han brukt penger til en gitar. Men det gir meg en bedre følelse å vite at min manns familie har det bra.

Pakistansk kvinne 3: Må tenke på hele slekta. I begynnelsen irriterte det meg at vi måtte forsørge min manns familie. Min far trengte ikke det siden hans familie var godt etablert i Pakistan.

Pakistansk kvinne 2: Jeg forventer at min 18 måneder gamle sønn skal forsørge meg når jeg blir gammel. Ifølge Islam skal man ikke sløse med penger og man skal ikke være gjerrig. Nordmenn har et mye større forbruk enn pakistanere. Jeg har nok til mat, klær og barnet får det det trenger. Det er ikke luksus å gå ut på nattklubb slik som dere gjør. Det er bedre å gi til familien og ha god samvittighet.

I forhold til spørsmål om økonomi bør en tenke nøye gjennom hvordan opplysningene skal brukes, og om en kan klare seg med spørsmål om inntekt kun ut fra grove intervaller. Det er muligheter for å koble på inntektsdata en stund etter at undersøkelsen er avsluttet (dersom det opplyses om det på forhånd). Inntektsdata er imidlertid ikke klare før en god stund etter datainnsamlingen. Antakelig vil en kunne klare seg med litt grove inndelinger for de første analysene.

En bør lage gode intervjuinstrukser og opplæring til intervjuere slik at de kan forsikre IO om at inntektsdataene ikke vil bli brukt til annet enn statistiske analyser, og intervjuer kan hjelpe IO å komme frem til et så riktig inntektsanslag som mulig. Både ved innhenting og tolkning av inntektsdata må en være klar over feilkilder ved inntektsdata, og at en i noen tilfeller vil få mangelfulle opplysninger (for eksempel når IO er mottaker av sosialhjelp og samtidig sender penger hjem, og dersom IO jobber svart). Bildet IO gir kan også være påvirket av forestillinger om hvordan media vil bruke opplysningene. Hva som står i fokus i media og på den politiske dagsorden kan sette føringer for hvilke opplysninger IO er interessert i å gi. Dette skal vi komme litt tilbake til i kapittel 7.

5.10 Helse

Under overskriften 'helse' blir IO først bedt om å gi en generell vurdering av helsen sin, deretter er det foreslått å spørre om IO har hatt en langvarig sykdom eller lidelse, noen virkning av skade eller funksjonshemming. Hvis ja, har det medført begrensninger i daglige aktiviteter (i seks måneder eller mer, store begrensninger eller noen begrensninger?). I to spørsmål spørres det så om IO har ulike fysiske plager og sykdommer (ramses opp).

Deretter er det foreslått noen spørsmål der en skal forsøke å kartlegge psykiske plager og bekymringer, med spørsmål som: Har IO de siste 14 dagene vært plaget av a) nervøsitet og indre uro? b) stadig være

redd og engstelig? c) følelse av håpløshet med tanke på fremtiden? d) å være nedtrykt og tungsindig, eller e) å være mye bekymret eller urolig?

De siste foreslåtte spørsmålene går på hvor ofte IO føler seg ensom, om IO røyker (daglig eller av og til), hvor ofte IO mosjonerer, og om IO har besøkt tannlege siste 12 måneder.

Det er også foreslått to spørsmål som går på kontakten med helsevesenet (under overskriften 'opplevd diskriminering'). Det første gjelder om IO har fått de helsetjenestene hun/han har behov for, og det andre spørsmålet går på om IO føler at hun/han har fått dårligere, samme eller bedre behandling enn en norsk person ville fått.

Spørsmålene om fysisk helse ble opplevd som mindre problematiske enn de spørsmålene som går på psykisk helse. Vi fikk en del innspill på at en ikke bør spørre om psykiske problemer uten å komme inn på årsak, og mange var opptatt av å fortelle om hva slags psykiske problemer og bekymringer som er vanlige. Vi fikk også en del innspill i forhold kontakten med helsevesenet.

5.10.1 Nærgående og personlige spørsmål

I LFU ble det også stilt spørsmål om helse. Spørsmålene knyttet til helse vakte noe mer skepsis enn de øvrige spørsmålene. Noen IO lurte på hensikten med disse spørsmålene, men stort sett gikk det greit. LFU hadde også spørsmål om tilfredshet og en del liknende spørsmål som de som er foreslått her, som går på psykiske plager og bekymringer. Flere av intervjuerne opplevde at dette var de mest ubehagelige spørsmålene å stille. I fokusgruppen med intervjuere og i intervjuene der vi snakket med intervjuerne hver for seg, ble det understreket at de spørsmålene som gikk mer direkte på følelsesmessige problemer var flauere å spørre om, og IO syntes det var flaut å svare. De fleste som ble intervjuet i LFU hadde dessuten behov for å komme med tilleggopplysninger om hvorfor de ikke hadde vært tilfredse. Årsaker til dette var gjerne at de hadde vært på sykehus, eller hadde problem med jobben, boligsituasjon (og økonomi).

Det kan bli vanskelig for intervjuerne og IO når spørsmålene blir personlige, og en spør IO om hvilke bekymringer og plager en har, hvis det ikke også gir IO noe mulighet til å forklare noe om hvorfor eller hva for eksempel bekymringene og uroen består i. Dette bør intervjuerne forbedes godt på, og en bør diskutere om en ikke bør høre IO ut, hvis IO har behov for å forklare noe nærmere. Noen av intervjuerne fra LFU opplevde at IO i enkelte situasjoner, fikk en forventning om at intervjueren kunne hjelpe IO i møtet med helsevesenet. I tillegg var det enighet om at referanseperioden måtte presiseres nøye for at IO skulle huske på å avgrense seg.

5.10.2 Mange årsaker til bekymring, og ulike uttrykk

Psykiske problemer og bekymringer kan bunne i svært forskjellige forhold og arte seg på svært ulike måter. Folk reagerer forskjellig på ulike traumatiske situasjoner, og har svært forskjellige holdninger til å erkjenne og fortelle om psykiske problemer og bekymringer. Det er ulike holdninger og praksis til å erkjenne og snakke om personlige følelsesmessige forhold (ikke minst med fremmede!), fra person til person, mellom kjønn, og i ulike kulturelle tradisjoner. Enkelte av intervjuerne i LFU mente at spørsmål om depresjon ble besvart ulikt ut fra alder og kjønn (eldre og kvinner var mer pessimistiske).

Ikke alle har de samme begrepene om psykisk helse. I en del samfunn har de ikke begreper om ulike psykiske lidelser, men de karakteriserer det på andre måter, og skiller ikke like klart mellom psykiske og fysiske plager. Det henger mer sammen og beskrives gjennom det psykosomatiske. Måter å beskrive depresjon kan for eksempel være "når energien går ut av kroppen", "når du er tung i kroppen og ikke orker noe...". Det finnes mange studier med krysskulturelle analyser av uttrykksformer og ulike beskrivelser av psykisk helse. De ulike uttrykksformene må en være bevisst på i forhold til måten en stiller spørsmål. Dette ble også understreket av dem vi intervjuet.

- Spørsmål om psykisk helse må være konkrete. Somali har for eksempel ikke ord for psykiske problemer.
- Beskrivelser på fysiske lidelser og de kroppslige sidene ved psykiske problemer kan være lettere å svare på.

Det var flere som mente at eldre var mer opptatt av helsespørsmål. Og mange understreket at det kunne bli vanskelig å skille spørsmål om en er bekymret, fra spørsmål om hva en er bekymret for. Angst og bekymring kan være diffust, en trenger ikke nødvendigvis være bevisst på hva en er engstelig for. Vi ble anbefalt å spørre om en har hatt psykiske problemer – i tilfelle hva slags.

Vi diskuterte helsespørsmål ganske inngående i fokusgruppen med pakistanske menn og fikk mange synspunkter på spørsmålene. De var engasjerte, og var rekruttert gjennom et nettverk som arbeider med sosiale og helsemessige spørsmål blant innvandrere. Både i denne og andre fokusgrupper og intervjuer var mange opptatt av de ulike årsakene til psykiske problemer og bekymringer:

- Vi vil møte folk som er skeptiske og ikke meddelsomme. Fysiske sykdommer er lett å svare på, men ikke de psykiske.
- Flyktinger er i en særskilt situasjon og har opplevd krig og traumer i hjemlandet.
- Det vil være vanskelig å få svar når intervjuerne er ukjente. IO vil føle at det er ubehagelig å svare på spørsmål som dette.
- Det er ulik aksept for å snakke om psykisk sykdom.
- Enkelte vil mangle ord for å beskrive sine problemer på grunn av språkproblemer
- Det ble særlig nevnt at generasjonskonflikter skaper psykiske problemer for kvinner. Eldre kvinner opplever at barna ikke vil følge de ønsker familien har i forbindelse med giftemål bl.a.
- Arbeidsløshet fører til psykiske problemer
- Innvandrerjenter har stort press fra det norske samfunnet om å være selvstendige.
- Vi ble anbefalt å gå inn på årsakene til problemene. Det fysiske kan vi se, men ikke det psykiske.
- Mange føler seg ikke hjemme her i Norge, og er utsatt for diskriminering..

5.10.3 Bekymret for fremtiden, for å bli gammel i Norge?

Vi spurte om det var slik at mange var bekymret for fremtiden, og for å bli gamle i Norge, både i fokusgruppene og i intervjuene. Vi fikk en del forskjellige tilbakemeldinger på dette. De fleste mente at det ikke var mange som bekymret seg for å bli gamle i Norge, at de har tradisjoner for å ta vare på de gamle selv, og at velferdsordningene er bedre enn i deres tidligere hjemland. Men noen pekte på at en del eldre ikke kjenner rettigheten sine godt nok, og at det trengs mer informasjon. Vi må imidlertid understreke at vi ikke har intervjuet eldre, men unge og middelaldrende, ut fra deres erfaringer.

- Muslimer påpeker den særlige plikten ved å ta vare på sine eldre.
- Mange bor i flergenerasjonshusholdninger, og tar dermed vare på de eldre i husholdet og eller i familien.
- Mange påpeker at eldre innvandrere ikke er klar over sine rettigheter i Norge.
- De som kom til Norge da de var eldre, har hatt problemer med å lære språk. Det samme gjelder en del kvinner som ikke har vært i jobb eller fått norskopplæring. Disse kan bli isolerte, og særlig om de ikke har familie rundt seg.

5.10.4 Fysisk helse

Tilbakemelding fra intervjuere fra LFU og andre vi intervjuet, var at spørsmålene om fysisk helse var enklere å besvare. Vi fikk en del tilbakemeldinger om hvordan personene i de enkelte innvandrergруппene opplevde sin egen og gruppens helse, og hva som er vanlige helseproblemer. Det var særlig i fokusgruppen med pakistanske menn at vi diskuterte spørsmål om fysisk helse. Vi kom også inn på livsstilssykdommer og treningsvaner.

- Enkelte begrep vil kreve forklaring. Vi antar likevel at de som har sykdommen vet hva dette er.
- Spørsmålene er svært detaljerte, er det for eksempel viktig å vite om innvandrere har stoffskiftesykdommer?
- Det er mange med pakistansk bakgrunn som har diabetes, noe som forklares med lite mosjon og usunt kosthold.
- Særlig hjemmeværende kvinner sliter med en del helseplager på grunn av lavt aktivitetsnivå og mange bekymringer.
- Mange har hatt belastende arbeid og sliter med bl.a. ryggproblemer.

5.10.5 Kontakten med helsevesenet

Vi diskuterte kontakten med helsevesenet, også her var erfaringene blandet. Noen hadde ikke noen opplevelse av å bli dårlig behandlet. Andre hadde en del negative erfaringer, eller kjente til andre som hadde det. Vi kom inn på betydningen av språk og kommunikasjon, forhold rundt bruk av tolk, og ulike forventninger mellom pasient og lege. Det kom tilbakemeldinger på at opplevelse av kontakten med helsevesenet var avhengig av hva en forventer når en oppsøker lege, og hvor godt en kjenner til hvilke rettigheter en har.

- Behovet for tolk vektlegges blant de som ikke kan norsk, og tolkene må ikke være barna da dette skaper rollekonflikter i familien. Når en ikke forstår språket (en del eldre og nyankomne førstegenerasjonsinnvandrere) gjør dette behandling vanskelig.
- Enkelte har opplevd problemer med å få kvalifisert tolk, og mener dette har med manglende informasjon og uvilje fra leger/helsepersonell å gjøre.
- Eldre pakistanere mener pakistanske leger er bedre, de hører på deg. Mange opplever frustrasjon over å aldri bli hørt på eller mangel på diagnose, og drar til lege i Pakistan for å få diagnose.
- Legen leser ofte i bøker og pasienten tolker dette til at legen ikke kan jobben sin.
- Mange mener det er en del fordommer overfor innvandrere i helsevesenet, og flere refererte til ubehagelige opplevelser

Vi vil understreke at det er viktig at intervjuerne forberedes i forhold til spørsmålene som går på helse. De bør forberedes på at spørsmålene kan oppleves som svært personlige og at det kan bli vanskelig å trekke grensen mellom å være profesjonell intervjuer og medmenneske. I den videre planleggingsfasen av undersøkelsen bør en diskutere hvorvidt en skal gå inn på årsaker til psykiske problemer og bekymringer, eller om dette gjør intervjuet vanskeligere, fordi det blir enda mer personlig og nærgående. Dersom en ikke trekker inn årsaker bør det diskuteres hvordan en skal håndtere det dersom IO har et behov for å forklare hva som er bakgrunnen for bekymringene eller de psykiske problemene. I spørsmål om kontakten med helsevesenet, eller generelt i møte med det offentlige, bør det innarbeides spørsmål om en har fått hjelp av tolk der det har vært nødvendig.

5.11 Organisasjoner og fritid

Spørsmålene som er foreslått under overskriften "organisasjoner og fritid" gjelder medlemskap i fagforening eller arbeidstakerorganisasjoner, i organisasjon for arbeidsgivere eller annen yrkessammenslutning, medlemskap i (norsk) politisk parti, religiøs forening, idrettslag/-forening, og/eller innvandrers-/flyktningsforening. Deretter er det foreslått å spørre om IO stemte ved forrige

kommunevalg, og videre om barn under 16 år hovedsakelig har norske venner eller venner med samme språk- eller innvandrerbakgrunn som dem selv. Neste del av spørsmålsbolken inneholder spørsmål om mediebruk: Har IO fjernsyn som er tilknyttet parabolantenne? Har IO lest noen bok i løpet av de siste 7 dagene? Er dette en bok på engelsk eller norsk? Leste IO noen avis i går? Var dette en norsk eller utenlandsk avis (eller begge)? Til slutt er det foreslått et spørsmål om hvor mange ganger i løpe av de siste 12 måneder IO har deltatt på møter i trossamfunn (utenom feiring av overgangsriter som dåp, bryllup, begravelse).

Vi har diskutert organisasjonsdeltakelse, mediebruk og religiøs aktivitet med innvandrere i intervjuer og i fokusgrupper.

5.11.1 Deltakelse i organisasjoner

Tilbakemeldinger fra intervjuerne fra LFU var at spørsmålene om organisasjonsdeltakelse stort sett ble oppfattet som greie og dekkende. Det hendte imidlertid at intervjueren måtte presisere overfor IO at deltakelse i trossfelleskap kom inn under dette spørsmålet. De opplevde at mange IO var med i religiøse organisasjoner, men glemte å nevne dette.

Intervjuerne i LFU fortalte at spørsmålene om medlemskap i organisasjoner gikk greit og at de ikke var vanskelige å svare på for IO. De fleste sa at de var medlemmer av trossamfunn eller idrettsforeninger. Innvandrersorganisasjoner ble klassifisert som ideell forening, det samme med kvinneforeninger.

Vårt inntrykk er at deltakelse i trossamfunn og innvandrersorganisasjoner er svært utbredt i de fleste gruppene der vi har gjort intervjuer. Trossamfunnet står svært sentral i manges liv, for mange på grunn av religionsutøvelsen i seg selv, men også som et sentralt sosialt samlingspunkt og fellesskap. Vi kommer tilbake til dette nedenfor. Disse svarkategoriene kan med fordel gjøres tydeligere og presiseres.

5.11.2 Mediebruk

Vi snakket med alle vi intervjuet om hvilke medier det var vanlig å bruke, og hvilke medier fra opprinnelseslandet som var tilgjengelig i Norge og som de eventuelt benyttet. Samtlige vi snakket med hadde tv, og fortalte at mange prioriterer å skaffe seg kabel- eller parabol slik at de kan få inn utenlandske sendinger. Vi fikk også inntrykk av at mange bruker Internett flittig. Mange av dem vi har snakket med gir tilbakemeldinger om at de bruker pc og Internett for å følge med på nyheter, tv- og radiokanaler, og e-post til å holde kontakt med familie og venner i utlandet. Mange har også kabel eller satellitt-tv med for å få inn utenlandske sendinger. Spørsmålene om en har pc kan med fordel suppleres med spørsmål om Internett, og om en har tv med tilgang til utenlandske kanaler. Følgende sitater belyser noen forhold rundt mediebruk blant innvandrere:

Irakisk mann: Familien hører bare på arabiske nyheter, ved hjelp av parabol.

...

Vietnamesisk kvinne: Det blir utgitt vietnamesiske aviser i USA som kan leses på Internett, som er antikommunistiske. BBC har vietnamesiske sendinger. Etter at sendinger fra Vietnam ble mulig å få inn her, har flere kjøpt seg parabol. Særlig de eldre.

...

Somalisk mann 1: Det finnes ikke papiraviser på Somali i Norge. Somaliere hører på radio og går på kafe/foreninger. De bruker Internett, ikke nødvendigvis hjemme, men på kafé, Aetat og bibliotek. BBC har sendinger på somali.

...

Tyrkisk mann: Mobiltelefon, Internett og parabol er viktig. Mange følger med på tyrkiske kanaler på parabol.

Transnasjonal praksis og samfunnsengasjement har mange elementer i seg. At en engasjerer seg globalt behøver ikke bety at en ikke engasjerer seg lokalt (jf. tidligere diskusjon av transnasjonal

praksis). Bruk av norske media kan si noe om hvilken informasjon en får om det norske samfunnet, og bruk av utenlandske media kan si noe om internasjonal orientering. Vi anbefaler at en tar inn spørsmål som dekker innvandreres bruk av både norske og utenlandske media. For at tolkningen av svar på bruk av utenlandske media og media fra opprinnelseslandet skal ha noe for seg, bør en ha oversikt over hvilke media fra opprinnelseslandet som er tilgjengelige i Norge.

Spørsmålet om IO har tv med parabol bør utvides til å omfatte kabel-tv og PC-tv. Det bør også tas inn spørsmål om tilgang til Internett, eventuelt om en har PC og Internett hjemme. Internett er en viktig kilde til informasjon, hvor en kan lese aviser, høre radio og se TV. Parabol er for eksempel blitt mindre viktig etter at Internett har blitt mer tilgjengelig og avansert. I spørsmålet om avislesing er det meningen at aviser på Internett holdes utenfor. Vi foreslår at det også spørres om dette. Internett er ofte eneste mulighet til å lese aviser fra opprinnelseslandet. Radio er svært viktig i forhold til mediebruk blant somaliere, og det hadde vært ønskelig å få dette med, siden undersøkelsen ellers kan gi inntrykk av at for eksempel somaliere ikke følger med på nyheter. Svært mange har dessuten mobiltelefon, og dette må også sies å være sentralt i forhold til materielle ervervelser, sosial kontakt og mediebruk i vid forstand. Det kan derfor være lurt å spørre om mobiltelefonbruk.

5.11.3 Religion og trossamfunn

Religionsutøvelse er mer sentralt for mange innvandrere enn det er for flertallet i Norge, jf. eksempel fra den internasjonale verdiundersøkelsen (Ingelhart & Baker 2000). For mange betyr muligheten for religionsutøvelse i seg selv mye, og det er viktig å ha nærhet til moské eller andre religiøse arenaer. Flertallet av innvandrerne i LKI kommer fra land hvor flertallet er muslimer. Forskning viser at religion og religiøs praksis kan bli viktigere for innvandrere i diaspora og generelt for personer i vanskelige livssituasjoner (ibid). Vi har fått tilbakemeldinger fra mange på at trossamfunnene er viktige samlingspunkter, og sentrale arenaer for sosial kontakt og nettverksrelasjoner. Mange trossamfunn arrangerer regelmessig sosiale treff, og driver med velferdsaktiviteter som kurs og temamøter. Men det er også noen som ikke opplever trossamfunnet som et naturlig samlingssted, og noen av dem vi snakket med understreket at det er veldig forskjellige måter å praktisere religion på, også blant muslimer.

Pakistansk mann: Trossamfunn er viktige for fellesskapet. De organiserer ofte bibliotek og lesegrupper. I tillegg er det opprettet et flerkulturelt senter for eldre – utenom moskeen. Etter hvert er senteret blitt et samlingssted også for andre enn bare eldre pakistanere. Folk går dit gjerne etter moskeen. Moskeen yter service og personer mottar og yter service. Det er en gjensidighet. De ser behov og setter i gang ulike programmer som datakurs, språkopplæring, kvinnekurs osv.

...

Irakisk mann 1: Moskeen er ikke viktig for alle. Derfor vil f.eks. bare henvendelse til moské for informasjon om SSB-undersøkelsen ikke treffe alle. Selv om folk har et ID-kort der det står at du er muslim, har det mer med at det er noe du bare 'er' og som familien har valgt for deg. Mange er selvfølgelig religiøse. Irakere har hatt egne moskeer, mullah Krekar sin, og en i Trondheimsveien. Det er irakere som står bak barnehagen i Urtehagen. Men mye er tvang fra foreldrenes side. Mange forsøker å skjule at de ikke er så religiøse og går ut og tar seg en øl. I et spørsmål om hvor viktig gud er i livet ditt, vil man trolig få færre som synes det er svært viktig, enn blant f.eks. pakistanere

...

Somalisk mann 1: Det er viktig å bruke moskeen for å informere om undersøkelsen, og for å motivere folk til å delta i undersøkelsen. Moskeen er viktig som sentralt samlingssted, både for menn og kvinner. Det er en stor somalisk moské i Oslo. Her kommer alle. Deltakelse i moskeen er ikke bare religiøst motivert, men sitter dypt forankret i kulturen og rutinene, og er viktig i forhold til nettverksrelasjoner og kontakten mellom somaliere, og i forhold til informasjonsutveksling. Noen ganger er det samling for kvinner – og da kommer det mange

...

Vietnamesisk dame: Mange av vietnameserne som er i Norge er katolikker. Det er bare 15 prosent i Vietnam, men katolikkene flyktet i større grad fra kommunistene enn buddhistene, så de er nok overrepresentert her i Norge. Kirken og tempelet på Lillestrøm er viktig som sosialt nettverk, så vel som religiøst. Sosial kontakt gjennom religiøse arrangementer er viktig. Det er ikke nødvendigvis det religiøse som er viktigst.

...

Bosnisk kvinne: Det er en egen moské for bosniere. Moskeen er et viktig møtested både for menn og kvinner. Muslimske kvinner fra Bosnia bruker ikke hijab/sjal annet enn i moskeen. Moskeen er viktig for fredagsbønnen. De eldre som ikke er i jobb ber også om dagen. Religionsutøvelsen er ikke så streng, og det er ikke problemer med å utøve her i Oslo/Norge. Av høytidene er særlig Id og Ramadan viktige. Det samler hele familien.

...

Tyrkisk mann: Å gå til moskeen er populært om fredagen, men pensjonister går gjerne hver dag. Mange er med i foreninger, kvinnegrupper etc. og mye er organisert gjennom moskeen.

5.11.4 Flere spørsmål om religion

Spørsmål rundt religiøs praksis er for lite tilpasset i forhold til de gruppene vi skal intervjuet. For en praktiserende muslim er virkeligheten og hverdagen i Norge annerledes enn for en sekularisert nordmann, som jo 'folk flest' er. For mange i de gruppene vi undersøkte levekår for er religion og religionsutøvelse svært sentralt, og trossamfunnet har en sentral plass i hverdagen. Trossamfunnet og muligheten for religionsutøvelse vil derfor være svært viktig for deres levekår i Norge. En del av dem vi snakket med var opptatt av at det var blitt vanskeligere å være muslim i Norge, og en hadde en antakelse om at muslimer var mer utsatt for diskriminering enn andre. En bør se på hvordan dette eventuelt kan fanges opp i forbindelse med spørsmål om diskriminering.

Pakistansk mann: Skal dere ikke ha med spørsmål om religion? Et direkte spørsmål om religion? For eksempel: Føler dere at dere får være muslimer i Norge? Spørsmål om religiøs utøvelse? Spørsmål om mulighet til å utøve religion?

Vi mener det er grunn til å ta inn et spørsmål om hvor viktig gud er i livet (Hva betyr religion for deg? Hvor viktig er religionen i livet ditt? For eksempel på en skala fra en til ti, der en er ikke viktig og ti er svært viktig, jf. World Value Survey 2002), og hvordan de opplever muligheten for å utøve sin religion i Norge.

For mange er dessuten trossamfunnet viktig som et sosialt fellesskap (for mange er både det religiøse og det sosiale viktig, for noen det ene viktigst, og for andre det andre), og svært sentralt for hvordan de bruker fritiden sin. For en som går jevnlig i moskeen eller på et annet religiøst samlingssted vil spørsmålet om hvor mange ganger en har deltatt på religiøst møte siste 12 måneder bli urimelig. Det bør være svaralternativer som dekker ulike intervaller. Vi mener det er viktig å få rede på hvordan trossamfunnet fungerer som en arena for informasjon, kontakt og integrering i det norske samfunnet.

Religionsutøvelse handler ikke bare om å gå på religiøse møter (kollektive handlinger), men også om å be, og overholde ulike religiøse påbud og forbud (individuelle handlinger). Noen var også inne på mulighet for religionsutøvelse i forhold til integrasjon:

Tyrkisk mann: Integrasjon må være likeverdig. For eksempel religionsundervisningen med kristendom og islam i skolen.

5.12 Opplevd diskriminering

Under overskriften 'opplevd diskriminering' er det foreslått en del spørsmål. Det er meningen at disse spørsmålene skal inn i spørreskjemaet i forbindelse med spørsmål omkring den arena hvor de er

relevante. Vi har til dels vært inne på diskriminering på boligmarkedet, arbeidsmarkedet og i helsevesenet. Vi skal her diskutere de foreslåtte spørsmålene vi ikke allerede har vært gjennom, og synspunkter på spørsmål om diskriminering mer generelt.

Det er vanskelig å gjøre en god undersøkelse om opplevd diskriminering. Ideelt sett burde det vært rom for å stille mange spørsmål omkring dette for å få oversikt over art og omfang. Innenfor rammene av en bred levekårsundersøkelse er det begrenset hvor mange spørsmål en kan få inn. Ideelt sett burde det vært gjennomført en egen undersøkelse om opplevd diskriminering.

Spørsmålene skal avspeile i hvilken grad IO anser seg som diskriminert på ulike arenaer på grunn av at han/hun er utenlandsk. De to første foreslåtte spørsmålene er om IO i løpet av de siste fem årene på grunn av sin utenlandske bakgrunn enten er blitt dårlig behandlet i skolen eller på noen utdanningsinstitusjon, eller ikke har fått et arbeid hun/han har søkt og var kvalifisert for. De fire neste spørsmålene referer til det siste året, og går på om en på grunn av sin utenlandske bakgrunn er 1) blitt utsatt for forulempning eller trakassering i sitt arbeid, 2) blitt dårlig behandlet eller fått dårlig service i kontakt med arbeidsformidlingen, 3) blitt nektet å leie noe eller kjøpe noe på kreditt (for eksempel bil, videoopptaker e.l. eller låne penger i en bank), og 4) blitt nektet adgang til en restaurant, pub, en nattklubb eller annet utested. De to siste foreslåtte spørsmålene gjelder kontakten med helsevesenet, og vi har allerede diskutert dem under overskriften 'helse'.

5.12.1 Omfang og art av diskriminering

Vi fikk mange ulike beskrivelser av situasjoner hvor en kunne oppleve diskriminering, og ulike typer diskriminering. Det var store variasjoner i hvor utbredt de mente diskriminering var. Noen mente at de som kjenner kulturelle koder og behersker språket godt opplever mer diskriminering enn andre (som ikke er integrerte i det norske samfunnet, og kanskje ikke deltar på arenaer med andre), men ikke alle var enige i dette. Mange ulike arenaer og situasjoner ble nevnt i forhold til diskriminering. I tillegg til diskriminering på for eksempel boligmarkedet og arbeidsmarkedet, ble andre arenaer for forskjellsbehandling nevnt. Det ble også understreket at diskriminering ikke trenger å finne sted i personrelasjoner mellom nordmenn og innvandrere, men mer som system- eller strukturell diskriminering. Vi bør forsøke å skille mellom systemdiskriminering og annen opplevd diskriminering. Mange opplever at systemet motarbeider dem. Vi har oppsummert noen av synspunktene som ble fremmet:

- Diskriminering vil oppleves forskjellig. De som er mest like 'de norske' i forhold til utdanning, lønn etc, vil ofte oppleve seg som mer diskriminert.
- De med lang botid og de som er født i Norge er bedre stilt enn de nyankomne.
- Med negativt fokus på nyankomne innvandrere i media, det negative fokuset brer seg slik at det også går ut over de andre.
- Diskriminering er mye knyttet til språkproblemer og misforståelser. Nordmenn mener ikke nødvendigvis å diskriminere, men ordlegger seg slik at det oppleves sånn.
- Særlig påpekes det som vanskelig å komme inn på arbeidsmarkedet.
- Mange pekte på at utdanning fra hjemlandet ikke blir godkjent, men at en ikke følte seg diskriminert i skolen.
- Det at asylsøkere ikke får jobbe og ikke lære norsk mens de sitter i asylmottak, gjør at det blir vanskeligere for disse senere.
- Mange opplever at de ofte blir stoppet av politiet.
- Strukturell diskriminering eller systemdiskriminering er kanskje et større problem, enn det som skjer i personrelasjonene mellom nordmenn og innvandrere.
- Alle vi snakket med mente det er viktig å spørre om opplevd diskriminering.

Noen av irakerne vi intervjuet var opptatt av at irakere har fått dårligere behandling av myndighetene enn mange andre flyktinger. Mange har måttet vente veldig lenge på vedtak om opphold. Svært mange fikk kun midlertidig opphold, uten rett til familiegjenforening.

Irakisk mann 1: De aller fleste har ikke så mye familie rundt seg her i Norge. Mange har fått avslag på familiegjenforening. Og når de har fått familiegjenforening, kan det etter mange år hende at ektefellene har vokst fra hverandre og at de blir skilt. En iraker jeg kjenner som kom i en alder av 45 år, fikk etter seks år her i Norge omsider innvilget familiegjenforening med sin kone og sønn på ni år, etter at det er blitt dokumentert at de er foreldrene til sønnen gjennom DNA-testing.

Irakisk mann 2: Mange skiller seg for å få mer penger, men bor sammen som mann og kone likevel. Om alt var bra, ville ikke dette skjedd. Sosialkontoret krever mye dokumentasjon fra skole, bank etc. Alle burde få like muligheter, systemet er ikke tilpasset store barnefamilier. De behandler dem uhøflig. Om irakere fikk det samme som nordmenn så ville alle bli fornøyde. Det er veldig byråkratisk. Å få utreisepapirer tar tid, 1,5 år. Det er mange som venter, og det er lang kø på passkontoret.

Flere var opptatt av at dem med mørk hudfarge opplever å bli behandlet annerledes enn dem med hvit hud. Dette gjelder også dem som er født i Norge av utenlandsfødte foreldre, som vi har vært inne på tidligere. Negativ fokusering i media og av politikere kan også oppleves som stigmatisering og diskriminering:

Irakisk mann: Det er diskriminering begge veier, mellom nordmenn og innvandrere. Politi og grensemyndigheter går etter hudfarge. Politikere fokuserer veldig mye på innvandrere som gruppe. Media fokuserer på negative sider ved innvandring.

Det ble understreket av flere at diskriminering ikke bare er noe som forekommer i relasjonen mellom nordmenn og innvandrere. Det kan også forekomme mellom ulike innvandrergupper. De somaliske kvinnene var også inne på diskriminering på arbeidsmarkedet, utestedsdiskriminering, og dårlig behandling i helsevesenet.

Tilbakemeldingene vi har fått om art og omfang av opplevd diskriminering viser at bildet er svært sammensatt. Noen føler seg ikke diskriminert, men de fleste har opplevd å få en eller annen form for negativ reaksjon på grunn av sin utenlandske bakgrunn. Opplevelsene varierer fra milde til grove fornærmelser, og reaksjoner som kan få små eller store konsekvenser for den fornærmede. Noen mener en del av det skyldes uvitenhet og fordommer, og ikke vond vilje. Andre negative reaksjoner er vanskeligere å 'unnskyldes'.

Dem vi har intervjuet har beskrevet situasjoner i forhold til mange arenaer, mange som er dekket av spørsmålene som er foreslått. En vil kunne risikere at en del har opplevd diskriminering på andre arenaer enn dem det spørres om, at en del ikke vil bli fanget opp. Noen vil kanskje være opptatt av å fortelle om opplevelser som ikke kommer frem gjennom spørsmålene. Arenaer som er blitt nevnt av dem vi har intervjuet, men ikke er dekket i skjemaet, er kontakten med politiet (bli stoppet av politiet), kontakten med sosialkontoret (og andre offentlige kontorer, men helsevesenet og arbeidsformidling er dekket), og kontakten med innvandringsmyndighetene.

Alle vi har intervjuet har vært opptatt av at innvandrere fremstilles negativt i media. Dette bidrar til stigmatisering, mer fordommer, og dårligere behandling. Det bør vurderes om det er mulighet for å få frem denne mer indirekte typen diskriminering i undersøkelsen.

5.12.2 Vanskelig å få gode svar?

Det kan være grunner til at en ønsker å fortelle eller ikke fortelle om opplevd diskriminering. Noen mener det er viktig at det komme frem, og at det er et alvorlig problem, andre mener det ikke er noe stort problem, og vil ikke 'klage'. Opplevelsen av negativ fremstilling av innvandrere i media kan bidra til at noen ikke vil fortelle om opplevd diskriminering. Det kan også ha med stolthet gjøre. Noen

mente at en del ville være tilbakeholdne eller flau for å svare på slike spørsmål, og dessuten at spørsmålene burde gjøres så konkrete som mulig.

Kvinne fra Vietnam: Mange kan være blyge for å svare på slike spørsmål. Spørsmålene må være konkrete. En kan for eksempel spørre om de opplever at jobben er relevant eller ikke, i forhold til utdanning, om noen med lavere kvalifikasjoner kunne gjort jobben, og om du opplever deg som overkvalifisert til jobben.

Intervjuerne fra LFU understreket også betydningen av å spørre om opplevd diskriminering:

Somalisk jente 1: Vi har en oppfattelse av at dette er viktig å spørre om. Mange føler seg særlig diskriminert i arbeidslivet og på boligmarkedet. Min mor opplevde direkte å bli diskriminert av huseier, som ikke ville snakke til henne om hun trengte datteren til å tolke.

Somalisk jente 2: Min onkel fikk ikke godkjent sin høyskoleutdanning fra Somalia og måtte begynne helt på nytt for å få jobb. Han dro heller til England. Ellers opplevdes ikke utdanningssystemet som diskriminerende. Ikke til daglig, av medelever og lærere. [Begge er i videregående skole]

5.13 Holdning til "det norske"

Det er foreslått en del spørsmål under overskriften 'holdninger til det norske'. I det første spørsmålet blir en bedt om å ta stilling til noen sider ved det norske samfunnet ved å si om en liker eller misliker a) demokratiet, b) velferdssystemet, c) likestilling mellom kjønnene osv (se kapittel 8 for spørsmålsformuleringer). Det neste spørsmålet er formulert som en påstand som en skal si seg enig eller uenig i: I perioder med arbeidsledighet, bør menn ha større rett til arbeid enn kvinnen? De to siste spørsmålene tilsvare to spørsmål som stilles i en undersøkelse om nordmenns holdninger til innvandrere. Det ene går på om en ville synes det var ubehagelig dersom ens sønn eller datter ville gifte seg med en nordmann, og det andre spørsmålet gjelder flyktnings adgang til å få opphold i Norge; bør det bli vanskeligere, lettere eller som i dag?

Det er ikke uproblematisk å spørre innvandrere om holdninger til nordmenn. Da tar en igjen for gitt at de ikke føler seg som norske. Noen kan bli provosert over slike spørsmål. De ser kanskje på seg selv som norske, og ikke nødvendigvis som innvandrere. Dette kan særlig gjelde dem som er født i Norge, eller dem som har innvandret til Norge som unge, og hatt mesteparten av oppveksten sin i Norge. Andre mente at det ikke var problematisk, verken å spørre om holdninger til nordmann eller til 'det norske'.

Det ene spørsmålet som går på forholdet til nordmenn gjelder ekteskapsinngåelse. Det kan være et litt ømtålelig tema, etter at det har vært mye diskusjon om tvangsekteskap og arrangerte ekteskap i media, og en del nok føler at de møter lite forståelse for arrangerte ekteskap, selv om det er medvirkning og fullt samtykke fra ektefellene. Det beste hadde vært om en hadde anledning til å supplere med andre spørsmål fra holdningsundersøkelsen, og spørre om hva en ville synes om å få en nordmann til nabo eller hjemmehjelp.

Vi fikk også en del substansielle svar i forhold til hva en synes er bra og dårlig med 'det norske', og noen antydte hva slags svar vi kan forvente å få fra andre. En del av kvinnene fremhevet likestilling som et positivt trekk, og mange understreket dårlig omsorg for eldre som et dårlig trekk.

Pakistansk kvinne: Kvinner er ikke selvstendige i Pakistan. Her kan de jobbe og være selvstendige.

...

Irakisk mann: Holdninger til det norske er at det er dårlig eldreomsorg og dårlig familiekontakt. Men de sosiale vilkårene er svært høye når du sammenligner med hva de kom fra, og andre land.

...

Tyrkisk mann: Likestilling – problemet er uvitenhet og fordommer, men også religiøse svar. Det største problemet i kontakten, og mangel på kontakt mellom innvandrere og norske, er at de vet for lite om hverandres kultur. Nordmenn er flotte mennesker og har et menneskesyn som de tror på. Det er positivt, men ikke bare det. Noen ganger tror de at de er for gode, og er for lite åpne for andres perspektiver.

5.14 Statsborgerskap

De foreslåtte spørsmålene om statsborgerskap handler om hvorvidt IO er norsk statsborger, og om Ios motiver for å søke eller ikke søke om norsk statsborgerskap. Det siste spørsmålet går på om en ville skifte til norsk statsborgerskap dersom en var sikker på å få beholde sitt opprinnelige statsborgerskap.

Vi har ikke diskutert disse spørsmålene med dem vi har intervjuet. I forbindelse med spørsmål om kontakten med opprinnelseslandet kom det imidlertid en del innspill. Mange understreket fordelene det er å reise med norsk pass. Det er lettere å reise, og det kan gi en viss trygghet.

Tyrkisk mann 2: Det er en fordel å reise som norsk statsborger. Man kan ha dobbelt statsborgerskap. Unge skifter gjerne, ny generasjon vil ha, men mange eldre er mer skeptiske, men gir etter etter hvert.

...

Somalisk mann: Det er lettere å reise når man har norsk statsborgerskap, både til Somalia og til andre land som England og USA. De skifter statsborgerskap når de kan. Somaliere sier ofte at de skal søke om norsk pass i stedet for statsborgerskap. Det forteller hva statsborgerskapet betyr for dem. Det er en fordel å ha en litt ukjent by som fødested (ikke Mogadishu) i passet. Så de ikke blir plassert så lett.

6 Spesifikke problemstillinger for hver landgruppe

Som vi har vært inne på flere ganger er det store forskjeller mellom gruppene, og innad i de ulike gruppene. I dette kapittelet oppsummerer vi beskrivelser av de ti gruppene på bakgrunn av informasjon vi har fått gjennom forstudien. Vi kommer inn på problemstillinger som har dukket opp gjennom arbeidet med forstudien, som knytter seg spesifikt til de enkelte gruppene. Vi snakket med flest med bakgrunn fra Somalia. Vi trekker også inn relevant statistikk om gruppene. En del av det som kom frem i kapittel 5 kommer vi igjen inn på her, men her er det altså spesifisert i forhold til landbakgrunn.

For utfyllende beskrivelser av demografi, husholdningssammensetning, ekteskapsmønster, boforhold, utdannings- og arbeidsdeltakelse, og inntektsforhold viser vi til egen rapport med opplysninger om de ti gruppene (Lie 2004a). Statistikken om de ulike gruppene er brukt som bakgrunn og referansemateriale ved intervjuene i forstudien. Statistikken som foreligger om de ti gruppene viser viktige forskjeller mellom gruppene (resultatforskjeller). Men det er gjennom arbeidet med forstudien at innvandrernes egne perspektiver på ulikheter kan ivaretas. I tillegg kan en få frem problemstillinger som ikke kan belyses av statistikk.

6.1 Kun et lite utdrag av et stort kompleks

Igjen er det viktig å understreke at både det som kommer frem gjennom statistikken representerer generalisert kunnskap, og gjennom forstudien **bare er et lite utdrag av perspektiver og synspunkter**.

Det er store forskjeller innad i de enkelte gruppene også når det gjelder ”objektive” forhold som for eksempel botid, yrkesdeltagelse etter botid og kjønn, utdanningsnivå. I de gruppene som har bodd her lengst, finner vi store generasjonsforskjeller. Det er dessuten forskjeller mellom dem som har foreldrene sine i Norge og dem som ikke har det, mellom dem som er født i Norge eller innvandret som unge, og dem som innvandret i voksen alder og kanskje har hele sin familie i sitt tidligere hjemland.

Gjennom forstudien har vi prøvd å få frem kompleksiteten i gruppene, og så langt som mulig, innenfor tidsrammene, få frem ulike perspektiver på livet i Norge. Men på grunn av ressursmessige og tidsmessige begrensninger i prosjektet blir fremstillingene kun et lite utdrag av perspektiver, og langt fra uttømmende og representative for gruppene vi har sett på. I en del av gruppene har vi kun hatt anledning til å snakke med et lite antall personer, som ikke kan forventes å snakke for hele gruppen. Beskrivelsene som gis her må derfor ses som et første inntak til å få kunnskap om de ulike gruppene. Mange forhold burde vært **undersøkt og diskutert nærmere**, med flere, for å få et bredere bilde.

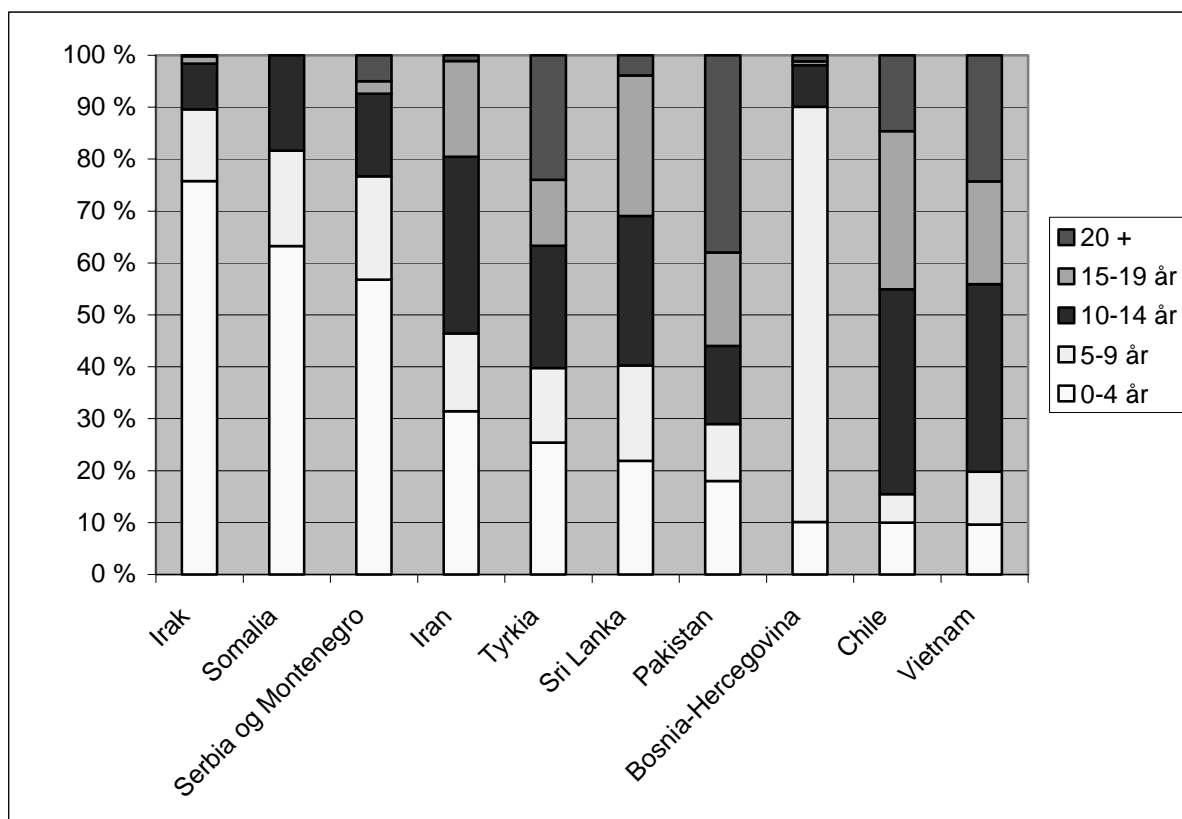
Vi håper likevel at informasjonen gir et grunnlag til å gjennomføre en bedre undersøkelse, og kan brukes som hjelp til å tolke noen av de resultatene som kommer frem gjennom selve undersøkelsen. Resultatene bør diskuteres med representanter for de ulike gruppene for å få en bedre forståelse og bredere tolkningsramme.

6.1.1 Store forskjeller i botid i Norge

Figur 2 illustrerer hvor lenge personer fra de ulike gruppene har bodd i Norge. Det er variasjon mellom de ulike gruppene, og i de ulike gruppene. Det er flest nyankomne (botid 0-4 år) blant innvandrere fra Irak, Somalia og Serbia og Montenegro. Blant innvandrere fra Iran er bildet mer sammensatt, men også i denne gruppen er det få som har bodd mer enn 20 år i Norge. Blant innvandrere fra Tyrkia, Sri Lanka og Pakistan har omtrent 60 til 70 prosent bodd i Norge 10 år eller mer. Men også i disse gruppene er det en del nyankomne. Mellom 18 og 25 prosent i disse innvandrergруппene har bodd i Norge under fem år. Innvandrere fra Bosnia-Hercegovina, Chile og Vietnam er de gruppene hvor minst andel har kort botid. Rundt 10 prosent har bodd i Norge under fem

år. Andelen som har bodd i Norge i ti år eller mer er imidlertid 10 prosent blant innvandrere fra Bosnia-Hercegovina, mens den er over 80 prosent blant innvandrere fra Chile og Vietnam. Hvor lenge innvandrere har bodd i Norge har mye å si for hvilke problemstillinger de står overfor.

Figur 2 Førstegenerasjonsinnvandrere fra 10 ikke-vestlige land, etter botid i Norge. 1.1.2003. Prosent

6.1.2 Innvandringsgrunn har mye å si

Innvandringsgrunn har også mye å si for innvandreres utfordringer med å etablere et godt liv i Norge. Nyankomne enslige flyktninger har andre utfordringer enn dem som for eksempel kommer gjennom familiegjenforening med en tidligere arbeidsinnvandrer, eller en som er født og oppvokst i Norge. Innvandrere fra Irak, Somalia, Serbia og Montenegro, Iran og Bosnia-Hercegovina har i hovedsak kommet som flyktninger, eller gjennom familiegjenforening med flyktninger. Også fra Sri Lanka, Vietnam og Chile har mange kommet som flyktninger. Fra de tre siste landene fant flyktninginnvandringen i hovedsak sted for en del år tilbake, og innslaget av familiegjenforening og barn født i Norge av to foreldre fra disse landene har blitt større etter hvert.

Førstegenerasjonsinnvandrere fra Tyrkia og Pakistan har i hovedsak kommet som arbeidsinnvandrere og gjennom familiegjenforening, men også i disse gruppene er det innslag av flyktninginnvandring. Det er blant innvandrere fra Pakistan, Vietnam, Sri Lanka og Tyrkia at innslaget av personer som er født i Norge er størst, men det er først og fremst bare blant dem med foreldre fra Pakistan, Vietnam og Tyrkia at en del er begynt å bli voksne.

Vi kommer inn på disse og flere forhold av betydning for levekårene i forhold til de enkelte gruppene.

6.2 Pakistan

- Innvandrere med bakgrunn fra Pakistan utgjør den største innvandrergruppen i Norge.
- Pakistanere var blant de første som kom som arbeidsmigranter.
- Det er en svært kompleks innvandrergruppe, som preges av store generasjonsforskjeller.
- Mange er født i Norge med to foreldre født i Pakistan.
- Det er relativt vanlig med flergenerasjonshusholdninger.
- En stor andel bor i Oslo.

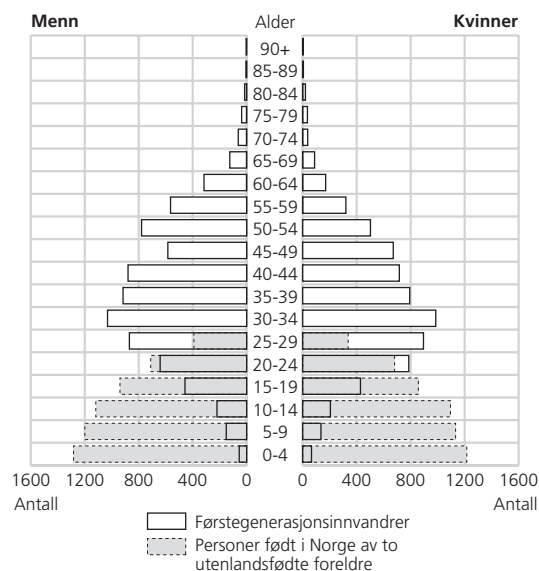
Innvandrere med pakistansk landbakgrunn utgjør den største gruppen ikke-vestlige innvandrere i Norge. Per 1.1. 2003 var det 14 600 førstegenerasjons innvandrere fra Pakistan, mens 11 000 var født i Norge med to foreldre født i Pakistan. Pakistanske førstegenerasjonsinnvandrere er blant de innvandrerne som har lengst botid i Norge. De første innvandrerne fra Pakistan kom til Norge i 1967. Dette var menn som kom for å arbeide i Norge. De første kvinnene og barna begynte å komme rundt 1973.

Tabell 6 Førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan etter botid i Norge. 1.1.2003. Absolutte tall og prosent.

	I alt	Botid i år				
		0-4	5-9	10-14	19-15	20+
Absolutte tall	14 570	2 637	1 626	2 194	2 598	5 515
Prosent	100	18	11	15	18	38

Dette er også den gruppen med flest som er født i Norge med to foreldre født i Pakistan, og en del av disse begynner nå å bli voksne (se figur 3).

Figur 3 Befolningspyramide for innvandrere med pakistansk bakgrunn. 2003

I det følgende har vi trukket frem forhold som ble spesielt fremhevet i fokusgruppene og intervjuene med innvandrere med pakistansk bakgrunn.

6.2.1 Om å bli fremstilt som innvandrer

Alle understreker dilemmaet med å behandle barna som innvandrere, og mange reagerte på at de alltid ble behandlet som innvandrere i alle mulige situasjoner, uansett hvor lenge de hadde bodd i Norge, og selv om de var født i Norge. Det var særlig dem som var født i Norge som fortalte at de opplevde det

som problematisk å alltid bli kategorisert som innvandrere, og foreldrene på barnas vegne. Som vi ser av figur 3 gjelder dette en god del personer.

6.2.2 Familie og husholdsrelasjoner

Pakistanske familier har ofte store husholdninger. De bor gjerne flere generasjoner sammen og en del bor relativt trangt. Flere understreket at det var verdifullt å bo hele familien sammen, og mange ser det som en fordel å kunne ha barna boende hjemme så lenge som mulig. Både foreldregenerasjonen og voksne som var født i Norge og fremdeles bodde hjemme, understreket fordelene.

Pakistanere bruker begrepet familie i en vid forstand. Familie relaterer seg ofte til mer enn kjernefamilien. Fettere og kusiner omtales gjerne som brødre og søstere, og en bruker også gjerne slektskapsterminologi som tante og onkel på venner av familien.

6.2.3 Forholdet mellom generasjonene

Mange som er født i utlandet og innvandret sammen med sine foreldre i ung alder, oppfatter seg selv som andre generasjonsinnvandrere (SSBs definisjon av innvandrerkategorier er ikke i tråd med dette). De opplever å være norske og de har tatt en del norske verdier opp i seg, men har også beholdt mange verdier fra foreldrenes tidligere hjemland. Konflikter kan oppstå når foreldre for eksempel opplever at barna ikke ønsker å gifte seg etter deres ønske. Pakistanere praktiserer i store grad endogami, dvs. de gifter seg innen egen slekt. Også på andre områder kan det oppstå konflikter mellom foreldre og barn som har vokst opp i Norge. Generasjonskonflikter kan forsterkes av forskjeller i verdier og normer.

Pakistansk mann:

Når jeg har godtatt Norge, opplever jeg ikke at Norge har godtatt meg. Jeg kan ikke vende tilbake, savner familien og gamle skolekamerater. Men jeg kan ikke dra tilbake, for barna mine bor her. Vi har våre konflikter. Vi har blitt fremmede. Holdningen (i vår kultur) er at vi skal gifte oss med venner og familie. Hvordan forandre seg over natta? Vi vil bøye oss og innser problemet, men det vil gjøre vondt. Mange kan ikke inngå kompromiss. Det fører til endeløse konflikter som vil vare til graven. Vi kan ikke gå tilbake til familie/brødre, de har også forandret seg. Vi (som har flyttet) ønsker å komme tilbake til det samme slik som det var før vi dro, men det kan vi ikke. Endringer kommer så fort.

6.2.4 Forholdet til Pakistan

Noen av de som var godt voksne, fortalte at de på mange måter kunne tenke seg å dra tilbake til Pakistan, men at ting er forandret også der, og at de selv har forandret seg. Med familie og barn i Norge er det dessuten vanskelig å dra tilbake til Pakistan for godt. Andre igjen, og særlig de unge som hadde bodd lenge i Norge kunne ikke tenke seg det, og fortalte at de følte seg mer knyttet til Norge enn til Pakistan. De fleste vi snakket med hadde jevnlig kontakt med familie i Pakistan, og mange dro på besøk med jevne mellomrom. Vi ble fortalt at det er vanlig å ha hus i Pakistan, og at mange føler seg trygge når de vet de har et sted å dra til, og et sted barna kan flytte til. Men vi ble også fortalt at en del selger huset når de skjønner at de ikke kommer til å flytte dit. Mange hevder at de aller fleste, særlig førstegenerasjon, sender penger til familie i Pakistan.

6.2.5 Bolig

Mange pakistanere har kjøpt egen bolig. Statistikken viser at to av tre eier boligen de bor i. Dette har en sammenheng med at mange har bodd lenge i Norge. Samtidig er det mange som unngår å ta opp lån dersom det er mulig. De begynner gjerne med små leiligheter, og kjøper seg noe større etter hvert. Det var noen av informantene som understreket at for deres familie var det viktig å ha et stort og godt hjem.

Mange har etter hvert kjøpt leilighet i Oslos forsteder. Tre av fire med pakistansk bakgrunn i Norge bor i Oslo, og bosettingen er særlig konsentrert om enkelte bydeler. I Søndre Nordstrand utgjør personer med pakistansk bakgrunn hele 11 prosent av befolkningen. En del av dem vi snakket med kunne dessuten fortelle at det er vanskelig å få leie leilighet.

6.2.6 Sosialt nettverk

Vi har fått tilbakemeldinger om at det er vanlig at en som ung gjerne har et stort sosialt nettverk med mange venner med ulik bakgrunn. Etter hvert som en blir voksen er en mer med familien. Familienettverket er viktig og en er mye på besøk hjemme hos hverandre. Her ble det understreket at en går hjem til hverandre i stedet for å gå på kafé og bruke penger på det. Det ble også understreket at gjestfriheten er større blant pakistanere. Moskeen er dessuten viktig som sosialt møtested, ikke bare som religiøs arena.

6.2.7 Arbeidsdeltakelse

Det er relativt lav arbeidsdeltakelse blant pakistanere sammenliknet med mange andre grupper. Dette henger sammen med at mange kvinner er hjemmeværende, og at mange av dem som kom som arbeidsinnvandrere etter hvert begynner å bli eldre. Mange har hatt hardt belastende arbeid og en del er etter hvert blitt arbeidsuføre. Blant dem som først kom som arbeidsinnvandrere var det mange som ikke hadde utdanning, men blant de yngre er det mange som har utdanning. Arbeidsledigheten er svært høy sammenliknet med snittet for alle i Norge, men lav sammenliknet med en del grupper der det er flere med kort botid i Norge. Vi har fått tilbakemeldinger om at det er vanlig å hjelpe hverandre med barnepass.

6.2.8 Økonomi

Familien forsørger barna til de flytter hjemmefra (ofte når de etablerer egen familie), og betaler studier. Få tar opp studielån. Barna forsørger foreldrene når de blir eldre. De som har foreldre i Pakistan sender penger dit, men ikke nødvendigvis de andre.

I en del familier er det mennene i husholdet som jobber, og kvinnene blir forsørget, men det er også en del kvinner i arbeid. Det virker som om inntektene ”pooles”, og at mannen ofte har det overordnede ansvaret for økonomien. Men vi har også sett eksempel på at kvinnen er i arbeid og forsørger hele familien, og sender penger til mannens familie.

Flere understreket at de har større ansvarsfølelse overfor familie og slekt, enn det som er vanlig i Norge. De bruker ikke masse penger på seg selv, og har ikke dyre fritidsvaner. Forskjellene i forbruksmønster mellom pakistanere og nordmenn ble fremhevet av de fleste.

6.2.9 Helse – og møtet med helsevesenet

Flere av dem vi snakket med fortalte at de hadde møtt mye fordommer i helsevesenet, og en del hadde blitt dårlig behandlet. Vi diskuterte også spørsmålet om tillitt til norske leger og helsevesenet, og ble fortalt at mange foretrakk å bruke pakistanske leger, fordi de føler seg mer forstått i møtet med dem.

Diabetes som livsstilssykdom ble nevnt som et spesielt helseproblem blant pakistanere, og at dette i stor grad henger sammen med kostholdsvaner, og at det ikke er vanlig å trene/mosjonere.

Noen var opptatt av at eldre, og særlig kvinner, har mange bekymringer for sine barn og familie, og at disse blir forsterket av generasjons- og kulturkonflikter.

Problemer med bruk av tolk og mangel på tolk ble også nevnt. Flere var opptatt av at det er problematisk når barna skal fungere som tolk for foreldrene. Dette skaper omvendte roller mellom foreldrene og barna.

6.2.10 Fremstilling i media

Mange av dem vi snakket med var oppgitt over hvordan innvandrere blir negativt fremstilt i media. Kvinnene var opptatt av at det var få kvinner som deltok i den offentlige debatten, og at de som deltok gjerne ble fremstilt på en måte som de andre ikke identifiserer seg med. For eksempel får kvinner med pakistansk bakgrunn som tar avstand fra sin bakgrunn, bred og positiv omtale i media (for eksempel Shabana Rehman). De reagerte også på måten arrangerte ekteskap blir negativt fremstilt i media (med

fokus på tvang), og hvordan bruk av hijab ofte ble fremstilt som om kvinnene blir tvunget til å gå med det, som om kvinnene ikke bestemmer selv .

6.2.11 Diskriminering

De fleste vi snakket med fortalte at det ikke var noe problem med diskriminering i skolesammenheng, men at det er store problemer når en skal ha seg jobb. De opplevde at det var spesielt vanskelig å få jobb, og en del fortalte om episoder i arbeidslivet med direkte diskriminering av kunder eller kolleger. Mange hadde erfaring med å bli forskjellsbehandlet på grunn av sin innvandrerbakgrunn. En del mente at diskrimineringen ikke bare er et problem som pakistanere møter, men at det er et problem for muslimer.

6.3 Tyrkia

- De første tyrkerne kom som arbeidsmigranter, senere har de kommet gjennom familiegjenforeninger og som flyktninger.
- Det er mange som er norskfødte, og en del fortalte at dette kan føre til generasjonskonflikter.
- Tyrkere gifter seg tidligere enn i de andre innvandrergruppene.
- Det er vanlig med flergenerasjonshusholdninger.
- Det er særlig lav utdanning og lav arbeidsdeltakelse blant kvinnene.

Innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Tyrkia utgjorde per 1.1. 2003 over 12 000 personer. Tyrkiske innvandrere er også en gruppe hvor relativt mange har bodd lenge i Norge. En av fire førstegenerasjonsinnvandrere fra Tyrkia har bodd i Norge under fem år. Resten har bodd til dels lenge i Norge.

Tabell 7 Botid for førstegenerasjonsinnvandrere fra Tyrkia. 1.1.2003.

	I alt	Botid i år				
		0-4	5-9	10-14	15-19	20+
Absolutte tall	8 336	2 115	1 197	1 969	1 055	2 000
Prosent	100	25,4	14,4	23,6	12,7	24,0

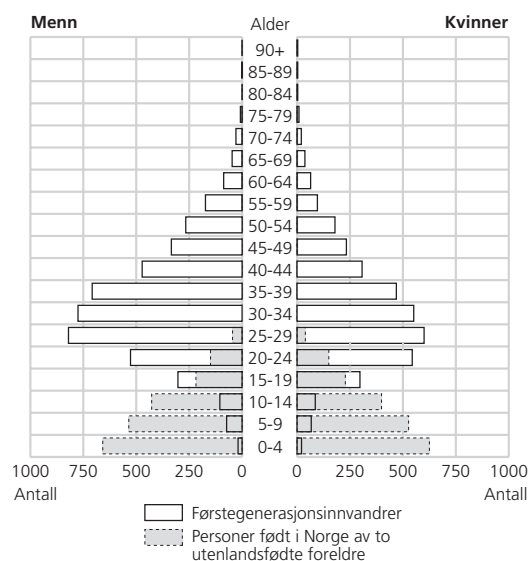
Kilde: SSB/Befolkningsstatistikk

Det er en del som er født i Norge med to foreldre født i Tyrkia, men de fleste er under 20 år (se figur 4).

Det store flertallet av førstegenerasjonsinnvandrere fra Tyrkia har kommet til Norge som arbeidsmigranter før innvandringsstoppen, eller gjennom familiegjenforening. Etter militærkuppet i Tyrkia høsten 1980 har det imidlertid også kommet noen flyktninger. Etter 1992 har disse kunnet vende tilbake til Tyrkia da det ble gitt amnesti til kurdere i eksil. Mange av dem som har kommet som flyktninger er kurdere. Det er trolig ikke nødvendig å ta hensyn til dette ved utsending av brev og informasjonsmateriell, da de fleste kurdere behersker tyrkisk. En av dem vi intervjuet anslo at det var til sammen ca 12 000 kurdere i Norge og at en fjerdedel eller en femtedel har tyrkisk bakgrunn.

Det bor flest innvandrere med bakgrunn fra Tyrkia i Oslo, men også i Drammen bor det mange. Dette har en sammenheng med at mange arbeidsmigranter kom til Drammen for å arbeide i industrien.

Figur 4 Befolningspyramide for innvandrerbefolkningen fra Tyrkia, etter innvandringskategori. 1.1. 2003.

6.3.1 Familie og venner

Statistikken viser at mange unge med tyrkisk bakgrunn gifter seg tidlig i forhold til gjennomsnittet for alle i Norge, og det er flere som gifter seg tidlig enn i de fleste andre innvandrergrupper.

Ifølge dem vi har intervjuet er venner ofte slektninger og andre innvandrere fra Tyrkia. Familienettverket er svært viktig. Det er ikke så vanlig blant tyrkere å ha et aktivt uteliv med kino, teater og restaurantbesøk, men dette preges også av livsfaser. Unge går mer på kino. Menn går mer på kafé, mens kvinner går mer på besøk til hverandre. Mange tyrkere har ikke norske venner. Språk, religion og andre ting skaper barrierer, og en har ikke noe felles som setter samhandlingen i gang. En av dem vi intervjuet fortalte om et tyrkisk ordtak som understreker betydningen av naboskap og vennskap: ”Din beste venn er din nabo”, ...”men i Norge er dette annerledes. Det er ikke vanlig med nabokontakt”.

Religionsutøvelse og samlinger i moskeen er sentralt, særlig om fredagen. Men pensjonister går kanskje til moskeen hver dag.

6.3.2 Utdanning

Blant voksne tyrkere er det få som har utdanning, og særlig få kvinner. I følge dem vi intervjuet har dette sammenheng med at mange har bakgrunn fra landsbygden, og dette gjelder særlig kurdere. Blant dem som vokser opp i Norge er det relativt høy utdanningsdeltakelse, og særlig blant dem som er født i Norge.

Vi ble også fortalt at det har vært et stort problem å få godkjent utdanning fra Tyrkia, for dem som har det. Selv om en har lang utdanning fra Tyrkia, må en gjerne ta minst 20 vektall i Norge. Særlig fra 1980-1992 var det et problem å få dokumentasjon og informasjon om utdanningen fra Tyrkia.

6.3.3 Fremstilling i media

Også dem med tyrkisk bakgrunn vi snakket med var opptatt av negativ fremstilling i media. De føler seg uthengt, og når det skjer noe i innvandrerbefolkningen blir det fremstilt som et innvandrerproblem. Innvandrerbakgrunn fremheves uten at det nødvendigvis er relevant.

6.3.4 Savner forståelse

Det ble understreket at tyrkere i Norge savner forståelse, og at det er lite bevissthet om forskjeller mellom nyankomne flyktinger og etablerte innvandrere som har vært lenge i Norge. Det er heller ikke forståelse for at integrasjon tar tid, og at endring ikke kan skje ved pådytting og påbud. Innvandreres perspektiver tas ikke på alvor, og fremstilles ofte i polariserte debatter med forvrengninger av virkeligheten.

6.3.5 Forholdet til Tyrkia

Vi fikk vite at de fleste har god kontakt med familie i Tyrkia og reiser dit hver år hvis de har anledning til det. Vi ble fortalt at det er ganske vanlig å ha bolig i Tyrkia. Noen har det, og noen kjøper etter hvert, for å ha mulighet til å reise på ferie og eventuelt dra tilbake når de blir gamle. De drar dit på ferie, og en del planlegger å dra for lengre perioder når de pensjonerer seg. Men det er et dilemma i forhold til familie i Norge, og det er vanskelig å dra tilbake på permanent basis.

Dem vi snakket med fortalte at det er svært vanlig å sende penger til familie i Tyrkia. Noen regelmessig, andre ved spesielle anledninger. De syntes det var rart at ikke flere hadde oppgitt å sende penger til familie i tidligere hjemland i forrige levekårsundersøkelse, men mente det kunne ha sammenheng med frykt for at det blir oppfattet negativt, og muligens frykt for reduksjon i sosialhjelpsutbetalinger og trygd.

Mange følger med på tyrkiske kanaler på parabol-tv med digital dekoder. Det ble fremhevet at dette er et problem hvis de ikke også følger med på norske nyheter og norsk politikk, men mange føler at politikken ikke bryr seg om dem, og igjen at norske medier fremstiller dem negativt.

6.3.6 Arbeidsdeltakelse og barnepass

Arbeidsdeltakelsen er spesielt lav blant kvinner med innvandrerbakgrunn fra Tyrkia. Det er mange som er hjemmeværende, og det er vanlig at barna er hjemme til de begynner på skolen. Hvis begge foreldrene er i jobb er gjerne barna i barnehage, eller de blir passet av andre i familien. Blant dem med høy utdanning er det en bevissthet om at barna bør gå i barnehage for å lære språk og bli sosialisert inn i det norske samfunnet.

6.3.7 Religion

I følge dem vi har snakket med er 80-90 prosent av de med tyrkisk bakgrunn sunnimuslimer, og ca 10 prosent shiamuslimer. Noen er greskortodokse, og armeniere gjerne suriamisk. Vi ble fortalt at de aller fleste har tilhørighet til en moske og sender barna dit. Det er tre til fire tyrkisk baserte moskeer i Oslo, en kurdisk.

6.3.8 Diskriminering

Vi ble fortalt at de som har bodd lenge i Norge og de som er født i Norge, ikke opplever så store problemer når det gjelder diskriminering. Men etter hvert som det blir stadig mer negativt fokus på innvandrere rammer dette alle. Hvis for eksempel en innvandrer går i demonstrasjonstog blir det negativt oppfattet. Det er et problem med uvitenhet og fordommer. En fremholdt at det største problemet er at det er for lite kontakt mellom nordmenn og innvandrere, og at de vet for lite om hverandres kultur.

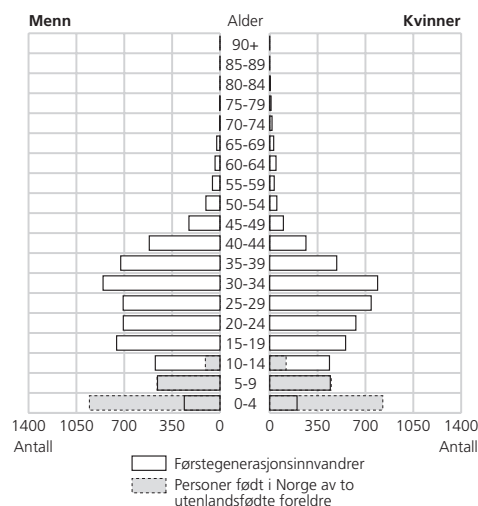
6.4 Somalia

- Innvandrere fra Somalia er en stor gruppe med relativt mange nyankomne
- Svært mange er unge
- En del av de nyankomne er analfabeter
- Somaliere oppgir særlig å ha problemer på boligmarkedet og arbeidsmarkedet

6.4.1 Halvparten er under 20 år

Det er til sammen 13 700 personer i Norge med innvandrerbakgrunn fra Somalia. Ser vi bare på førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, er somaliere den sjette største gruppen i Norge. Den somaliske innvandrerbefolkningen i Norge er svært ung. Av alle med innvandrerbakgrunn fra Somalia er om lag halvparten under 20 år.

Figur 5 Befolkningspyramider for innvandrere med somalisk bakgrunn, etter innvandrerkategori. 1.1.2003

6.4.2 Tre av fem har bodd i Norge under fem år

Innvandrere med somalisk bakgrunn er en sammensatt gruppe. Det er store variasjoner, som til dels kan forklares ut fra at det er forskjeller i botid i Norge, og at de kommer fra ulike deler av Somalia, med forskjellig utdanningsnivå og skolebakgrunn. De aller fleste har kort botid i Norge. Svært få somaliere kom til Norge før 1987. Tre av fem har bodd i Norge i mindre enn fem år (6 700 personer), en av fem mellom fem og ti år, og en av fem i ti år eller mer.

Tabell 8 Førstegenerasjonsinnvandrere fra Somalia etter botid i Norge. 1.1.2003. Absolutte tall og prosent.

	I alt	Botid i år				
		0-4	5-9	10-14	15-19	20 +
Absolutte tall	10 753	6 670	1 914	1 892	10	27
Prosent	100	62	18	18	0	0

6.4.3 Forskjellig bakgrunn fra Somalia

De som har kommet i løpet av de siste årene har bakgrunn fra et land nær sagt uten infrastruktur, og hvor utdanningssystemet har ligget nede i lang tid. Dette fører til at mange ikke har formell skolegang. Det eksisterer private religiøse skoler, men ikke allmenne skoler. Mange har ingen utdanning, og det er en del som ikke kan skrive og lese. Dette får konsekvenser for deres muligheter på arbeidsmarkedet og dermed også på boligmarkedet. Å forholde seg til et offentlig regelverk og beslutningsprosesser, brevforsendelser o.l. kan for mange være svært vanskelig. Språkbeherskelse understrekes som svært viktig for å klare seg. Det kan være vanskelig for personer som i utgangspunktet er analfabeter, eller har gått minimalt på skole, å lære seg norsk. Dette gjør også overgangen til et svært organisert og gjennomregulert samfunn vanskelig.

Etter det vi har fått kjennskap til hadde mange av dem som kom på begynnelsen av 1990-tallet annen bakgrunn enn mange av dem som har kommet til Norge de siste årene. Av dem som kom på begynnelsen av 1990-tallet hadde en del utdanning, og noen kom for å studere i Norge. De som har

bodd lenge i Norge og gjerne har høyere utdanning, er i en helt annen situasjon enn de som er nyankomne og har lite skolegang. Mange av dem som har vært en stund i Norge har tatt utdanning i Norge og klarer seg godt både på bolig- og arbeidsmarkedet. Dette gjelder en god del personer, og en av fem har bodd i Norge ti år og mer.

Vi fikk tilbakemeldinger om at det kan være vanskelig å få et godt bilde av bakgrunnen fra Somalia. Mange er nomader, men vil trolig oppgi at de kommer fra nærmeste by når de blir spurt. Det ble oppgitt at opp til 70 prosent av somaliere i Somalia har nomadisk bakgrunn. Omtrent 30 prosent bor i landsbyer, noen er bønder og noen er nomader. Mange av dem som har utdannelse fra Somalia, har gjerne kommet fra byene.

6.4.4 Skillelinjer somaliere imellom

Somalia var tidligere delt i nord og sør. Den nordlige delen var engelsk koloni og den sørlige var italiensk. Det som i dag er Somalia ble samlet i 1960. Djibouti ble selvstendig.

Det har vært borgerkrig i Somalia i 14 år. Naboer ble satt opp mot hverandre, og mange er blitt drept. Etter det vi har fått kjennskap til hviskes ikke skillelinjene ut umiddelbart når somaliene kommer til Norge. Usikkerheten somaliere imellom blir mindre etter hvert, men det er avhengig av utdanningsnivå og personlige erfaringer med krigen. For mange har krigen satt dype spor.

Somaliere i Somaliland har lenge kjempet for uavhengighet, og noen fortsetter, etter det vi har hørt, å arbeide for dette også etter at de kommer til Norge. De er gjerne opptatt av forskjellene for dem som kommer fra Somaliland versus Sør-Somalia. Andre mener at dette er til hinder, og at somaliere må jobbe sammen for en bedre fremtid i Norge. Noen har lite kontakt med resten av somaliere. Noen vil være opptatt av å vise at de er fra somaliland. Dialekten avslører om de er fra Somaliland eller ikke. Dette er forhold som kan innvirke på intervjuingen i LKI. Hvis en er fra sør og blir oppringt av en fra nord vil de kanskje ikke være så interessert i å få besøk.

Vi har også vært inne på dette med klan tilhørighet. Dette er et sensitivt spørsmål og ikke nødvendigvis greit å spørre om. De vi intervjuet hadde imidlertid forståelse for at dette var noe vi trengte informasjon om for å vite hvordan vi skulle legge opp undersøkelsen og intervjuingen. Vi ble fortalt at en del av dem som kom tidlig og hadde høyere utdanning var 'klanmotstandere', men at klanen gjerne representerer et viktig nettverk for nyankomne. Innstillingen er gjerne at klaninndelingen ikke skal være viktig i Norge, men for en del er den likevel det. Navn og navnetradisjonen sier også noe om hvilken klan en tilhører. De fleste somaliske foreningene har medlemmer fra en klan, men det er en del som arbeider aktivt for å komme forbi disse skillelinjene.

6.4.5 Mange enslige og enslige forsørgere

I de fleste innvandrergupper med bakgrunn fra Afrika sør for Sahara er det mange som bor i husholdninger som består av bare en person. Dette gjelder også for somaliere. 26,5 prosent av somaliere i Norge bor i slike husholdninger, mot 16,2 prosent blant personer utenfor innvandrerbefolkningen (FOB 2001). 30,5 prosent bor i husholdninger som består av foreldre med hjemmeboende barn under 18 år. Dette er lavt i forhold til i andre grupper. Hele 28,8 prosent bor i husholdninger som består av aleneforeldre med barn, i hovedsak enslige mødre. 9,6 prosent av somaliene bor i flerfamiliehusholdninger. Dette er noe over gjennomsnittet for innvandrere med afrikansk bakgrunn. En svært liten andel bor i husholdninger som består av par uten barn (1,7 prosent).

6.4.6 Familie og husholdning

Vi har fått tilbakemelding om at spørsmål om husholdningssammensetning og familiestruktur kan være sensitive. Enkelte hevder at det norske velferdssystemet med sosialhjelp og overgangsstønad bidrar til å ødelegge den tradisjonelle somaliske familien. Paradoksalt nok kan mange familier få økt sine inntekter gjennom en skilsmisse. Noen pekte på at i en del tilfeller hvor mor og far har flyttet fra hverandre, kommer far gjerne tilbake og bor der i perioder. Det hevdes av andre at somaliske kvinner kaster mennene sine ut når det oppstår konflikter, og at kvinnene ikke trenger dem her i landet.

Som vi har nevnt tidligere fremholdt både mennene og kvinnene vi snakket med at kvinner lettere klarte seg bra i Norge, og at mennene hadde mistet sin posisjon som familiens overhode og forsørger. Mange klarer seg dårlig, får ikke jobb, og mister status og anseelse. Noen hevdet at kvinnene i det norske samfunnet og i det offentlige støtteapparatet lettere får sympati (jfr myten om MMM - Male Muslim Monster), mens mennene lettere blir uthengt som syndebukker.

Det er ikke vanlig at barna flytter hjemmefra med en gang de blir 18 år. Jentene bor som regel med foreldrene til de gifter seg, men det ble understreket at de ikke i samme grad som pakistanere bor flere generasjoner under samme tak.

Vi har også vært inne på at somaliske husholdninger har en mindre fast struktur enn det en kanskje finner blant andre grupper. Mange har ikke det samme forholdet til det å være bofaste, og somaliere har en plikt til å hjelpe hverandre med å huse venner og slektninger i perioder. Se for øvrig kapittelet hvor vi drøfter problemstillinger i forhold til kontaktstrategier og ”sporing” av personer vi ønsker å intervju. Somaliere har ikke nødvendigvis det samme forholdet til faste adresser og post. De har ofte ikke navn på postkassen og døren, og kan være vanskelige å finne.

6.4.7 Problemer på boligmarkedet

Somaliske flyktninger blir bosatt over hele landet, men mange ønsker å bo i sentrale strøk i nærheten av andre somaliere. Statistikken viser at det har vært relativt stor sekundærflytting blant somaliske flyktninger. Mange flytter til østlandsområdet, og en god del flytter ut av landet. Vi har fått tilbakemeldinger om at noe av det største problemet mange somaliere står overfor er å få bolig. Mange som ønsker å flytte til Oslo gjør det, og mister da ofte rett til sosialhjelp. De fleste leier privat, og etter det vi har fått vite, er det relativt sett få som bor i kommunale boliger.

Somaliere møter diskriminering og skepsis på boligmarkedet. En del fremholdt imidlertid at det er vanskelig å skille diskriminering fra negative holdninger. Mange sier at somaliere er bråkete, har for mange barn, har hørt om andre med dårlig erfaring osv. Somaliere får ofte avslag med argumenter om dårlig betalingsevne. Det er ofte et problem når en må ha depositum. Utleier blir gjerne skeptisk hvis de kommer med garanti fra sosialkontoret. En annen ting er at utleiere er skeptiske til å leie ut til store familier. Mange somaliere leier derfor av andre med innvandrerbakgrunn. Det ble også pekt på at skepsisen er rettet mot muslimer generelt.

Få somaliere eier boligen sin selv. Dette har sammenheng med kort botid, men også med innstillingen til det å kjøpe bolig. Mange har ikke anledning til å kjøpe, men selv blant de som har anledning vil de ofte velge å ikke gjøre det. En av dem vi intervjuet refererte til seg selv, og sa at han var klar over at det var en dårlig strategi å ikke kjøpe, men for ham er det viktigere å ha fleksibiliteten, selv om han var klar over at han kunne selge boligen igjen.

6.4.8 Arbeidsdeltakelse

Det ble fremhevet at mange somaliere som er i arbeid har ulike jobber innen service og tjenesteyting, som rengjøring, drosjesjåfør eller trikkefører. Kvinnene er ofte hjemmeværende. Mange har mange barn, og en del er enslige mødre. Det er dermed mindre aktuelt å ha barna i barnehage, noe som igjen begrenser muligheten til å jobbe. Somaliere har ikke noe spesielt imot å ha barna i barnehage, men mange har en klar formening om at mor er best skikket til å oppdra barna.

Noen pekte på at blant dem som er mest religiøse, er holdningen at kvinnene ikke skal arbeide. Blant andre er en mer positive til at kvinnen jobber, men det er ikke dermed sagt at hun får jobb. Problemet med å få godkjent utdanning tatt i Somalia ble også nevnt. En får ikke ut skriftlig bekreftelse fordi utdanningssystemet har brutt sammen, og de som har dokumentasjon må likevel ta tilleggsutdanning i Norge.

6.4.9 Skriftradisjon

Som nevnt har ikke alle somaliere det samme forholdet til post og skriftlig informasjon, og en del kan ikke lese og skrive. Flere oppgir at brev ikke er noe en forholder seg til. Dette forholdet til skriftlig informasjon gjør integrasjon til det norske samfunnet ekstra vanskelig.

Selv om en del leser nyheter på Internettet, liker de fleste bedre å høre nyheter enn å lese dem. Etter det vi har fått kjennskap til er de fleste somaliere heller ikke opptatt av å lese bøker.

Vi har fått beskjed om at det finnes mange dialekter, men at alle snakker og forstår somali. Men somali er ikke et veldig ordrikt språk. Det finnes for eksempel ingen ord for levekår, og du må bruke mange ord på somali for å forklare hva det betyr.

6.4.10 Forholdet til Somalia og somaliere andre steder

Vi ble fortalt at de som har råd noen ganger drar til Somalia på besøk, men at ikke alle opplever det som trygt. Det er dessuten ikke mulig for flyktninger å reise før de er blitt norske statsborgere. Hvis de reiser før kan de miste oppholdstillatelsen. Mange har dessuten god kontakt med somaliere i England. Mange har familie der og reiser dit på besøk. Det er lettere å reise når man har norsk statsborgerskap, både til Somalia og til andre land som England og USA. Det ble nevnt at bil er status blant innvandrere, men at de ikke har dyre biler, men gamle. De bruker bil når de skal rundt og besøke andre somaliere andre steder i Norge og for eksempel Sverige. Mange har slektninger i naboland og andre land i Europa og USA. Det er vanlig å ha kontakt med familie i utlandet per telefon.

Vi ble fortalt at somaliere skifter statsborgerskap når de kan. Somaliere sier ofte at de skal søke om norsk pass i stedet for å søke om statsborgerskap. Det forteller hva statsborgerskapet betyr for dem. Det er en fordel å ha en litt ukjent by som fødested (ikke Mogadishu) i passet. Da blir de ikke plassert så lett.

Det finnes ikke somaliske aviser som kommer ut på papir i Norge. De fleste hører på somaliske nyheter på radio, og går på kafé og i foreninger for å høre somaliske nyheter. Mange somaliere bruker Internett, og hører på radio via Internett. De fleste somaliske nettstedene har lenker til disse mediene. De som ikke har tilgang til Internett hjemme benytter det på kafeer, Aetat og på biblioteket. BBC har sendinger på somalisk.

Vi har tidligere vært inne på det med å sende penger til familie i utlandet. Vi har fått tilbakemeldinger om at de fleste har god kontakt med familie i Somalia, og sender penger til dem. Vi fikk opplyst at det er vanlig å sende ca. 100 dollar i måneden. I levekårsundersøkelsen var det som nevnt ikke alle som oppga å sende penger til familie i Somalia. Vi har fått tilbakemeldinger på at spørsmål om bruk av penger og inntekt kan oppleves som svært sensitive. Mange har store deler av inntekten sin gjennom overføringer, og vil være skeptiske til å gi informasjon om at de sender penger hjem. Det ble referert til aksjonene mot det somaliske pengeoverføringssystemet etter 11. september. Det er ikke noe godt fungerende banksystem i Somalia, og det gjør det nødvendig å bruke spesielle kanaler for oversending av penger. På den annen side var det en del som understreket at det er uproblematisk å spørre om dette, og at mange er stolte av at de sender penger til familien. Det skjer i ordnede former gjennom godkjente pengeoverføringssystemer. En får kvittering og kan trekke noe av det fra på skatten.

6.4.11 Økonomi

Som allerede nevnt har vi fått mange tilbakemeldinger om at økonomi er sensitivt og vanskelig å spørre om. Vi fikk beskjed om at vi er avhengige av å overbevise dem om at vi har taushetsplikt, og at myndighetene ikke vil bruke informasjonen til å gjøre livet enda vanskeligere for dem. Hvis de for eksempel sier at de sender så og så mye penger til Somalia vil de være redd for å få redusert sosialhjelp. Hvis de ikke får tillit til at vi ikke vil bruke opplysningene for å gjøre livet surere, vil vi ikke få gode svar. Vi vil antakelig ikke få gode svar på om de eier virksomhet i Somalia. Noen eier bolig, men mange har jord/eiendom.

Somalierne er flinke til å leve billig, ved for eksempel å handle billig mat i innvandrerebutikker. De understreker også at de ikke bruker penger på alkohol og andre ting som nordmenn bruker mye penger på (kafé og restauranter, dyre matbutikker mm). Noen viste til at de bruker minst mulig penger i Norge. De fleste sparer mest mulig penger for å sende til familie i Somalia, og for selv å dra til Somalia på besøk. De fleste har vanlige hvitevarer som vaskemaskin, kjøleskap, fryser osv.

Vi ble også fortalt at somalierne, på bakgrunn av at de er muslimer, i utgangspunktet er skeptiske til å ta opp lån, men at en del gjør det likevel.

6.4.12 Helse

Vi har fått tilbakemeldinger om at psykisk helse er spesielt vanskelig å spørre om på somali. Somalierne har ikke tradisjon og heller ikke terminologi for å snakke om psykiske problemer. Spørsmålene bør derfor gjøres så konkrete som mulig. Flere bekreftet det problematiske i å spørre om psykisk helse. På somali er du enten gal eller så er du ikke det. De har imidlertid mange beskrivelser av fysiske lidelser og beskriver heller de kroppslige sidene enn de psykiske. Ifølge dem vi snakket med har de ikke kultur for å snakke om psykiske plager, og heller ikke å klage over det.

Vi ble fortalt at det noen ganger oppstår kultur- og verdikonflikter ektefeller imellom, det kan være både barn og voksne som sliter med traumer fra krigen. Mange av disse barna står i fare for å falle utenfor på skolen, og å havne på "feil side".

6.4.13 Opplevd diskriminering og fremstilling i media

Mange somalierne er opptatt av at de blir negativt fremstilt i media. Somalierne føler seg som en spesielt uthengt gruppe. Mange somalierne føler at det er en del i det offentlige systemet som er ute etter å henge dem ut som syndebukker. Noen reagerer på at det rettes spesielt fokus på somalierne og at en skal sette i gang egne tiltak overfor denne gruppen, i stedet for å behandle dem på lik linje med andre i Norge. Dette fører til en stigmatisering av gruppen.

På grunn av elendighetsbeskrivelsene og det negative fokuset på somalierne vil mange være skeptiske til å delta i undersøkelsen. Hvordan få frem problematiske forhold uten å bidra til stigmatisering? Til tross for mange beskrivelser av problematiske forhold for somalierne i Norge, føler de at situasjonen ikke blir bedre.

Flere av dem vi intervjuet mente at opplevd diskriminering er mye knyttet til språkproblemer og misforståelser. Nordmenn mener ikke å diskriminere, men ordlegger seg slik at det oppleves sånn. Det ble referert til at noen somalierne tror de mener det nedsettende, men det skyldes kanskje bare uvitenhet om hvordan ting oppleves for begge parter. For eksempel brukes ordet "neger" i stedet for "svart".

En del mente at diskriminering på arbeidsmarkedet ofte er knyttet til at en ser annerledes ut: Det kan være et problem hvis de for eksempel går med slør eller andre ting som viser at de er annerledes. Det kan gjøre at arbeidsgiver får en annen holdning og ikke vil ansette dem. Diskriminering ble opplevd som et problem på flere arenaer, som for eksempel boligmarkedet og arbeidsmarkedet. Vi ble fortalt om at noen opplevde å bli stoppet av politiet, tilsynelatende uten grunn og uten forklaring, men la til at dette ikke nødvendigvis trengte å ha noe med diskriminering å gjøre. Noen fortalte dessuten at de opplevde diskriminering og trakassering fra innvandrere som har vært lengre i Norge.

Strukturell diskriminering eller systemdiskriminering ble nevnt som et større problem enn det som skjer i personrelasjonene mellom nordmenn og somalierne.

6.4.14 Religionsutøvelse

Noen er veldig opptatt av religion, andre er mindre opptatt av det. De mest religiøse går oftest i moskeen, kvinnen går tildekket, og det er mer markerte skiller mellom kvinner og menn. Mens det blant pakistanere er spesielt mange som besøker moskeen om fredagen, ble det pekt på at somalierne går hvilken som helst dag. Moskeen ble fremhevet som et viktig samlingssted, både for kvinner og

menn, men vi har også fått noen tilbakemeldinger på at menn er mer aktive enn kvinner i bruk av moskeen. Blant kvinnene er det bare de mest religiøse som bruker moskeen. Men noen ganger er det samlinger spesielt for kvinner. Da kommer det mange.

Mange somaliere gir litt penger i kollekt i moskeen, særlig hvis det er spesielle formål, men moskeen har i utgangspunktet finansiering gjennom statstilskudd for medlemmene.

Deltakelse i moskeen er ikke bare religiøst motivert. Det sitter dypt forankret i kulturen, og rutinene er viktige i forhold til nettverksrelasjoner og kontakten somaliere imellom, og viktig i forhold til informasjonsutveksling. Det er en egen stor somalisk moske i Trondheimsveien. "Hit kommer alle".

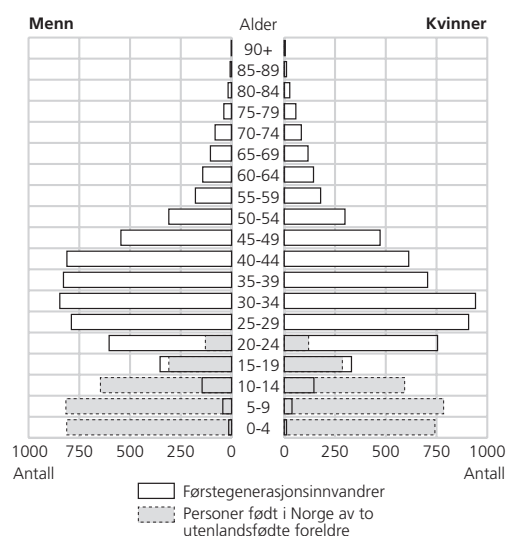
Vi ble fortalt at de mest religiøse miljøene kan være vanskelige å komme i kontakt med, og at de kan være veldig lukket.

6.5 Vietnam

- De fleste vietnamesere har kommet til Norge som flyktninger.
- De fleste som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre er unge.
- Flesteparten er katolikker, men noen er også buddhistiske. Disse er som regel kinesisk-vietnamesiske.
- De aller fleste som gifter seg i Norge, gifter seg med andre vietnamesere.
- Det er svært tette nettverk i det vietnamesiske miljøet.

Innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Vietnam er den fjerde største innvandrerguppen i Norge med 16 944 personer. Pr. 1.1. 2003 var det 11 700 førstegenerasjonsinnvandrere fra Vietnam i Norge. De fleste vietnamesere i Norge har kommet som flyktninger. Av 11 450 førstegenerasjonsinnvandrere fra Vietnam (per 1.1.2002) hadde 10 346 kommet til Norge som flyktninger. Av disse kom 6 730 først, som "hovedflyktning", og 3 610 personer gjennom familiegjenforening med "hovedflyktning", men har selv også status som flyktning. En betydelig andel av flyktningene har kommet gjennom FNs høykommissær for flyktninger, som kvoteflyktninger eller overføringsflyktninger (4 240 per 1.1.2002). Det er over 5 000 som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre fra Vietnam. Dette er den nest største innvandrerguppen i Norge. De fleste er unge; 84 prosent er under 15 år (Figur 6).

Figur 6 Befolkningspyramide for innvandrerbefolkningen fra Vietnam etter innvandringskategori. 1.1. 2003.

Av førstegenerasjonsinnvandrere fra Vietnam som bodde i Norge per 1.1. 2003 hadde bare 10 prosent kort botid i Norge (0-4 år). 10 prosent hadde bodd i Norge 5-9 år og hele 80 prosent hadde bodd i Norge i ti år eller mer. 44 prosent hadde bodd i Norge i 15 år eller mer, og 24 prosent hadde bodd i Norge i 20 år eller mer (tabell 9).

2 840 av førstegenerasjonsinnvandrerne hadde bodd i Norge siden 1982 eller før. En god del har bodd i Norge siden 1988-1992, og det er 4 220 førstegenerasjonsinnvandrere fra Vietnam med botid i Norge på 10-14 år.

Tabell 9 Ankomstår og botid for vietnamesere i Norge. 1.1.2003

	Botid antall år					
	I alt	0-4	5-9	10-14	15-19	20+
Absolutte tall	11 698	1 124	1 197	4 222	2 317	2 838
Prosent	100	9,6	10,2	36,1	19,8	24,3

6.5.1 Ulik bakgrunn fra Vietnam

Etter det vi har fått kjennskap til har innvandrere fra Vietnam svært ulik bakgrunn. Noen er analfabeter, mens andre har høyere utdanning. Det er gjerne et klaseskille mellom dem som kommer fra henholdsvis by og landsbygd.

En del av dem som har kommet fra Vietnam har kinesisk bakgrunn. Det var en del innvandringer til Vietnam fra Kina, og etter å ha bodd i flere generasjoner, er det altså en del som har kommet til Norge. De fleste snakker både kinesisk og vietnamesisk. Om de identifiserer seg som kinesiske, vietnamesiske eller norske vet vi ikke.

6.5.2 Religion og organisasjonsdeltakelse

Mange av innvandrerne fra Vietnam er katolikker, mens de med kinesisk-vietnamesisk bakgrunn ofte er buddhister. I Vietnam er bare omtrent 15 prosent katolikker, men mange katolikker flyktet, og derfor er katolikker overrepresentert i Norge. Ikke like mange med buddhistisk bakgrunn kom til Norge.

Kirken og tempelet er viktige som sosiale møtesteder. Mange har mye sosial kontakt gjennom kirken og tempelet, og møtes der regelmessig. Det er ikke nødvendigvis bare det religiøse som er viktig.

Vi ble tipset om at det er viktig å spørre om medlemskap i arbeidstakerorganisasjoner, ettersom mange jobber i industrien, og det er viktig at de er klar over sine rettigheter. Det finnes ingen landsdekkende vietnamesisk innvandrersorganisasjon. Det var en, men den ble oppløst for noen år siden.

6.5.3 Sosiale nettverk

De fleste vietnamesere har god kontakt med andre vietnamesere i Norge. Mange vietnamesere ble bosatt på mindre steder, men per i dag bor de fleste i større byer, og mange i Oslo og Bergen. Det er tette nettverk. Det ble understreket at dette kunne være problematisk ved intervju, fordi en kan risikere at intervjuer kjenner IO fra før.

Vietnamesere gifter seg nesten utelukkende med andre vietnamesere. Mange gifter seg med vietnamesere i Norge, andre med vietnamesere fra andre land. Kontakten opprettes, etter det vi har fått vite gjerne gjennom Internett. Mange har et stort nettverk med andre vietnamesere i andre land, særlig USA.

Det blir utgitt vietnamesiske aviser i USA, som kan leses på Internett, som er antikommunistiske. BBC har vietnamesiske sendinger. Etter at sendinger fra Vietnam ble mulig å få inn i Norge har flere kjøpt seg parabol, særlig de eldre.

6.5.4 Forholdet til Vietnam

I følge dem vi snakket med drar mange eldre tilbake til Vietnam. Spørsmålet om eiendom i tidligere hjemland er ikke like relevant for denne gruppen, ettersom det ikke har vært mulig å eie eiendom i Vietnam for eksilvietnamesere. Til gjengjeld er det to tredjedeler som kjøper leilighet/hus her i Norge.

Mange drar på besøk og sender penger hjem til familie i Vietnam. Vi fikk tilbakemelding på at dette spørsmålet kan oppfattes problematisk også for vietnamesere dersom de er mottakere av sosialhjelp/trygd.

6.5.5 Opplevd diskriminering

Når det gjelder spørsmål om opplevd diskriminering fikk vi tilbakemelding på at mange kan være blyge for å svare på slike spørsmål. Det er viktig å gjøre spørsmålene konkrete. Det ble foreslått å stille spørsmål som; ”Opplever du at jobben er relevant eller ikke i forhold til utdanningen din?”, ”Kunne en med lavere kvalifikasjoner gjort jobben?”, eller ”Opplever du deg som overkvalifisert til jobben?”.

Vi fikk tilbakemeldinger om at vietnamesere kan være relativt lukkede og litt vanskelige å komme ordentlig inn på for folk de ikke kjenner og er like trygge på.

6.5.6 Arbeidsdeltakelse og barnepass

Vietnamesere har relativt høy arbeidsdeltakelse sammenliknet med en del andre innvandrergupper, men arbeidsdeltakelsen er en del høyere blant menn enn kvinner som i befolkningen ellers. Etter det vi har fått kjennskap til er det vanlig at folk passer barna selv til de er to år. Det er ikke skepsis til å benytte barnehage blant dem som har bodd i Norge en stund, men blant de mer nyankomne kan det være en del skepsis. Men vi har fått tilbakemeldinger om at det er vanligere at for eksempel besteforeldre passer barna, enn at de sendes i barnehagen. Dette gjelder dem som har familie i nærheten.

6.6 Irak

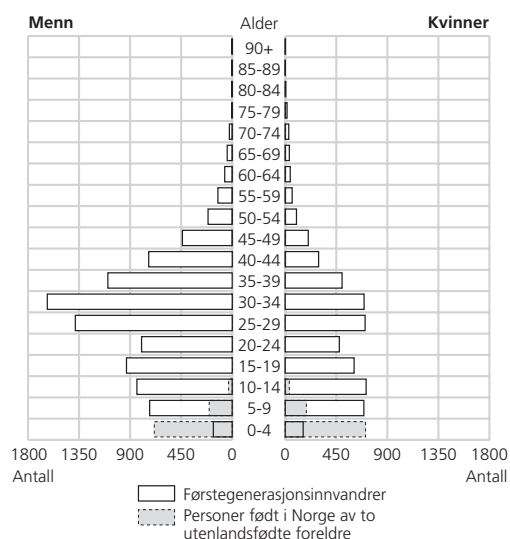
- De aller fleste irakere (75 prosent) har botid under fem år.
- De aller fleste har kommet som flyktninger.
- Følgelig er få yrkesaktive og svært mange er avhengig av statlige overføringer.
- Det er både kurdere og arabere, men arabisk er morsmål.

I Norge var det er like mange førstegenerasjonsinnvandrere fra Irak og Pakistan per 1.1.2003. Irakere og pakistanere er de største gruppene av førstegenerasjonsinnvandrere med bakgrunn fra ikke-vestlige land. Men i motsetning til førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan, har flertallet av irakerne kort botid i Norge.

Det er langt flere menn enn kvinner i den irakiske innvandrerbefolkningen, og veldig få personer over 50 år. Befolkningssammensetningen i den irakiske innvandrerbefolkningen skyldes at de i hovedsak er kommet til Norge som flyktninger, og har i forhold til de fleste andre innvandrergupper kort botid i Norge. Det er som regel unge voksne menn som i første rekke kommer som flyktninger.

Innvandring til Norge fra Irak har i stor grad funnet sted fra 1987 og frem til i dag. I 2000 var det rekordinnflytting med 4 380 personer, i 2001 sank antallet til 1 050, og i 2002 steg innflyttingen igjen til 2 470. Tall for innflytting gjelder det året innvandringen ble registrert, det vil si det året personene fikk innvilget oppholdstillatelse i Norge. Mange kom til Norge tidligere, og ventet lenge på vedtak om å få bli. Variasjoner i innflyttingen har i noen tilfeller sammenheng med saksbehandlingstiden i UDI.

Figur 7 Befolkningspyramide for innvandrerbefolkningen fra Irak, etter innvandringskategori. 1.1.2003

Av førstegenerasjonsinnvandrere fra Irak som bodde i Norge i 2003, hadde 76 prosent mindre enn fem års botid. Bare 31 irakere hadde vært bosatt i Norge siden før 1983. Vi ser av flyttetallene at det kom mellom 160 og 360 irakere hvert år frem til 1997. Dette kan sees på botidstallene for irakere som bor i Norge i dag. Per 1.1.2003 var det bare drøye 24 prosent av irakerne som hadde botid fra før 1998, det vil si mer enn fem års botid i Norge (tabell 10).

Tabell 10 Ankomstår og botid for førstegenerasjonsinnvandrere fra Irak. 1.1.2003

	I alt	Botid i år				
		0-4	5-9	10-14	15-19	20+
Absolutte tall	14 578	11 049	2 016	1 281	201	31
Prosent	100,0	75,8	13,8	8,8	1,4	0,2

Irakere har en spredt bosetting i Norge, og er bosatt i over 200 kommuner. Den aller største andelen bor i Oslo, med over 4 200 personer, mens det i Bergen bor i overkant av 1 150 personer med irakisk bakgrunn.

6.6.1 Flyktningbakgrunn fra Irak

De aller fleste førstegenerasjonsinnvandrerne fra Irak har kommet til Norge som flyktninger. En fjerdedel har kommet gjennom familiegjenforening med en som først har kommet som flyktning. Disse har selv også status som flyktninger.

Innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Irak er svært sammensatt, og består både av kurdere fra de nordlige områdene i Irak og av arabiske irakere. Blant dem vi intervjuet ble det antydning at det blant irakere i Norge er flest kurdere, særlig blant de nyankomne. I 1999-2001 kom det ca. 7 000 personer med bakgrunn fra Irak som flyktninger. Vi ble videre fortalt at kurdere ikke har fått opphold i Norge etter 2000. Tidligere kom det også irakere (den største delen) og dette er en mer blandet gruppe. Mange av flyktningene har kommet som kvoteflyktninger, andre som asylsøkere. Etter det vi har fått kjennskap til har det ikke kommet irakere gjennom arbeidsmigrasjon. Irakere i Irak hadde (og har) ikke rett til pass eller reisedokumenter. Dette på grunn av de mange krigene, og at man ville holde folk i landet.

6.6.2 Midlertidige oppholdstillatelser fører til passivisering

Mange flyktninger fra Irak fikk i første omgang (i 1999) midlertidig oppholdstillatelse uten rett til familiegjenforening (MUF), mange reiste igjen, og en del fikk den midlertidige oppholdstillatelsen omgjort til en generell tillatelse senere. Det var om lag 3 500 personer (i følge informantene), og de fleste var kurdere. Med de midlertidige tillatelsene fikk de arbeidstillatelse, men ikke rett til sykemelding, dagpenger, familiegjenforening og mer permanent oppholdstillatelse.

I følge dem vi intervjuet førte disse begrensede tillatelsene til passivisering, til tross for at de ønsker å jobbe. Mange hadde gode forutsetninger for god integrering, men med begrensede tillatelser og handlingsrammer synker motivasjonen. Man måtte registrere seg i returprogrammet for å få arbeidstillatelse. KRD har for en stund tilbake definert det slik at det er trygt for irakere å dra tilbake til Irak. Denne situasjonen har i følge en av dem vi intervjuet ført til en del psykiske problemer.

6.6.3 Familie i Norge

I følge våre informanter har de aller fleste ikke så mye familie rundt seg her i Norge, og mange har fått avslag på familiegjenforening. Vi ble også fortalt at når de har fått familiegjenforening, kan det ha gått så mange år at ektefellene kan ha vokst fra hverandre, og blir skilt. En iraker fikk i en alder av 45 år og etter seks år i Norge omsider innvilget familiegjenforening med sin kone og sønn på ni år, etter at det er ble dokumentert at de er foreldrene til sønnen gjennom DNA-testing.

6.6.4 Mange nyankomne og problematikk knyttet til det

Den korte botiden har mye å si for denne gruppens levekår i Norge. Nyankomne står overfor store utfordringer i forhold til omstilling og det å skulle etablere seg i et nytt land. Det vil være en spesiell gruppe i forhold til at de aller fleste har kommet som flyktninger og har opplevd problemer i sitt tidligere hjemland. Alle har opplevd Gulf-krigen og de økonomiske sanksjonene i etterkant av dette. Man må anta at det økte fokuset på dagens situasjon i Irak vil påvirke irakerne som er bosatt i Norge.

6.6.5 Skeptiske til staten

Vi ble fortalt at på grunn av forhistorien sin har ikke irakere sterk tillit til staten. De er skeptiske til at staten skal ha mange opplysninger om dem. Dette har selvfølgelig å gjøre med at de kommer fra et totalitært regime. Det kan derfor være en del skepsis til at f.eks. spørreskjemaene ikke er anonyme, og at folk kommer og spør etter dem etter navn og adresse.

6.6.6 Utdanning i Norge og Irak

Mange blir bosatt rundt omkring i landet, men etter det vi har fått tilbakemeldinger om flytter særlig unge og enslige til Oslo. De ønsker å være et sted de kan finne jobb og ta utdanning. De fleste ønsker å jobbe for å kunne hjelpe familien i Irak. For å få starte på utdanning må flyktninger ha fått oppholdstillatelse. Det kan være vanskelig å begynne på studier igjen, etter at en har vært i jobb. De fleste irakere som kom før 1990 har høyere utdanning, gjerne tilsvarende universitets- og høyskoleutdanning, på 4-6 år. Utdanning i Irak var mer eller mindre obligatorisk før. I tillegg var den gratis, og en slapp militærtjeneste så lenge en var under utdanning. Det er fortsatt mulig å ta utdanning i Irak, men man må nå betale for å bo i studentboligene. I en periode var det relativt likt utdanningsnivå for kvinner og menn. Etter 1990 og innføring av de økonomiske sanksjonene mot Irak, har flere unge valgt å jobbe, eller måtte jobbe. I de sørlige delene av landet har det vært Baath-regime-fri sone og der har flere studert.

For foreldregenerasjonen til voksne førstegenerasjonsinnvandrere var det ikke så vanlig å ta utdanning, selv om en kanskje hadde muligheten til det. I den generasjonen var det få kvinner med utdanning, mens 70-80 prosent av mennene i det minste kan lese og skrive. Utdanning var dessuten et klassespørsmål for denne generasjonen. Dem som kom fra overklassen hadde ikke så stort press om å jobbe. Blant dem som kom tidlig til Norge var det flere med utdanning blant dem som kom fra by, enn blant dem som kom fra landsbygden.

Problemet med å få godkjent utdanning ble også nevnt av irakere. Ikke all utdanning blir godkjent i Norge. Vi ble fortalt at leger, etter mye om og men, gjerne får godkjent utdanning, men at jurister får bare godkjent ett år, dersom de ønsker å studere jus videre. Det har særlig vært problemer med godkjenning av utdanning etter Baath-regimets fall.

6.6.7 Høy arbeidsledighet og lav arbeidsdeltakelse

Mange har vært så kort tid i Norge at de ennå ikke behersker norsk godt. Dette bidrar også til at det tar tid å få jobb. I 2001 var det en registrert ledighet på 16 prosent blant førestegerasjonsinnvandrere. Arbeidsdeltakelsen var samme år på om lag 35 prosent. De vi intervjuet var opptatt av at det var vanskelig å få jobb, og at irakere stort sett bare får dårlig betalte jobber som avisbud, postbud osv.

6.6.8 Mange er avhengige av støtte fra det offentlige

Dette er også en gruppe som i større grad enn andre er avhengige av offentlig støtte til å klare seg, slik det gjerne er i grupper der det er mange nyankomne flyktninger. Dette gjenspeilet seg i intervju med irakere. Noen av dem vi pratet med var fortvilet over hvor dyrt det er i Norge. Det er vanskelig å få jobb med rimelig god lønn, og det er vanskelig å klare seg på sosialhjelp, særlig for store familier, ble det understreket. En av dem vi intervjuet mente det norske velferdssystemet var lite tilpasset store familier. Egnede boliger ble nevnt som et problem. Foreldrene følte et press i forhold til forventninger fra barna, og vanskeligheter med å utstyre dem med klær, utstyr og penger til sosiale aktiviteter, samtidig som det er vanskelig å få jobber som betaler en lønn men kan klare seg greit for.

Vi ble også fortalt at kravet om dokumentasjon fra sosialkontoret oppleves som problematisk og byråkratisk. Vi fikk også tilbakemeldinger om at enkelte følte seg dårlig behandlet på sosialkontoret.

6.6.9 Bolig i Norge

Informantene våre fortalte at blant dem som har god råd har mange kjøpt leilighet. De som venter på oppholdstillatelse, eller nettopp har fått det, bor i kommunale boliger. Så lenge folk har inntekt er det greit å få bolig. På små steder der folk kjenner en kan det være lettere enn i større byer. Problemer på boligmarkedet kan være rasistisk motivert, men det er vanlig at husleier ønsker å ha sikkerhet for leiligheten. Selv om sosialkontoret garanterer er utleierye ofte i tvil og skeptiske. Dette er problem særlig for de nyankomne. En av dem vi intervjuet mente at det kunne være lettere for irakere enn f.eks. somaliere å få bolig, uten at det ble antydnet noen grunn til dette.

6.6.10 Diskriminering og negativt mediefokus

På spørsmål om diskriminering ble det nevnt at diskriminering går begge veier, mellom nordmenn og innvandrere. Ofte blir innvandrere behandlet annerledes. Politi og grensemyndigheter går ofte etter hudfarge. Politikere fokuserer veldig mye på innvandrere som gruppe, og media fokuserer på negative sider ved innvandring.

At det er mye negativt fokus på innvandrere i media ble påpekt av omtrent samtlige av dem vi intervjuet, uavhengig av hvilket land innvandrerne har bakgrunn fra.

6.6.11 Økonomi er sensitivt

Vi har fått signaler om at spørsmål om inntekt kan være sensitive, også for irakere. Spørsmål f.eks. om yrke og arbeidsforhold (heltid/deltid) kan gi en pekepinn på inntekten en familie har. I følge våre informanter har irakere uansett ikke høytlønnede jobber.

Vi ble fortalt at de fleste sender penger til familie i Irak, særlig dersom de har gamle foreldre der: "Det er jo som kjent en dårlig politisk situasjon i Irak, og det å sende penger til familie blir en del av omsorgen". Andre fortalte at de ønsket å sende penger hjem, men kan ikke fordi pengene ikke strekker til for familien i Norge.

Alle som har sosialhjelp er redde for at den skal bli redusert. Men irakere, ble vi fortalt, prioriterer pengene sine annerledes enn nordmenn; ”En norsk sosialklient velger å gå på byen, mens en iraker sender penger til familie i Irak. Hva er 'verst' ut fra et samfunnsperspektiv?”

6.6.12 Religionsutøvelse og holdninger

Vi har fått tilbakemeldinger om at moskeen ikke er like viktig for alle. Derfor vil f.eks. en henvendelse bare til moskeen for informasjon om SSB-undersøkelsen ikke treffe alle; ”Selv om folk har et ID-kort der det står at du er muslim, har det mer med at det er noe du bare 'er' og som familien har valgt for deg”. ”Ikke alle er like religiøse, og når de går ut, tar de seg gjerne en øl. Men mange er selvfølgelig religiøse.”

Irakiske politikere har brukt det religiøse til politiske mobilisering. Etter 1990 og de økonomiske sanksjonene viste f.eks. Saddam Hussein seg som en religiøs mann. I 1988-regimet ble det påbud om skaut. Kvinner var før mye mer frie enn de er nå. I følge en av dem vi intervjuet er det flere som prøver å kontrollere kvinnene gjennom bruk av skaut. De kvinnene som kom tidlig har høyest sysselsetting, og er ikke blitt utsatt for den strenge påvirkningen.

Når det gjelder holdninger til det norske, ble vi fortalt at mange vil si at det er dårlig eldreomsorg og dårlig familiekontakt. Men at de sosiale levekårene er svært høye når en sammenligner med hva irakerne selv kom fra, og andre land.

6.6.13 Organisasjonsdeltakelse og fritid

Etter det vi har fått kjennskap til er det ikke like mange innvandrersorganisasjoner blant irakere som det er blant andre innvandrergupper i Norge, og foreningene har gjerne ikke samlingslokaler. Irakere samles gjerne på kafeer hvor de treffer andre arabisktalende (dvs. flere landbakgrunner).

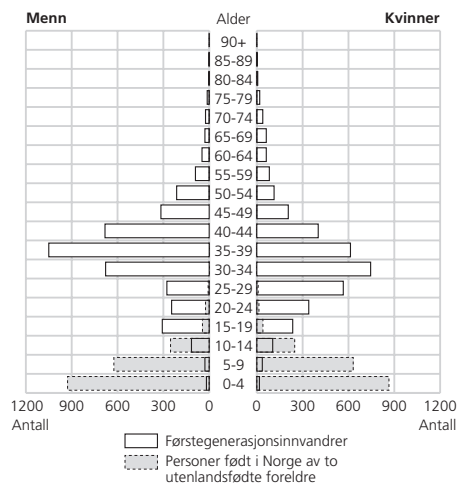
Mange hører på arabiske nyheter, ved hjelp av parabol.

6.7 Sri Lanka

- De fleste srilankere kom som flyktninger, eller familiegjennforening.
- De som er født i Norge med to srilankiske foreldre er svært unge.
- Mange ble bosatt i distriktene, og har senere flyttet til Oslo.
- Det er høy yrkesdeltagelse og mange eier bolig.
- Politiske motsetninger kan være problematisk for intervjusituasjonen.

Det var per 1.1 2003 om lag 11 500 førstegenerasjonsinnvandrere fra Sri Lanka i Norge. Blant dem som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre er alle unge. 96 prosent er under 15 år, og 49 prosent er under fem år. Gruppen er i gjennomsnitt langt yngre enn for eksempel de som er født i Norge med to foreldre født i Pakistan eller Tyrkia.

Figur 8 Befolningspyramide for innvandrerbefolkningen fra Sri Lanka, etter innvandringskategori. 1.1. 2003.

Av alle førstegenerasjonsinnvandrere fra Sri Lanka som bodde i Norge per 1.1.2003 hadde nærmere 60 prosent bodd i Norge i 10 år eller mer, og over 30 prosent hadde bodd i Norge i 15 år eller mer. 1 700 førstegenerasjonsinnvandrere fra Sri Lanka hadde bodd i Norge under fem år. Dette tilsvarer ca 22 prosent av alle førstegenerasjonsinnvandrere fra Sri Lanka.

Tabell 11 Ankomstår og botid for srilankere i Norge. 1.1.2003.

	I alt	Botid i antall år				
		0-4	5-9	10-14	15-19	20+
Absolutte tall	7 785	1 702	1 432	2 242	2 107	302
Prosent	100	21,9	18,4	28,8	27,1	3,9

6.7.1 Bakgrunn fra Sri Lanka

De aller fleste førstegenerasjonsinnvandrerne fra Sri Lanka har kommet til Norge som flyktninger. Om lag 3 400 personer har kommet som "hovedflyktning" og 1 100 personer har kommet gjennom familiegjenforening med "hovedflyktning" (disse regnes også til flyktningbefolkningen).

Det brøt ut borgerkrig i Sri Lanka i 1983. I årene som fulgte kom det flere tusen flyktninger til Norge. De aller fleste som kom som flyktninger fra Sri Lanka tilhørte den tamilske minoriteten. Bare en liten del er singalesere og muslimer. Disse har ulike språk, men dette vil neppe få konsekvenser for LKI.

6.7.2 Politiske motsetninger

Vi fikk beskjed om at vi, på grunn av politiske motsetninger innad i miljøet, må unngå at valg av intervjuere skaper problemer for undersøkelsen. LTTE- tilhengere (tamilske tigere) har sterk oppslutning i Norge. Vi fikk tilbakemeldinger om at politiske aktivister kan benytte seg av stillingen som intervjuer og forsøke å få inn folk som kan misbruke informasjonen. Se for øvrig praktiske tips til gjennomføring av undersøkelsen, kapittel 7. Vi fikk også høre at det er en del skepsis til offentlige tolker, etter at det har vist seg at enkelte har vært LTTE-tilhengere, som har gitt informasjon videre.

Vi ble anbefalt å løse dette problemet ved å rekruttere unge personer som er født og oppvokst her i Norge, gjerne som går på videregående skole/universitet. Disse vil antakelig ha færre bindinger til hjemlandet og har forståelse for at fortrolighet er viktig. Disse vil også bli tatt positivt imot av de fleste. De som er unge skjønner også det norske systemet og konsekvensene av å utlevere opplysninger.

6.7.3 Utdanning på Sri Lanka

Det har vært tiårig obligatorisk grunnskole på Sri Lanka. På 1970 og 1980 tallet hadde Sri Lanka den laveste andelen med analfabetisme i Asia. Det er følgelig svært få av de som er kommet her som er analfabeter.

Fram til 1945 var det et engelsk utdanningssystem på Sri Lanka. Da var det en del sosiale forskjeller, og det var de prioriterte som fikk skolegang. Det var da ingen pliktig utdanning. Etter 1952 ble skolen et offentlig anliggende. Tiårig grunnskole ble obligatorisk. Frem til 1962 var det et tydelig skille mellom offentlig og privat skole, men i 1962 ble hele skolesystemet nasjonalisert. Fortsatt er det noen private skoler, men de får liten støtte og blir ikke så høyt ansett.

Norge har god forbindelse med universiteter og høyskoler på Sri Lanka, slik at godkjenning av utdanning ikke er noe problem.

6.7.4 Høy arbeidsdeltakelse i Norge

Det er høy sysselsetting blant både menn og kvinner, og det er mange av de som er født i Norge som tar utdanning. Fordi arbeidsløshet, i følge informanter fra Sri Lanka, er skammelig, tar innvandre fra Sri Lanka jobber selv om de er overkvalifisert for dem. Det er mange som ikke får jobb i samsvar med utdanningen sin, og dette er et problem for srilankere i større grad enn for nordmenn. Det ble pekt på at personer med innvandrerbakgrunn er mer utsatte på arbeidsmarkedet enn nordmenn. En viste til at da de største flyktningstrømmene fra Sri Lanka kom, fikk folk lett jobb uten norskkunnskaper.

De fleste sender barna sine i barnehagen heller enn å benytte andre alternativer. Det ble pekt på at dette har sammenheng med at kvinner også i stor grad er yrkesaktive.

6.7.5 Barna tar utdanning i Norge

De fleste er opptatt av at barna skal ta utdanning, og forsørger barna slik at de slipper å ta opp studielån. Barna bor dessuten ofte hjemme lenge. Vi ble fortalt at mange sender barna til privatundervisning etter skoletid og i helgene, både i grunnskole og videregående. Det ble kommentert at dette nødvendigvis vil gå utover barns mulighet for sosial deltakelse. En informant viste til at utdanningsstatistikken viser at nær 50 prosent av de norskfødte med bakgrunn fra Sri Lanka er i høyere utdanning, og pekte på at dette viser en tendens til at utdanning verdsettes høyt.

6.7.6 Økonomi er sensitivt

Det ser ut til at srilankere stort sett klarer seg relativt bra økonomisk i Norge. Men også for denne gruppen fikk vi tilbakemeldinger om at økonomispørsmål er sensitive. Mange har foreldre boende hos seg, og disse mottar kanskje sosialhjelp, mens familien ellers har god inntekt.

Vi ble opplyst om at vi trolig ikke ville få vite om noen har bolig i hjemlandet, eller om en sender penger til familie i utlandet, på grunn av skepsis og mistillit til hvordan opplysningene blir brukt f.eks. skattemessig.

Det er mange som eier egen bolig blant tamilene (anslått til 70 prosent). Mange jobbet en periode utenom Østlandsregionen (fiskerinæring i Finnmark). Vi ble fortalt at mange av dem har spart opp midler, og senere flyttet til Østlandsområdet og kjøpt enebolig.

6.7.7 Forholdet til Sri Lanka

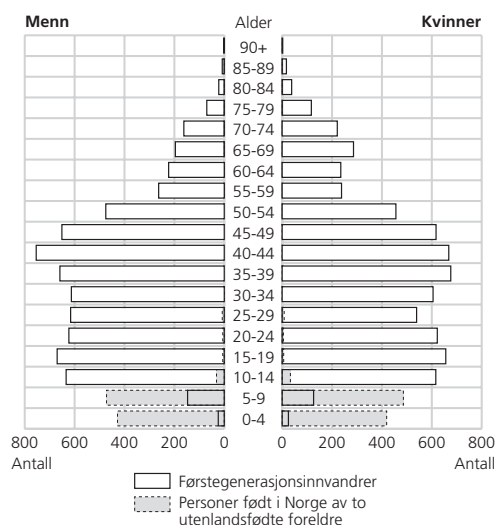
Mange har norsk statsborgerskap, både på grunn av forenkling når de reiser og når de skal jobbe i Norge. Det er mye kontakt mellom Norge og Sri Lanka, både telefonisk og gjennom reiser. Det har blitt lettere å holde kontakten, etter hvert som det har blitt mye billigere og mer tilgjengelig både med reise og telefon.

6.8 Bosnia-Hercegovina

- De aller fleste har kommet som flyktninger etter 1992.
- Det kom mange familier, og disse ble bosatt over hele landet.
- Færre har hatt sekundærflyttinger.
- Det er vanlig med flergenerasjonshusholdninger.

Innvandrere fra Bosnia-Hercegovina har i stor grad kommet som flyktninger (og noen få ved familiegjenforeninger etter hvert). Innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina har en annen sammensetning enn det en finner blant andre flyktninggrupper. Alle aldre er representert. Det har sammenheng med at mange kom som familier. Sammensetningen i forhold til alder og kjønn er ikke ulik den en finner for hele befolkningen i Norge.

Figur 9 Befolkningspyramide for innvandrerbefolkningen fra Bosnia-Hercegovina, etter innvandringskategori. 1.1. 2003.

Krigen på Balkan spredte seg til Bosnia i april i 1992. Utvandringen fra Bosnia til Norge begynte i 1992, og nådde en topp i 1993, da det kom over 6 000 personer til Norge. Også i 1994 og 1995 kom det relativt mange, men det var også noen som flyttet fra Norge til Bosnia. 80 prosent av førstegenerasjonsinnvandrerne fra Bosnia-Hercegovina har bodd i Norge mellom fem og ni år. Halvparten av innvandrere fra Bosnia-Hercegovina har norsk statsborgerskap.

Tabell 12 Ankomstår og botid for bosniere i Norge. 1.1.2003.

	I alt	Botid i antall år				
		0-4	5-9	10-14	15-19	20+
Absolutte tall	13 572	1 367	10 856	1 091	92	166
Prosent	100	10,1	80,0	8,0	0,7	1,2

Det å komme som flyktning gir en spesiell bakgrunn. De ønsket i utgangspunktet ikke å forlate landet sitt. I Norge ble de plassert i asylmottak, og senere har mange flyttet inn i kommunale leiligheter.

6.8.1 Spredt bosetning

Bosniere har en mer spredt bosetning enn det en finner for mange andre flyktninggrupper. Bosnieres flyttinger i Norge etter bosetning er mindre hyppige enn andre flyktninggruppers, og de er mindre preget av flyttinger til Oslo. De som bor i Oslo, bor også mer spredt enn mange andre flyktninggrupper. Etter det vi har fått kjennskap til kommer de fleste bosniere i Norge fra landsbygda.

De fleste bosniere (i Oslo) bor i kommunale leiligheter. Å kjøpe leilighet er dyrt, noen har fått bostøtte fra Husbanken, og andre har fått støtte fra sosialkontoret. Det er dyrt å leie på det private markedet. Noen, der både mannen og kona jobber, kjøper leilighet. Halvparten av bosniere bor i eid bolig, i følge tall fra Folke- og boligtellingsen (FoB 2001).

6.8.2 Klarer seg relativt godt

I følge dem vi snakket med er bosniere mer etablerte og klarer seg bedre i det norske samfunnet enn mange andre flyktninggrupper. Informantene våre argumenterte med at noe av årsaken til dette er at Bosnia er nærmere det norske, både i historisk, geografisk og kulturell sammenheng. De fremholdt videre at bosniere ser ganske "norske" ut:

Bosnisk kvinne: Kontakten til det norske er god. Vi ser ut som nordmenn og vår kultur er lik.

6.8.3 Ulike problemstillinger for ulike grupper

Vi fikk tilbakemelding om at barna fungerer godt på skolen og finner seg godt til rette. Barna har norske venner og lærer godt norsk. Et problem er at mange ikke har morsmålsundervisning på skolen, og ikke tospråklige assistenter i barnehagen. Dette gjør at det blir en 'omvendt problematikk'; De lærer norsk, men får lite kjennskap til bosnisk språk.

De eldre som kom (40-60 år) har hatt større problemer med å komme inn i det norske samfunnet. Det har vært vanskelig for personer i denne aldersgruppen å få jobb. Årsaken til dette kan i stor grad være språk, og at det ble 'for seint' å lære norsk. Norskopplæring har vært obligatorisk, men ikke alle har gode forutsetninger for å lære språket. Eldre lærer gjerne senere enn yngre, og det blir vanskeligere dersom de ikke får praktisert det gjennom jobb og skole. De yngre har, i følge våre informanter, ikke de samme problemene.

De eldre som ikke snakker norsk har ikke kontakt med nordmenn. Noen kom alene og andre kom med familie, men de yngre har ikke tid til å følge de opp de eldre. Det er et problem også for eldre på aldershjem at de ikke kan språket. En av kvinnene vi intervjuet mente at det var viktigere for eldre bosnierne å få hjelp med språket, enn f.eks. å sette inn ekstra ressurser til norskopplæring i barnehagen, siden barna klarer seg bra.

6.8.4 Utdanning og arbeid

Det er et problem for mange å få utdanningen godkjent. Men mange bosniere tar utdanning i Norge. Til tross for at mange lærer språket og får godkjent utdanningen, har mange likevel problemer med å få jobb.

6.8.5 Forholdet til Bosnia

Retur til Bosnia er avhengig av for eksempel at de har nok penger. Det er ikke mye å dra tilbake til, ettersom arbeidsplasser er borte, de har ikke hus (der bor det i dag serbere), helsevesenet er dårlig, og det står dårlig til med velferdsordninger.

6.8.6 Religion og religionsdeltakelse

I følge informantene våre er flertallet av dem som kom til Norge fra Bosnia muslimer, men det er også noen katolikker og noen få ortodokse.

Det er en egen moské for bosniere. Moskeen er et viktig møtested både for menn og kvinner. Muslimske kvinner fra Bosnia bruker bare hijab/sjal i moskeen. Moskeen er spesielt viktig for fredagsbønnen, men eldre som ikke er i jobb går dit gjerne flere dager i uken. Religionsutøvelsen er ikke så streng for de fleste bosniere, og det er i følge våre informanter ikke problemer med å utøve religionen i Oslo/Norge. Av høytidene er særlig Eid og Ramadan viktige. Da samles hele familien.

7 Praktiske tips til gjennomføring

I tillegg til å se på tematiske tilnærminger og spørsmålsformuleringer i undersøkelsen har vi bedt om innspill på praktiske forhold, som tillitt og motivasjon til å delta, valg av intervjuere, samt kontakt- og informasjonsstrategi overfor de ulike gruppene.

7.1 Tillit og motivasjon

Nøkkelmomenter i å få til en god undersøkelse med høy svarprosent og gode svar, er å få respondentenes tillitt til undersøkelsen og intervjueren, og å få intervjuobjektet motivert til å delta. Tilbakemeldingene vi har fått er at det generelt vil være mer skepsis blant nyankomne, og mindre skepsis blant dem som har bodd lenge i Norge. Skepsisen blant nyankomne vil variere i forhold til erfaringer med staten i opprinnelseslandet. Et inntrykk vil også være at det kan være mer skepsis blant eldre, og særlig dem som snakker lite norsk. Men vi har fått tilbakemeldinger om at det også blant høyt utdannede, og svært resurssterke innvandrere kan være skepsis til å delta i undersøkelsen.

Vi må være forberedt på å bruke en del krefter på å argumentere for betydningen av deltakelse i undersøkelsen. Vi har fått mange tilbakemeldinger på at innvandrere er lei av å bli fremstilt negativt, og at de vil være skeptiske til å delta i undersøkelsen fordi de frykter at undersøkelsen vil bidra til nok en negativ fremstilling. Dette er et vanskelig punkt, for undersøkelsen skal jo nettopp avdekke der det er problematiske levekårsforhold. Undersøkelsen skal gi et så riktig bilde som mulig av levekårene blant innvandrere. Vi kan derfor ikke garantere at det ikke kommer fokus på negative forhold og problemer. Vi skal strebe etter å lage nyanserte og gode beskrivelser av forholdene, men har samtidig ikke kontroll over hvordan resultatene blir fremstilt og vinklet i media og i den politiske debatten.

Noe av bakgrunnen for at KRD ønsker å få gjennomført en levekårsundersøkelse blant innvandrere, er å finne ut hvor skoen trykker, for å kunne utforme en god integrasjonspolitik. Vi kan argumentere for at det er viktig å få et riktig bilde av situasjonen, men kan samtidig ikke love at det vil bli iverksatt politiske tiltak for å bedre situasjonen for den enkelte. Enkelte hevder at de har deltatt i undersøkelser flere ganger, uten at det har bidratt til å gjøre situasjonen bedre for innvandrere. Tvert imot, de mener det har ført til ytterligere stigmatisering av innvandrere som gruppe.

Datainnsamlingen vil dessuten være sårbar i forhold til politiske hendelser og mediefokus i perioden datainnsamlingen finner sted. Vi har fått tilbakemeldinger fra andre forskere som har jobbet med en undersøkelse med blant annet innvandrere fra Somalia som var under gjennomføring, da Kadra-saken plutselig fikk enorm mediedekning. Etter dette var det vanskelig å få somaliere til å delta i undersøkelsen.

Det er valgår i 2005, omtrent når datainnsamlingen skal begynne. Fremskrittspartiet har allerede annonsert at innvandrere og kriminalitet skal være en av deres hovedsaker. Fokus i valgkampen kan være kritisk i forhold til å få til en god undersøkelse. Dersom innvandrere føler seg ytterligere stigmatisert og uthengt i valgkampen vil det kunne bli enda vanskeligere å få en del til å delta i undersøkelsen. Dette er slik vi ser det, enda en grunn til at det er viktig å få inn spørsmål om hvordan innvandrere opplever stigmatisering og fremstilling i media.

7.1.1 Vanskelige tema

Noen av spørsmålene i undersøkelsen vil kunne oppleves som sensitive (husholdssammensetning, økonomi, om en sender penger til familie i opprinnelseslandet osv). For å få gode svar er det helt essensielt å ha god tillitt i intervjusituasjonen, og forsikre intervjuobjektet om at opplysningene ikke kommer til å bli brukt på annen måte enn til å lage statistikk. Dersom spørsmålene blir for vanskelige og problematiske kan det ødelegge opparbeidet tillitt, og resultere i at vi får dårligere svar på andre

spørsmål også. Derfor er det bedre å la være å spørre om ekstremt vanskelige forhold (som for eksempel vold i hjemmet).

En del flyktninger har opplevd svært opprivende og vanskelige ting, som det kan være vanskelig å komme inn på. Når vi spør om fysisk og psykisk helse kan det utløse reaksjoner hos den som intervjues. Dette bør intervjuerne forberedes på, og det bør legges opp en strategi for hvordan en skal håndtere det. Et forslag er å henvise dem til en hjelpesentral, og oppfordre dem til å henvende seg der.

7.2 Intervjuere

Etter planen skal det rekrutteres rundt 100 tospråklige intervjuere spesielt til denne undersøkelsen. Vi har fått en del tips om hvordan en bør rekruttere intervjuere, hvem som bør intervju hvem, og om forhold rundt intervjusituasjonen.

7.2.1 Kjønnsdelt intervjuing

Vi har fått tilbakemeldinger på at det er viktig å ha kjønnsdelt intervjuing. Fra andre forskere som har jobbet med lignende undersøkelser blant innvandrere, har vi fått tips om at som hovedprinsipp bør kvinnelige intervjuere intervju kvinner, og mannlige intervjuere intervju menn. Vi har fått tilbakemeldinger om at dette kan være en problemstilling som er mest aktuell blant dem som er praktiserende muslimer, og ikke like viktig blant dem med landbakgrunn fra Vietnam, Chile og Sri Lanka.

Fra noen av intervjuerne under LFU fikk vi litt forskjellige tilbakemeldinger på dette med kjønnsdelt intervjuing. Noen mente at det kunne være en fordel at en ung kvinne lettere kunne gjøre avtale med en ung mann, men at det kunne gi problemer om han var gift og kona tok telefonen.

7.2.2 Alder på intervjuerne

Alder og senioritet er også momenter vi må ta hensyn til ved rekruttering av intervjuere og ved inngåelse av avtale om intervju. Det bør være en viss variasjon i alder på intervjuere. Enkelte ganger kan aldersforskjeller gjøre intervjuet vanskelig. Vi har fått tilbakemeldinger om at det være vanskelig om for eksempel en veldig ung (og litt usikker?) kvinne skal intervju en eldre (og mer bestemt?) kvinne.

Flere understreket at det er viktig å tenke på dette med alder og senioritet, og at det er viktig at intervjueren er litt ydmyk i intervjusituasjonen. De må ikke si at du skal svare, og ikke ha en sjefete og ovenfra og ned holdning. Relasjonen må være så likeverdig som mulig, og intervjuere må bruke enkle formuleringer i alle spørsmål og forklaringer.

7.2.3 Valg av språk og intervjuer

Alle vil få tilbud om å bli intervjuet på norsk eller sitt eget morsmål. Dersom de velger norsk, må en vurdere å spørre om en skal sende en etnisk norsk intervjuer eller en med samme landbakgrunn som intervjuer dem på norsk.

Valg av intervjuer er svært viktig. I en del grupper vil det av ulike grunner være skepsis til å bli intervjuet av en person med samme landbakgrunn. I noen sammenhenger vil en være mer varsom med hva en sier til etniske nordmenn versus en med samme landbakgrunn. Det kan skyldes politiske og etniske skillelinjer, og tette nettverk.

Mange av dem som inngår i undersøkelsen har kommet til Norge som flyktninger, med unntak av de som kom som arbeidsmigranter og gjennom familiegjenforeninger til disse og etnisk norske. Personer som har kommet til Norge som flyktninger og av politiske grunner, kan være skeptiske til personer med samme landbakgrunn. Politiske, religiøse og etniske motsetninger blir ikke fanget opp av noe register, og kan ha betydning for intervjusituasjonen. Flere snakket om tilfeller hvor informasjon gitt

til personer som har tolket i møter med staten (politiet og UDI) har blitt misbrukt. Som vi har vært inne på, kan en risikere at personer fra ulike politiske forgreninger kan ønske å benytte muligheten til å bli intervjuet til å skaffe opplysninger om motparten. Særlig blant iranere, irakere og srilankere kan det være stor skepsis til tolk. Vi har fått tilbakemeldinger om at en del iranere har stor skepsis til andre iranere, og vil ofte foretrekke å bli intervjuet på norsk av norsk intervjuer. Dette gjelder også irakere og muligens flere grupper (Vietnam, Sri Lanka, Bosnia). Vi må derfor være obs på at mange kan være skeptiske til intervjuere med samme landbakgrunn og for eksempel personer fra offentlig tolketjeneste.

For personer med landbakgrunn fra Tyrkia, Irak og Iran har vi ikke informasjon om de er kurdere eller ikke. I en del tilfeller vil en kunne gjette seg frem til det ut fra navnet, men ikke alltid. Dette kan både ha politiske og rent praktiske konsekvenser, men rent språklig burde det ikke ha noe å si. Det bør derfor vurderes om en bør rekruttere både kurdere og ikke-kurdere med denne landbakgrunnen, og forsøke å fordele intervjuere til intervjuene i forhold til dette.

Når det gjelder personer med bakgrunn fra Sri Lanka er det trolig politiske motsetninger i miljøet som kan være problematiske. Et tips er da, som nevnt, å rekruttere unge personer som er født og oppvokst i Norge, som ikke har det samme forholdet til de politiske motsetningene i Sri Lanka.

Vi var også inne på dette med klientilhørighet blant somaliere, og forholdet mellom Nord og Sør-Somalia. Det er vanskelig å si om dette vil ha konsekvenser for intervjuingen. Vi fikk delte tilbakemeldinger på dette. Dette bør undersøkes nærmere og diskuteres med nøkkelpersoner og intervjuere. De som kom tidlig var trolig imot klan-tilhørigheten, og vil kanskje argumentere for at dette ikke er viktige skiller.

7.2.4 Bør ikke kjenne hverandre

Et prinsipp en bør legge til grunn i alle intervjuene er at intervjuer og intervjuobjekt ikke bør kjenne hverandre fra før, eller er knyttet sammen gjennom nettverk. Dette kan i praksis være vanskelig å unngå. I noen grupper er det svært tette nettverk, og ofte vil en kjenne en som kjenner en...

Det er foreslått å intervju på tvers av bostedskommune. Dette vil være en fordel, men det vil ikke nødvendigvis løse alle problemer. Også på grunn av tette nettverk og fare for sladder kan det være mange som vil velge en norsk intervjuer.

7.2.5 Valg av tid og sted

Vi har også fått en del tilbakemeldinger om at en bør få velge om en vil intervjues hjemme eller et annet sted, for eksempel på et stille "nøytralt sted", eller for eksempel i SSB. Tilbakemeldingene fra intervjuerne i LFU var at IO selv måtte få bestemme når og hvor intervjuet skulle gjennomføres. Noen foretrakk å bli intervjuet et annet sted enn hjemme. Valg av sted for intervjuet var avhengig av alder. Det var gjengs at unge IO ikke ønsket å bli intervjuet hjemme, men at de i større grad enn andre valgte kafeer o.l., eller SSBs lokaler. Voksne IO, spesielt de med barn, valgte som oftest å bli intervjuet hjemme. Ved intervju hjemme hos IO var det ofte flere personer til stede. Det hendte at andre også blandet seg inn i intervjusitasjonen, men i hovedsak gikk det greit når man presiserte at det kun var IO som skulle intervjues. Det bør oppføres på skjema hvem og hvor mange som var tilstede ved intervjuet.

Noen fortalte at de vanskeligste intervjuene var ofte med hjemmeværende mødre med mange barn, og at det generelt kunne være mye avbrytelser i hjemmet:

Pakistansk kvinne: Jeg var med i en annen undersøkelse. Jeg likte ikke at det kom en dame hjem til meg. Det er bedre å ta intervjuet på telefon eller et annet sted enn hjemme. Hjemme kan hele familien involvere seg og du får ikke være i fred. Det gjør at du binder deg i det du svarer på. Mannen skal ikke være til stede.

7.2.6 Opplæring av intervjuere

Siden tillitt i intervjusituasjonen og motivasjon til å delta er såpass kritiske forhold for undersøkelsen bør det legges mye vekt på dette under opplæringen av intervjuere. Vi var inne på at mange vil være skeptiske til å være med på en slik undersøkelse, og kanskje først og fremst dem som har bodd kort tid i Norge. Men også de som har bodd i Norge lenge opplever at de på mange måter er 'gjennomstuderte' og at det å delta i en slik undersøkelse ikke har noen hensikt. De vil også se hvordan de blir framstilt i media. Intervjuerne må få instruksjoner om hvordan de skal de overtale og forsikre informant om at opplysningen ikke blir gitt videre, og at det er anonymt. I forhold til dette er det også viktig med bred informasjon til innvandremiljøer i forkant.

7.2.7 Intervjuer som informant

Intervjuere vil være viktige informanter i forberedelsen til feltarbeidet, underveis i undersøkelsen, og i etterkant. Det er viktig å få informasjon om hvordan ulike spørsmål har fungert. De vil ha førstehåndskunnskap om forholdene. Deres erfaringer og tilbakemeldinger er viktige i forhold til oversettelser og hvordan holdningsspørsmål fungerer. Det bør være tett kontakt med intervjuere under datainnsamlingen, men også i dataanalysen, for diskusjoner omkring svar, hvordan spørsmål fungerte i forhold til ulike grupper, og hvordan folk reagerte på spørsmålene og intervjuet.

Språk og oversettelser kan være problematiske. Det er som nevnt vanskelig å oversette for eksempel spørsmål om psykisk helse til somali. Somali har ikke et detaljert begrepsapparat når det gjelder dette. I et tilfelle vi har hørt om, hadde et utsagn ved oversettelse fått motsatt mening, og det var årsaken til at en fikk svært annerledes svar for denne gruppen enn andre. Dette kjenner intervjuerne godt til og kan korrigere slike misforståelser i forkant av undersøkelsen. Intervjuerne kan og bør brukes i skjemaautforming. Intervjuere kan dessuten brukes som kulturoversettere - og kan brukes til å diskutere det som kom frem. Det kan være en fordel å oversette spørsmålene frem og tilbake igjen for å avklare misforståelser og feiltolkninger.

En bør ha god kontakt med intervjuerne og følge opp dette med begreper under kursingen av intervjuerne. I tillegg bør vi kunne bruke ressurspersoner med ulik landbakgrunn som er ansatt i SSB i skjemaautforming, og til å komme i kontakt med mulige intervjuere. Flere ansatte med innvandrerbakgrunn har også erfaring med gjennomføring av Folke- og boligtellingsen. En bør ha briefing/diskusjonsgrupper/fokusgruppe om spørsmålene før intervjuere skal i felt, underveis og etter endt intervju for LKI. En bør oppsummere og stille spørsmål som: - Hvilke spørsmål var vanskelig å stille, og måtte du forandre spørsmålene for å gjøre dem forståelige? Dette for å få tilbakemelding på spesielle problemstillinger rundt hvert enkelt emneområde og om det var spesielle problemstillinger knyttet til de enkelte landgruppene. En bør samle intervjuerne for hver enkelt landgruppe hver for seg, ikke alle sammen. Dette blir for krevende om man skal kjøre dette i fokusgrupper. Eventuelt kan man arrangere 'etterseminar'.

7.3 Informasjonsstrategi i forkant av undersøkelsen

For å få god svarprosent på undersøkelsen er det viktig at undersøkelsen blir godt forankret i de ulike miljøene. Dette vil øke tilliten til undersøkelsen og motivasjonen for å svare. God informasjon er et nøkkelmoment for å få til en god undersøkelse. For å få opp svarprosenten til LKI bør en benytte innvandrernettverkene og viktige kontaktpersoner som kan hjelpe til å skape aksept for undersøkelsen. LKI er ikke en "fulltelling" som Folke- og boligtellingsen, og ressursene til informasjon vil være mindre. Likevel har forstudien vist at det bør settes av ressurser til informasjon i forkant av undersøkelsen, og innsatsen må være strategisk rettet mot gruppene som skal være med i undersøkelsen.

Vi ha fått en rekke konkrete tips til måter vi kan informere om undersøkelsen til de relevante gruppene. Informasjonsstrategien bør utarbeides i forhold til disse innspillene, som omfatter kontakt med innvandrerorganisasjoner og trossamfunn, festivaler, radio- og tv-kanaler, uformelle møteplasser

og sentrale kontakt- og nøkkelpersoner. Vi har tatt med de mer generelle tipsene her, og oppsummerer anbefalinger i forhold til navngitte organisasjoner, institusjoner og personer i en intern oppsummering som ikke blir publisert.

En god informasjonsstrategi krever en grundig kartlegging av de enkelte organisasjonene og kontaktpersonene, som er aktuelle for de ti ulike innvandrergroppene. I forstudien har vi bare i begrenset grad kartlagt relevante kontaktpersoner og organisasjoner. Det bør planlegges og settes opp en møteplan i forhold til for eksempel hvilke organisasjoner en bør snakke nærmere med, moskeer og andre trossamfunn en bør besøke, og det bør lages en plan for distribusjon av skriftlig materiell.

Selve møte- og informasjonsgjennomføringen bør begynne rett før selve intervjuingen starter opp. Kartleggingen foreslås gjennomført første halvår 2005, og informasjonen bør startes opp rett over sommeren 2005. Intervjuene skal etter planen starte i september 2005 og avsluttes juni 2006.

Undersøkelsen i 1996 viste at svarprosenten varierte en del for ulike grupper. Noen landgrupper hadde særlig lav svarprosent. Frafallsprosenten økte med alderen. En bør trekke på disse erfaringene ved utforming av informasjonsstrategi.

Tabell 13 Frafallstabell, Levekår blant innvandrere 1996

Landgruppe	Bruttoutvalg	Nettutvalg	Frafallsprosent
Det tidligere Jugoslavia	482	335	30,5
Tyrkia	476	257	46,0
Iran	476	296	37,8
Pakistan	483	298	38,3
Vietnam	482	358	25,7
Sri Lanka	481	387	19,5
Somalia	478	314	34,3
Chile	477	316	33,8

SSB/Blom og Ritland 1997

Informasjonsstrategien kan deles inn i flere faser:

- Kartlegging av kontaktpersoner og organisasjoner for de ti ulike landgruppene (dette har vi til en viss grad gjort i forstudien)
- Utvikling av skriftlig informasjonsmateriell (plakater, brosjyrer) og uttesting av dette
- Konkret møteplan/distribusjonsplan for skriftlig materiell
- Gjennomføre møtevirksomheten/distribusjon av skriftlig materiell

7.3.1 Innvandrersorganisasjoner

Det er viktig å bruke innvandrersorganisasjoner i informasjonsstrategien på forhånd. Det finnes få landsdekkende organisasjoner, men alle landgruppene er representert i Oslo. Her må man ikke bare velge ut enkelte organisasjoner, men ta utgangspunkt i 'alle'. Det kan skape problemer hvis en fokuserer på noen organisasjoner og ikke andre. Alle organisasjoner (som berører de ti gruppene) bør få skriftlig informasjon, i tillegg til at en må ha mer kontakt med de største og mest relevante. Vi har kommet med forslag til hvilke organisasjoner som bør kontaktes nærmere i den interne oppsummeringen. Oslo kommune, flyktning- og innvandreretaten har en liste med aktive organisasjoner som får støtte fra KRD, og kan komme med tips om hvilke som er aktive eller ikke.

Rådet for innvandrersorganisasjoner i Oslo og Kontaktutvalget mellom innvandrere og norske myndigheter (KIM) er viktige kanaler som samler mange aktive innvandrersorganisasjoner. Både KIM og rådet for innvandrersorganisasjoner i Oslo har jevnlig møter. Det bør legges opp til å delta på et av

disse møtene i forkant av undersøkelsen, og informere om undersøkelsen, samt diskutere aktuelle problemstillinger. Både KIM og innvandrerrådet i Oslo har signalisert at de er interessert i å samarbeide med SSB om et slikt møte. En bør også benytte KIMs jubileumskonferanse i 2004 til å informere om undersøkelsen.

7.3.2 Moskeer og andre trossamfunn

Det er viktig å informere i moskeer og andre religiøse samlingssteder og religiøse foreninger. De religiøse trossamfunnene er ikke bare viktige religiøse møtesteder, men også sosiale. Det vil være en fordel om en kan få mullaene og andre religiøse ledere til å snakke om undersøkelsen.

Fylkesmannen har oversikt over trossamfunnene i fylket, med språk og antall medlemmer. Vi vil selvfølgelig finne flest i Oslo, men også i andre større byer vil det være mange.

Islam er den nest største trosgruppen i Norge etter kristendommen. De ca 70 000 muslimene i Norge er organisert i over 100 ulike trossamfunn. Disse er i hovedsak delt mellom Sunni-islam og Shia-islam med egne lovskoler. De norske moskeene er gjerne organisert etter etniske skillelinjer, men er i prinsippet åpne for alle. Det er om lag 40 muslimske menigheter i Oslo. De er av ulik størrelse, f.eks. har Jammat el Sunna i Oslo om lag 15 000 medlemmer, mens andre har langt færre. Det er egne pakistanske, somaliske, tyrkiske, bosniske, irakiske og iranske moskeer.

Det er viktig å kontakte katolske kirker for å informere overfor chilenerne og vietnamesere, og buddhistiske templer for kontakt med kinesisk-vietnamesiske, og evt hinduistiske tempel for kontakt med innvandrere fra Sri Lanka.

7.3.3 Internettsteder

Det er mulig å bruke nettstedet med diskusjonsforum hvor mange unge er aktive. Det finnes flere nettsteder som kan benyttes til informasjon om undersøkelsen, eksempelvis; www.desi.no, www.azian.no, www.svo.no, www.somnor.no m.fl.

7.3.4 Festivaler

Det kan være aktuelt å ha stands på festivaler eller andre arrangement som trekker folk fra ulike grupper. F.eks. arrangeres den årlige Melafestivalen for pakistanske innvandrere 20.-22. august 2004. Det planlegges en større festival i 2005, som skal dekke flere landgrupper. Et annet eksempel er en årlig tyrkisk festival på "Slurpen" i Lakkegata.

7.3.5 Media

Det er viktig å bruke media som formidler nyheter spesielt til innvandrere. Av slike medier ble Migrapolis (NRK), Radio Tellus og en del lokale sendinger nevnt. Migrapolis i NRK har redaksjonsmedarbeidere fra Norge, Uganda, Vietnam, Frankrike, Sri Lanka og USA.

Tellus radio holder til i Antirasistisk senter i Oslo. Det er en ansatt i Tellus, resten er redaksjoner som enten jobber frivillig eller på enkelte prosjekter som har fått støtte. Tellus har ikke nødvendigvis den største lytterskaren, men enkelte landgrupper som inngår i undersøkelsen er representert. Det er senderspråk som er viktig i Tellus, ikke landbakgrunn. Det er per mars 2004 sendinger på urdu, punjabi, vietnamesisk, arabisk, spansk, engelsk og norsk.

Radio Latin-Amerika vil kunne nå en del chilenerne. Det finnes dessuten egne tamilske radiokanaler i Oslo (2 stk) og i Bergen.

7.3.6 Journalister

Vi ble også anbefalt å ta kontakt med en del journalister med innvandrerbakgrunn, som kan være viktige i forhold til råd om hvordan nå frem med informasjon om undersøkelsen.

7.3.7 Flyktning- og innvandrerkonsulenter

Flyktning- og innvandrerkonsulenter i alle kommuner bør ha skriftlig informasjon på forhånd da de kan få spørsmål om denne.

7.3.8 Kafeer og områder hvor det er mange innvandrere

Det bør utarbeides skriftlig informasjonsmateriell som kan distribueres og plakater som kan henges opp på ulike sentrale møtesteder. Dette gjelder både i trossamfunn, kultursenter og i innvandreretaten(e), men også på mer uformelle møtesteder som kafeer og i innvandrerbutikker.

7.4 Kontaktstrategi (hvordan få avtalt intervju)

Vi må planlegge å bruke en god del ressurser på å spore opp dem som er trukket ut til å være med i undersøkelsen. Det er særlig i noen innvandrergupper at det er vanskelig å få kontakt og få avtalt intervju. Vi har utforsket problemstillinger rundt dette og har fått tilbakemeldinger på at det henger sammen med blant annet følgende:

- Mange ikke har det samme forholdet til å melde flytting - både i Norge og ut av Norge.
- I noen sammenhenger avslår Det sentrale folkeregister (DSF) flyttemeldinger.
- I en del grupper er det vanlig å ha lengre opphold i utlandet.
- Noen er generelt mindre bofaste, og det er en viss forpliktelse til å huse slektninger i perioder.
- Noen har en annerledes navnetradisjon. DSF godkjenner ikke alle navn og navnet som brukes er ikke nødvendigvis det som står oppført i DSF. Dessuten har mange like navn.
- I noen grupper er det en del analfabetisme, og informasjonsbrevet blir ikke nødvendigvis lest.
- Ikke alle har det samme forholdet til skriftlig informasjon og post. Ikke alle er like opptatt av å ha navnet sitt på døren og postkassen.

Vi har fått konkrete råd og tips til hvordan vi skal håndtere disse utfordringene i forhold til ulike grupper. Intervjuerne fra LFU har en del erfaringer på dette. De brukte mye tid, krefter og fantasi for å spore opp intervjuobjektene. Det var en del ulike erfaringer blant intervjuerne når det gjaldt å avtale og få gjennomført intervju. De fleste var enige om at det stort sett var behov for mye ”sparing”, særlig blant somaliere (vietnamesere, somaliere og pakistansere var med i denne undersøkelsen). Det kunne være vanskelig å få tak i rette vedkommende, enten fordi telefonnummer manglet, ikke stemte, eller fordi ingen tok telefonen. Mange kunne nås på mobiltelefon, men i en del tilfeller var det også vanskelig å få kontakt på mobiltelefon. De brukte nettverk, og oppsøkte gjerne folk hjemme uten å ha fått avtalt intervju på forhånd. Dersom de ikke fikk tak i riktig person spurte de seg gjerne frem blant andre i området. De hadde erfaring med at det kunne være lettere å få informasjon om hvordan de kunne treffe vedkommende når de møtte opp, enn om de kun forsøkte å komme i kontakt per brev og telefon. Dette er imidlertid en svært ressurskrevende metode, og en vil antakelig bare i begrenset grad ha anledning til å oppsøke folk hjemme uten å ha laget avtale på forhånd.

Når sparing var gjennomført gikk det stort sett greit å få tak i folk, men vi fikk tilbakemelding fra intervjuerne på at det kunne være en utfordring å finne riktig person blant vietnamesere. Blant somalierne viste det seg at mange hadde flyttet ut av landet, uten at dette var registrert.

Det ble også nevnt at det kunne være vanskeligere å komme i kontakt med eldre IO i motsetning til yngre, og at det kunne være vanskelig for mannlige intervjuere å komme i kontakt med kvinnelige IO. Det kunne være ulike grunner til det, men vi fikk tilbakemelding om at det ofte er mannen som tar telefonen når man ringer hjem til folk.

Det var litt diskusjon om når det var best å kontakte IO. Det kan variere mellom etter klokken 17.00, og etter klokken 20.00, eller på dagtid for personer som jobber mye på kveldene. Ellers var det enighet om at høytider kan vanskeliggjøre kontakten. En tenker da spesielt på Ramadan, Id og vietnamesisk nyttårsfeiring. Men også juleferien kan være vanskelig siden mange er bortreist.

Det ble imidlertid understreket at det er mulig å komme i kontakt med mange IO også under disse høytidene, men da kanskje primært for å inngå avtaler om intervju senere.

7.4.1 Vanskelig å komme i kontakt med en del somaliere

Når det gjelder somaliere har vi diskutert kontaktstrategier en del i fokusgrupper og i enkeltintervjuer. Vi har funnet ut at det er flere grunner til at det kan være vanskelig å komme i kontakt. For det første er det mye både utflytting og sekundærflytting i Norge som ikke er blitt registrert. Vi har fått tilbakemelding om at en del somaliere er mindre bofaste, og skifter oftere bopel enn mange andre. Det er dessuten en plikt til å huse slektninger for å hjelpe dem i perioder. Husholdet er dermed ikke nødvendigvis en så fast enhet som vi i utgangspunktet tenker oss.

Ikke alle har det samme forholdet til å melde fra til folkeregisteret om flyttingen. Vi vet som nevnt at DSF avslår flyttemeldinger dersom for eksempel en ønsker å flytte til Oslo og melder adresseendring til en bolig hvor det bor en del fra før. Vedkommende får beskjed om å prøve igjen om for eksempel et halvt år. Vi tror ikke nødvendigvis vedkommende dermed lar være å flytte. Dette er nok noe av årsaken til at en ofte ikke finner rette person på den adressen som er registrert i DSF.

7.4.2 Navnetradisjon

En bør ha hjelp fra noen med bakgrunn fra Somalia som kan hjelpe å spore opp intervjuobjekter på mobil. De aller fleste har mobiltelefon. Problemet er at det er mange med like navn. I Somalia har en ikke det samme forholdet til familienavn som en har i Norge. Kvinnen tar ikke mannens navn ved ekteskapsinngåelsen. Det gjør at det i en kjernefamilie som regel er tre forskjellige etternavn. Det er vanlig å ta bestefars navn til etternavn. Fars navn er gjerne mellomnavn, og så har man sitt eget navn til fornavn. Dette er også et problem i forhold til folkeregisteret. De godkjenner ikke at jentebarn får fars navn (guttens navn) som mellomnavn. Mange opplever dette som problematisk. Navn er familietradisjon, viktig for identiteten, og sier dessuten noe om klanstilhørighet. Navnesystemet i Norge skaper forvirring, og resulterer ofte i at en står registrert med et annet navn i Folkeregisteret enn det en bruker til vanlig. Folkeregistrert navn trenger dermed heller ikke være likt med det som en står oppført med i telefonkatalogen.

7.4.3 Analfabetisme og forhold til brev

Vi har så vidt nevnt problemet med at en del er analfabeter, og at mange har et annet forhold til brev og skriftlig informasjon. Somaliere kommer fra et land som de siste 10-15 årene nær sagt har vært uten infrastruktur. Det har vært mangelfull skolegang og forholdet til det skrevne ord er, som vi har vært inne på, ikke det samme som i Norge. Ikke alle somaliere har det samme forholdet til adresser og post. Ofte har de ikke navn på postkassen og på døren. Hvis de får brev til en postadresse de ikke bruker – kan de gå glipp av sine rettigheter. Vi har for eksempel blitt fortalt et tilfelle der en fikk tilbud om barnehageplass gjennom et brev i posten. Vedkommende fikk brevet hjem, men skjønte ikke at brevet måtte besvares, og mistet dermed barnehageplassen. Dette med å lese brev fra ulike organer kan være et problem for flere, i andre grupper også, både blant dem som har vært kort og lenge i Norge, og dersom en har kortere og lengre opphold i utlandet

7.5 Intervjusituasjonen

7.5.1 Sosial situasjon

Tilbakemeldinger fra intervjuere i LFU var at det hendte relativt ofte at intervjusituasjonen utviklet seg til en mer ”sosial situasjon”, der IO ønsket å snakke om ting som ikke angikk selve intervjuet. Det var litt uklarerhet rundt hvilke IO dette i hovedsak gjaldt, men noen mente at det var flest voksne kvinner, og at forklaringen kunne være at de har lite sosial kontakt utenfor familien. Noen mente at taushetsplikten også kunne bidra til at noen IO syntes intervjueren var en egnet samtalepartner. Intervjuerne bør forberedes på dette, og en bør komme med forslag til hvordan en skal håndtere slike situasjoner.

En gjengs oppfatning blant intervjuerne var uansett at en del IO hadde forventinger om at intervjueren kunne bidra med råd og hjelp i forhold til det offentlige. De fleste trodde at dette oppsto på grunn av at man representerer SSB og statlige myndigheter. Dette kunne i enkelte tilfeller skape litt vanskelige situasjoner.

7.5.2 Avslutning på intervjuet

De fleste var enige om at det kunne være vanskelig å avslutte et intervju. Dette har sammenheng med den ”sosiale situasjonen” som oppsto rundt intervjuet. Noen mente at det var effektivt å avslutte ved å si at man hadde en annen avtale. På samme måte mente de det kunne det være vanskelig å starte intervjuet siden det lå en del sosiale forventinger i situasjonen.

De fleste var enige om at utdeling av gavekort var en fin måte å avslutte intervjuet på. Det var en mer blandet oppfatning om hvor viktig dette gavekortet var for IOs motivasjon. De fleste mente at det ikke var avgjørende, men at det kunne bidra positivt i overtalelsen av nølende IO, og da spesielt de yngste IO'ene.

I levekårsundersøkelsen er det ikke lagt opp til å bruke insentiver, og en bør derfor tenke nøye gjennom hvordan en skal avslutte intervjuet på en måte som blir bra både for intervjuer og IO.

8 Første utkast til spørreskjema (med kommentarer)

Innledningsvis vil vi stille spørsmålstegn ved om det er for mange spørsmål fra tverrsnittundersøkelsen. Tverrsnittundersøkelsen går mer detaljert inn i hvert tema, mens panelspørsmålene er mindre detaljerte og favner litt videre. Innledningsvis var vi også inne på at en i panelundersøkelsen har lagt noe mer vekt på årsaker og verdispørsmål. Spørsmålene i skjemaet står i fare for å bli for lite tilpasset, om det legges for stor vekt på at det skal være mulig å sammenligne med utvalget i tverrsnittundersøkelsen. Slik skjemaforslaget foreligger per februar 2004, vil noen av spørsmålsbolkene bli for omfattende og for detaljerte, slik at en ikke får anledning til å få belyst andre viktige forhold.

Vi mener også en bør vurdere om det i større grad bør tas inn spørsmål fra for eksempel EU-silk, World Value Survey og Eurobarometeret for å få resultater som kan danne grunnlag for internasjonale sammenlikningen. I en undersøkelse som dette bør en også vurdere å ta inn spørsmål som fokuserer mer på verdier og prioriteringer, slik at en har større grunnlag for å vurdere utfallsforskjellene. Vi mener det dessuten er viktig å kartlegge subjektive opplevelser av levkår og livssituasjon. Samtidig er verdispørsmål vanskelig å analysere, og må sees opp mot faktisk atferd og praksis.

I en undersøkelse som dette, hvor man skal ut og innhente ny informasjon, mener vi det bør legges vekt på å få tak i den type viktig informasjon som ikke er tilgjengelig fra andre kilder (som registerstatistikk).

Vi har ikke diskutert alle spørsmålene i detalj, verken med dem vi har intervjuet eller med hverandre. I det følgende presenterer vi spørsmålene slik de forelå i første utkast til spørreskjema. Vi har satt kommentarene våre i kursiv.

1 Fødeland og språk (eget)

1. Ønsket intervjuspråk (DaLKI1999:Spm1)
2. Fødeland (LKI1996:SpmA1)
3. Språk mest brukt hjemme (i Norge) (LKI1996:SpmA2, DaLKI1999:Spm2)
4. Etnisk (minoritets-)gruppe i eget land? Hvilken? (DaLKI1999:Spm5-6, SvINV96:4ab)

Disse spørsmålene vil skille mellom de som er født i Norge og de som har innvandret selv. Spørsmål om bruk av norsk kommer senere. Det er viktig å få frem om de snakker norsk daglig og eventuelt hvor mye.

Spørsmål 4: Formuleringen 'eget land' er problematisk for de som innvandret i ung alder eller er født i Norge.

2 Bolig og boforhold

5. Hva slags hustype bor DU/DERE i? (T2001:BO_B1)

- Frittliggende hus
- Rekke- og kjedehus
- To-, tre-, firemannsbolig
- Store hus med mange boliger
- Kombinert bolig- og næringsbygg

6. Eier DU/NOEN I HUSHOLDNINGEN boligen som selveier, gjennom borettslag eller boligaksjeselskap, eller leier eller disponerer DU/DERE boligen på annen måte? (T2001: BO_eie)

- ELVEIER
- BORETTSLAG, BOLIGAKSJESELSKAP
- LEIER ELLER DISPONERER PÅ ANNEN MÅTE

7. Hvem eier boligen som DU/DERE leier eller disponerer? (T2001: BO_D3)

- Kommunen
- Staten/fylket
- Privat stiftelse
- Bedrift/organisasjon
- Privat gårdeier eller gårdselskap
- Andelseier i borettslag eller boligaksjeselskap
- Slektninger eller venner
- Annen privatperson
- Andre

8. Hvor mange rom disponerer DU/HUSHOLDNINGEN til eget bruk? Ta med beboelsesrom på 6 kvm eller mer. Ta ikke med kjøkken, bad, WC, gang, entre, vaskerom o.l.
(T2001:BO_C2a)

9. Er noen av beboelsesrommene trekkfulle?
(T2001:BO_mil2)

10. Har noen av beboelsesrommene råte-, mugg- eller soppskader?
(T2001:BO_mil3)

11. Støy fra gate eller vei inne i boligen? (T2001: BO_E5_1)

12. Støy fra gate eller vei rett utenfor boligen? (T2001: BO_E6)

13. Lukt eller eksos fra veitrafikk ved boligen? (T2001: SFT_7a)

14. Har du noen gang blitt nektet å leie/kjøre bolig pga. din innvandrerbakgrunn? (LKI1996:Spm12)

- Ja
- Ja, jeg har mistanke om det
- Nei
- Vet ikke

15. Hvor mange innvandrere synes du ville være det ideelle i ditt boområde?

- Noen få
- Under halvparten av alle innbyggerne i boområdet
- Om lag halvparten
- Over halvparten
- Andelen er uten betydning for meg
- Vet ikke
- Vil ikke svare

15b. Mener du det burde være flere, færre eller omtrent like mange som i dag? (LKI1996:Spm30a,b)

Vi forslår at opplysninger om bolig i annet land tas inn i denne bolken:

- Eier du/disponerer du bolig/fritidsbolig i andre land enn i Norge? (Gjøres i T2001:BO_E2)*

- Hvordan disponeres denne boligen? Leies eller lånes ut, står tom, brukes av deg/dere, brukes av familie (T2001:Bo1).

3 Husholdningssammensetning

Generelt: Slektskapsterminologien kan være en utfordring å oversette. Slektskapsterminologi varierer mye fra språk til språk og mellom ulike kulturtradisjoner.

16. Antall personer i husholdningen. (T2002:AntPers, LKI1996:Spm48)

(Vi vil gjerne ha en oversikt over de personer som tilhører husholdningen. Til husholdningen regner vi alle personer som er bosatt i boligen, og som har felles kost.)

Spørsmål 16: Dette kan oppfattes som sensitive opplysninger for noen. Enkelte oppgir å være separert, men er i realiteten gift ennå. Intervjuer bør instrueres om de skal svare som IO sier eller korrigere med det 'man ser'.

17. Kjønn på familiemedlemmene (T2002:Kjonn)

18. Fødselsår (T2002:Fodtdato, LKI1996:Spm48)

Når ble han/hun født?

19. Hvilket familieforhold har han/hun til deg? (T2002:Slekt, LKI1996:Spm48)

- Ektefelle/ registrert partner
- Samboer
- Sønn/datter
- Stesønn/stedatter
- Søskken/halvsøsken
- Stesøsken
- Foreldre
- Steforeldre
- Svigerforeldre
- Svigersønn/-datter
- Besteforeldre
- Barnebarn
- Annen slektning av deg
- Annen ikke-slektning

20. Har du noen barn som er fylt 16 år og som er flyttet hjemmefra? (T2002:SK4a, LKI1996:Spm146)

Spørsmål 20: 16 år er ikke en vanlig alder for å flytte hjemmefra.

4 Bakgrunn fra hjemlandet

Generelt: Spørsmålene må tilpasses generasjonene. Begrepet 'hjemland' er problematisk. Her er det bedre å bruke 'opprinnelsesland'. Vi har fått tilbakemeldinger på at de som kom som unge og som er født i Norge ikke liker betegnelsen "hjemland". Det plasserer dem som innvandrere, selv om de kanskje selv føler at hjemlandet er Norge.

21. Hva var grunnlaget for at du fikk bosette deg i Norge (første gang) (LKI1996:Spm20)

- arbeidstillatelse
- ekteskapsinngåelse
- oppholdstillatelse som familiegjeforening
- oppholdstillatelse som student
- politisk asyl/opphold på humanitært grunnlag
- annet grunnlag, spesifiser:

22. Hadde du familie/venner i Norge før du kom? (DaLKI1999:Spm14)

23. Hva er/var din fars yrkesstatus? (LKI1996:Spm56)

- håndverker
- arbeider
- lavere funksjonær
- høyere funksjonær
- selvstendig forretningsdrivende
- selvstendig bonde/fisker
- lege/advokat/andre frie yrker
- vet ikke
- annet, spesifiser

24. Hva er/var din mors yrkesstatus? (LKI1996:Spm57)

- håndverker
- arbeider
- lavere funksjonær
- høyere funksjonær
- selvstendig forretningsdrivende
- selvstendig bonde/fisker
- lege/advokat/andre frie yrker
- hjemmeværende
- vet ikke
- annet, spesifiser

25. Gikk dine foreldrene på skole? (LKI1996:Spm58)

- ja begge
- ja bare far
- ja bare mor
- nei ingen
- vet ikke

26. I hvor mange år gikk din far på skole? (LKI1996:Spm59)

- 1-3 år
- 4-9 år
- mer enn 9 år
- vet ikke

27. I hvor mange år gikk din mor på skole? (LKI1996:Spm60)

- 1-3 år
- 4-9 år
- mer enn 9 år
- vet ikke

Spørsmål 26 og 27: Her bør en kategorisere etter utdanningsnivå. Å angi antall år i utdanning gir oss ikke nødvendigvis tilstrekkelig opplysninger. I tillegg mangler kategori for 'ingen utdanning, og 'høyere utdanning'. Disse kategoriene må være med.

28. Dersom du ikke er vokst opp i Norge; vokste du opp på (LKI1996:Spm55)

- landsbygda
 - i en småby
 - en stor by
- i ditt hjemland?

Spørsmål 28: det er problematisk å gjøre slike antakelser om hva som er innvandrernes hjemland.

29. Hvilken religion er du oppdratt til? (DaLKI1999:Spm116)

Spørsmål 29: Det bør utarbeides en egen bolk med spørsmål om religion; religiøs tilhørighet, praksis og mulighet for religionsutøvelse, eventuelt spørsmål om diskriminering på grunnlag av religion..

30. Hva var ditt hovedyrke i hjemlandet? (LKI1996:Spm113)

Spørsmål 30: Det er problematisk å gjøre antagelser om hva som er innvandrernes hjemland. Dette spørsmålet må bare stilles til dem som kom da de var voksne, ikke dem som er født i Norge eller innvandret i ung alder.

31. Eier du en virksomhet i hjemlandet? (DaLKI1999:Spm121)

32. Eier du bolig eller fritidshus i hjemlandet? (jf. T2001:Hytt_ut1, HvorBo1)

Spørsmål 31 og 32: Det er problematisk å gjøre antakelser om hva som er innvandrernes hjemland. Foreslår at spørsmål 32 heller tas med under boforhold.

33. Sender du regelmessig penger til familie eller slekt i hjemlandet? (LKI1996:Spm46, ja/nei)

Spørsmål 33: Det er problematisk å gjøre slike antakelser om hva som er innvandrernes hjemland. Å sende penger hjem 'regelmessig' vil muligens ikke fange inn at folk sende hjem penger f.eks. til høytider og når de får feriepenger. Dvs. sending av penger til familie trenger ikke ha noe regelmessig over seg, men kan være preget av livssituasjon og hendelser, for eksempel når de bygger hus, starter på skole, skal flytte, får barn etc.

'Hjelper du familien i ditt tidligere hjemlandet (eller i utlandet, opprinnelseslandet) økonomisk når du har mulighet til det?' er muligens en bedre formulering?

34. Tror du at du noen gang kommer til å flytte tilbake til hjemlandet? (LKI1996:Spm 47)

- ja når jeg er gammel
- ja innen 5 års tid
- ja, om 5-10 år
- nei
- vet ikke

Spørsmål 34: Det er problematisk å gjøre slike antakelser om hva som er innvandrernes hjemland. Dette spørsmålet kan ikke stilles til de som er født i Norge eller innvandret som unge. Dessuten vil trolig få bedre svar om man spør etter konkrete planer.

5 Familie i Norge

35. Er du gift eller samboende? (T2001:Siv)

36. Hva er din sivile status (T2001:SivStat)

- Ugift
- Gift/registrert partner
- Enke/enkemann/gjenlevende partner
- Separert/separert partner
- Skilt/skilt partner

Spørsmål 36: Vi har fått tilbakemelding på at noen IO kan oppgi at de er skilt selv om de tydelig bor sammen. Dette galdt i det nevnte tilfellet somaliere, men det er selvfølgelig vanskelig å si noe om dette, og om omfanget av det. Noen kan registrere ektefeller på ulike adresser for å få mer stønad/skattefordeler. Dette vil i så fall oppfattes som sensitivt.

37. Er din ektefelle bosatt i Norge? (LKI1996:Spm37)

38. Når kom din ektefelle til Norge?

- Årstall
 - Ektefelle født i Norge
- (LKI1996:Spm38)

39. Hvor ofte treffer du barn over 16 år som har flyttet hjemmefra? (T2002:SK4b)

- Omtrent daglig
- Omtrent hver uke, men ikke daglig
- Omtrent hver måned, men ikke hver uke
- Noen ganger i året, men ikke hver måned
- Sjeldnere enn hvert år

Må sees i sammenheng med spørsmål 20, og bare stilles til dem som har svart ja der.

40. Lever IOs foreldre? (T2002:SK1)

- Ja, begge
- Ja, far
- Ja, mor
- Nei, ingen

41. I hvilket land bor din far/mor? (LKI1996:Spm42a,b)

- I Norge
- I IOs fødeland
- I annet land, spesifiser

Fanger dette inn alle muligheter?

42. Hvor ofte treffer du dine foreldre/din far/din mor? (T2002:SK2)

- Omtrent daglig
- Omtrent hver uke, men ikke daglig
- Omtrent hver måned, men ikke hver uke
- Noen ganger i året, men ikke hver måned
- Sjeldnere enn hvert år

43. Har IO søsken? (T2002:SK3)

44. Bor (noen av) IOs søsken i Norge? (LKI1996:Spm44a)

45. Hvor ofte treffer IO (noen av) sine søsken? (T2002:SK3a)

- Omtrent daglig
- Omtrent hver uke, men ikke daglig
- Omtrent hver måned, men ikke hver uke
- Noen ganger i året, men ikke hver måned
- Sjeldnere enn hvert år

46. Har IO andre familiemedlemmer i Norge (LKI1996:Spm44b-f; kutt ut hvorvidt de lever eller ikke)
- svigerforeldre
 - besteforeldre
 - onkler/tanter
 - fettere/kusiner
 - andre

Det er for mange viktig med familie i andre europeiske/skandinaviske land. Dette fanges ikke opp i undersøkelsen slik spørsmålene er foreslått per i dag. Det spørres om hvor foreldre bor, men ikke andre slektninger.

6 Barnepassordninger

47. Har barnet/a < 10 år regelmessig tilsyn av andre enn foreldre/foresatte? (T2003:SpTils1, LKI1996:65b)
48. Passes barnet/a ubetalt av slekt/nære venner? (T2003: SpTils2a, LKI1996:66b)
49. Passes barnet/a av hushjelp, praktikant, barnepike eller dagmamma? (T2003:SpTils2c, SpTils2d, LKI1996:66c,d)
50. Passes barnet/a av familiebarnehage, barnehage eller barnepark? (T2003:SpTils2e, SpTils2f, SpTils2g, SpTils2h, LKI1996:66e,f,g)
51. Passes barnet/a (> 5 år) av fritidsordning på skole (SFO) eller heldagsskole? (T2003:SpTils2j LKI1996:66h,67)

7 Arbeid

52. Forskjellige aktiviteter utenom inntektsgivende arbeid (T2003:Bakgr, LKI1996:Spm68)
- Mottar AFP eller annen førtidspensjonering
 - Mottar vanlig alderspensjon
 - Mottar etterlattepensjon
 - Mottar uførepensjon
 - Mottar overgangsstønad til enslige forsørgere
 - Går på skole eller studerer minst 10 timer per uke
 - Arbeidsledig de siste tre månedene
 - Er inne til 1.-gangs militær- eller siviltjeneste
 - Utfører husarbeid i 10 timer eller mer pr. uke

Spørsmål 52: Bør barnepass nevnes som en aktivitet her?

53. Utførte du inntektsgivende arbeid av minst 1 times varighet i forrige uke? Som inntektsgivende arbeid regner vi også arbeid som familiemedlem uten fast avtalt lønn på gårdsbruk, i forretning og i familiebedrift ellers. (T2003:Arbeid1a, LKI1996:Spm69)
54. Har du inntektsgivende arbeid som du var midlertidig borte fra eller hadde fri fra i forrige uke? (T2003:Arbeid1b, LKI1996:Spm70)
55. Hva slags virksomhet drives i bedriften? (T2003:Bed2, LKI1996:Spm72)

56. De følgende spørsmålene gjelder ditt hovedyrke. Arbeider du i...

Et personlig eid firma,
et aksjeselskap, organisasjon eller lignende,
kommunal virksomhet,
fylkeskommunal virksomhet,
eller
en statlig virksomhet?

(T2003:Bed3, LKI1996:Spm75)

57. Arbeider du som...

Selvstendig,
Ansatt,
Eller som familiemedlem uten fast avtalt lønn?

(T2003:Arbeid2, LKI1996:Spm76)

58. Hva er ditt hovedyrket i denne bedriften? (T2003:Yrk1, LKI1996:Spm73)

59. Arbeider andre under din ledelse? (T2003:Leder)

60. Hvor mange timer pr. uke arbeider du vanligvis i alt i ditt hovedyrke? Regn også med betalte overtidstimer og ekstraarbeid hjemme i forbindelse med dette arbeidet. (T2003:Timer1, LKI1996:Spm71)

61. Har du fast eller midlertidig ansettelse? Med midlertidig ansettelse menes at den er tidsbegrenset.

Fast, ikke tidsbegrenset ⇒ Sp
Midlertidig, tidsbegrenset ⇒ Sp

(T2003:Sp10, LKI1996:Spm77)

62. Er du ansatt

på arbeidsmarkedstiltak
i et engasjement, eller prosjektansatt
som ekstrahjelp, TIMELØNNET, SESONGARBEID,
som vikar,
som lærling, praktikant, STIPENDIAT, eller
annet

PÅ PRØVETID

(T2003:Sp11)

63. Har du skriftlig ansettelseskontrakt? (T2003:Sp12)

64. Anta videre at du kan velge din nåværende arbeidssituasjon. Ville du foretrekke å arbeide...

heltid,
deltid, eller
ikke ha betalt arbeid

(T2003:Snf3; LKI1996:Spm78, endret)

65. Mener du at du står i fare for å miste arbeidet ditt på grunn av nedlegging, innskrenkning eller andre årsaker i løpet av de nærmeste årene?

Ja, på grunn av nedlegging
Ja, på grunn av innskrenkning
Ja, av andre årsaker

NEI

(T2003:Sp17, LKI1996:Spm91)

66. Hvordan er mulighetene i jobben din til å utnytte de ferdigheter og kunnskaper og den erfaring du har fått gjennom utdanning og arbeid? Er de...

svært gode,
gode,
dårlige, eller
svært dårlige

(T2003:Sp19a; LKI1996:Spm90h, endret)

67. Har du også et bi-yrke? (T2003:Yrk2; LKI1996:Spm92, noe endret)

68. Hvor mange timer pr. uke arbeider du vanligvis i alt i ditt bi-yrke? Regn også med betalte overtidstimer og ekstraarbeid hjemme i forbindelse med dette arbeidet. (T2003:Timer2, LKI1996:Spm93)

69. Har du vært arbeidsløs noen gang siste år? (LKI1996:Spm96)

70. Hva mener du selv er årsaken (e) til at du er blitt gående uten jobb i perioden (e) som arbeidsløs

- Språkproblemer
- Jeg er for gammel/ung
- Mangler personlige referanser på yrkeserfaring
- Jeg har dårlige kvalifikasjoner
- Utdannelsen fra hjemlandet er ikke godkjent
- Finnes ikke jobber å få
- Diskriminerende holdning mot innvandrere fra arbeidsgivere
- Vet ikke/vil ikke svare
- Andre årsaker, spesifiser....

(LKI1996:Spm107)

Spørsmålene 156-159 som omfatter opplevd diskriminering bør inngå under denne bolken. I tillegg bør man stille spørsmål om man:

- opplever at jobben er relevant eller ikke, i forhold til utdanning.
- om noen med lavere kvalifikasjoner kunne gjort jobben
- om du opplever deg som overkvalifisert til jobben.

(spurt i FAFO 1995)

8 Arbeidsforhold

71. Er IO utsatt for sterk støy i det daglige arbeidet? (T2003:Sp25a)

72. Er IO utsatt for vibrasjoner i hendene fra maskiner eller verktøy? (T2003:Sp27a2)

73. Er IO utsatt for varme >27 grader i det daglige arbeidet? (T2003:Sp28a)

74. Er IO utsatt for kulde i det daglige arbeidet? (T2003:Sp29a)

75. Er IO utsatt for dårlig inneklime i det daglige arbeidet (T2003:Sp30a)

76. Er IO utsatt for svak eller blendende belysning i det daglige arbeidet (T2003:Sp31a)

77. Er IO utsatt for hudkontakt med rengjørings- eller desinfeksjonsmidler? (T2003:Sp32a2)

78. Er IO berørt av tobakksrøyk fra andres røyking? (T2003:Sp34a1)

79. Må IO sitte på huk eller stå på knærne mens hun/han arbeider? (T2003:Sp35a)

80. Må IO løfte i ubekvemme stillinger? (T2003:Sp36a)

81. Arbeider IO med gjentatte og ensidige hånd- eller armbevegelser? (T2003:Sp41a)

82. Må IO daglig løfte noe som veier mer enn 10 kg og hvor ofte? (T2003:Sp42b)

83. Kan IO selv bestemme når hun/han vil ta pauser fra arbeidet? (T2003:Sp47a)

84. Består arbeidet i stadig gjentatte arbeidsoppgaver? (T2003:Sp47e)

85. Hender det at IO har så mye å gjøre at hun/han må sløyfe lunsjen, jobbe overtid m.m.? (T2003:Sp47f)

86. Opplever IO arbeidet stort sett som en psykisk påkjenning? (T2003:Sp50)
87. Hender det at IO blir utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater? (T2003:KRD1c)
88. Er IOs arbeidskamerater hovedsakelig norske eller innvandrere? (SvLKI1996:Spm127b)
89. Har IO blitt utsatt for en eller flere ulykker i arbeidstiden i løpet av de siste 12 måneder (sykefravær >1 dag). (T2003:Sp62a)

Vi diskuterte ikke disse spørsmålene i intervjuene eller fokusgruppene. Disse spørsmålene er interessante, men i en situasjon der man kanskje må prioritere noen spørsmål bort, foreslås at noen av disse spørsmålene tas ut, og at resten går inn i bolken arbeid, f.eks. spørsmål 86-89.

9 Ektefelles arbeid

90. Har IOs ektefelle inntektsgivende arbeid i minst 1 time i uka? (T2001:Arb14)
91. Hva er ektefellens hovedyrke? (T2001:Arb15)
92. Arbeider ektefellen som (T2001:Arb16)
- selvstendig
 - ansatt
 - familiemedlem?
93. Hvor mange timer arbeider han/hun vanligvis i sitt hovedyrke? (T2001:Arb17)

10 Ulønnet arbeid

94. Hvor mange timer bruker IO til husarbeid i uka? Som husarbeid regner vi matlaging, rengjøring, vask og stell av tøy mv., men ikke inkl. pass av barn, syke o.l. (T2001:Arb13)
95. Gir IO regelmessig ulønnet hjelp til foreldre, slekt, venner eller naboer? (T2002:oms1)
- Nei
 - Ja foreldre
 - Ja andre slektninger
 - Ja naboer/venner, ikke slekt
96. Får IO regelmessig ulønnet hjelp fra slekt, venner eller naboer? (T2002:oms13)
- Nei
 - Ja, fra slektninger
 - Ja, fra venner/naboer, ikke slekt

Spørsmål 96: Det kan være vanskelig for IO å forstå hva det en er ute etter her. 'Ulønnet hjelp' er et vidt begrep, som kan omfatte alle slags tjenester fra å hjelpe en nabo med å bære noe tungt, til barnevakt..

11 Språk (norsk)

Generelt: Disse spørsmålene må tilpasses generasjonene. De må formuleres noe forskjellig for dem som er født i Norge eller har kommet i ung alder, enn for dem som kom i voksen alder.

97. Har IO gått gjennom en opplæring i norsk språk? (LKI1996:Spm128a)
98. Hvor mange timers opplæring er gjennomført? (LKI1996:Spm128b)

99. Hvorfor har ikke IO gjennomgått norskopplæring? (LKI1996: Spm130)

100. IOs vurdering av egne norskferdigheter. (Hvor godt snakker IO norsk?) (LKI1996: Spm131)

101. Hvor gode er IOs norskferdigheter når det gjelder:

- å oppfatte nyheter på radio og tv?
- å lese norske aviser?
- å snakke med nordmenn på gaten?
- å svare skriftlig på en avisannonse om arbeid? (DaLKI1999:Spm97, noe endret)

Spørsmål 101: Vi bør ikke bruke betegnelsen "nordmenn" i dette spørsmålet, men spørre hvordan norskferdighetene er i forhold til å snakke norsk med noen en treffer på gaten.

12 Utdanning

102. Har IO gått på skole i Norge? (LKI96:Spm124)

103. Hva slags utdanning har IO fullført i Norge? (Nivå) (LKI96:Spm125)

104. Har IO gått på skole i andre land enn Norge? (LKI96:Spm126)

105. Hva slags utdanning har IO fullført i utlandet? (Nivå) (LKI96:Spm127)

Spørsmål 155 bør inngå her, om opplevd diskriminering. En bør skille mellom det å ikke få godkjent utdanningen vs. det å bli diskriminert i skolen (medelever/lærere).

13 Økonomi

106. Har noen i husholdningen mottatt offentlige stønader siste 12 mnd:

- a) Arbeidsløshetspenger,
 - b) attføringspenger,
 - c) attføringshjelp,
 - d) stønad til skilte, separerte og enslige forsørgere,
 - e) sosialhjelp,
 - f) bostøtte,
 - g) sykelønn,
 - h) engangsstøtte ved fødsel,
 - i) støtte til utdanning (lån, stipend).
- (LKI1996:Spm117)

Spørsmål 106: Kan noen kategorier slås sammen? Oppstår det sammenfall med Spm52 foran?

107. Hvor stor var din egen brutto inntekt i fjor (året før undersøkelsen)? Svaret oppgis i nærmeste 1 000 kroner. (T2001:EgenInn)

108. Hva var husholdningens samlede brutto inntekt i fjor (året før undersøkelsen)? Svaret oppgis i nærmeste 1 000 kroner. (T2001:HusInn)

Spørsmål 107 og 108: Tilbakemeldinger vi har fått på inntektsspørsmål tyder på at det kan være en fordel å spørre etter inntekt i intervaller (over eller under). Intervjuerne fra LFU understreket at dette var en god måte å spørre på, og at det var vanskelig å få folk til å oppgi eksakte beløp. Inntektsspørsmålene i spørreskjemaet vil være viktige i forhold til den første analysen. Etter hvert vil en ha mulighet til å koble på inntektsopplysninger for den grundigere analysen.

109. Har det i løpet av de siste 12 måneder/det siste året hendt at du eller din husholdning har hatt vansker med å klare løpende utgifter f.eks. til mat, transport, bolig? (LKI1996:Spm120).

110. Var økonomien slik at du eller din husholdning størsteparten av året hadde mulighet for å klare en uforutsett regning på 3000 kroner til f.eks. tannlege eller reparasjon av hjemmet? (LKI1996:Spm122 [beløp endret fra 2000 kroner])

111. Disponerer du eller din husholdning privatbil? (LKI1996:Spm32, P2004:Disp5)

112. Disponerer du eller din husholdning PC? (P2004:Disp3)

113. Disponerer du eller din husholdning vaskemaskin? (P2004: Disp4)

Her kan det være nyttig å spørre om andre ting, som for eksempel tilgang til Internett hjemme, og om en har tv og eventuelt kabel-tv eller parabol med muligheter til å ta inn utenlandske kanaler.

14 Helse

114. Hvordan vurderer du helsen din sånn i sin alminnelighet. Vil du si at den er

- meget god
- god
- verken god eller dårlig
- dårlig
- meget dårlig

(T2002:H1, P2004:Hels1)

115. Har du noen sykdom eller lidelse av mer varig natur, noen medfødt sykdom eller virkning av skade? Med varig sykdom eller lidelse menes sykdom/lidelse som har vart i minst 6 måneder. Eller nyere sykdom/lidelse som en regner med vil bli varig. (P2004:Hels2, jf. LKI1996:Spm133,135)

116. Hvis ja (på 115), medfører dette begrensninger i dine daglige aktiviteter? (P2004:Hels3a1, jf. LKI1996:Spm138, her: "arbeidsevne")

117. Hvis ja (på 116), har begrensningene vart i seks måneder eller mer? (P2004:Hels3a2)

118. Hvis ja (på 117), opplever du store begrensninger eller noen begrensninger? (P2004:Hels3b)

119. Har du i løpet av den siste måneden vært plaget av

- a) smerter i nakke, skuldre, rygg? (T2003:Sp64a+Sp65a)
- b) smerter i armer, handledd, hender? (T2003:Sp66a)
- c) smerter i hofte, ben, knær eller føtter? (T2003:Sp67a)
- d) hodepine eller migrene (T2003:Sp68a)

120. Har du...

- a) diabetes/sukkersyke?
- b) astma som medfører bruk av astmamedisin?
- c) atopisk eksem?
- d) psoriasis?
- e) allergi?
- f) inkontinens (urinlekkasje)?
- g) høyt blodtrykk?
- h) angina pectoris?

- i) hjerteinfarkt?
- j) kronisk bronkitt/emfysem/kols?
- k) beinskjørhet/osteoporose?
- l) leddgikt?
- m) magesår/ulcer?
- n) stoffskiftesykdom

(T2002: prekod_1-prekod_20, hoppet over epilepsi, slag, kreft, Bechterev, lårhalsbrudd, whiplash)

Spørsmål 120: Disse spørsmålene virker veldig detaljerte på dem som har sett dem. Vi har fått reaksjoner på at vi spør for detaljert, og om mange spesifikke sykdommer. Det er imidlertid grunn til å tro at de som har sykdommen kjenner til navnene.

121. Har du de siste 14 dagene vært plaget av

- a) nervøsitet og indre uro?
- b) stadig å være redd eller engstelig?
- c) følelse av håpløshet med tanke på fremtiden?
- d) å være nedtrykt og tungsindig?
- e) å være mye bekymret eller urolig?

(T2002:He117a-d, minner litt om LKI1996:Spm140a,b,c)

122. Hvor ofte føler IO seg ensom? (LKI1996:Spm151)

123. Hender det at IO røyker? (T2002:H30a)

124. Hvis ja: Røyker IO daglig eller av og til? (T2002:H30b,)

125. Mosjonerer du vanligvis

- aldri,
- ukentlig
- hyppigere?

(T2002:H33)

126. Har du besøkt tannlege siste 12 måneder? (T2002:Tannleg1)

xxx. Mener du at du (i Norge) har fått de helsetjenestene du har hatt behov for?

- ja
- alltid
- både
- nei
- vet ikke.

(LKI96 141a)

xxx. Har du besøkt allmennlege/legespesialist eller vært innlagt på sykehus siste 12 måneder?

De to siste spørsmålene er forslag fra Jorunn Ramm ved seksjon for helsestatistikk.

15 Vold og utrygghet

Generelt: Vi har fått tilbakemelding om at disse spørsmålene er sensitive, og at det kan ødelegge i intervju situasjonen og for resten av undersøkelsen.

127. Har IO i løpet av de siste 12 månedene blitt utsatt for vold som førte til synlige merker eller kroppsskade? (T2001:Vo_F1a1).

128. Har IO i løpet av de siste 12 månedene blitt utsatt for vold som ikke førte til synlige merker eller kroppsskade? (T2001:Vo_F1b1).

129. Har IO i løpet av de siste 12 månedene blitt utsatt for trussel som var så alvorlig at hun/han ble redd? (T2001:Vo_F1c1).

130. Har IO blitt utsatt for tyveri eller skadeverk i løpet av de siste 12 måneder? (T2001:Vo_F3a1)

131. Har IO problemer med kriminalitet, vold eller hærverk i boområdet? (P2004:Bo16f, jf. LKI1996:18a)

16 Sosial kontakt

132. Bortsett fra medlemmer av egen familie, har du noen gode venner på stedet der du bor? (T2002:SK5a, LKI1996:Spm148a)

Spørsmål 132: Her er det viktig å definere hva som menes med familie.

133. Hvis nei, har du noen gode venner andre steder? (T2002:SK5b, LKI1996:Spm148c)

134. Omtrent hvor ofte er du sammen med gode venner?

- omtrent daglig

- omtrent hver uke, men ikke daglig

- omtrent hver måned, men ikke hver uke

- noen ganger i året, men ikke hver uke

- sjeldnere enn hvert år

(T2002:SK6, LKI1996:Spm148b,d)

135. Er noen av dine gode venner norske? (LKI1996:Spm149)

136. Bortsett fra medlemmer av egen familie, har du noen som står deg nær og som du kan snakke fortrolig med? (T2002:SK7)

137. Hvor mange familier/husstander i nabolaget kjenner du så godt at dere besøker hverandre av og til? (T2001:BO_E7, LKI1996:155a)

138. Har disse familiene/husstandene samme innvandrerbakgrunn som deg? (LKI1996:155b)

139. Hvor ofte er du sammen med naboer? (LKI1996:Spm152)

140. Er du sammen med en eller flere arbeidskamerater på fritiden? (SvLKI1996:Spm128)

19 Organisasjoner og fritid

141. Medlemskap i fagforening eller arbeidstakerorganisasjon? (T2001:FR_H1a1, jf. LKI1996:Spm161a[a])

142. Medlemskap i organisasjon for arbeidsgivere eller annen yrkessammenslutning? (T2000:OmnBak14 [benyttet her], T2001:FR_H1b1, LKI1996:Spm161a[c])

143. Medlemskap i (norsk) politisk parti? (T2001:FR_H1c1, LKI1996:Spm161a[d])

144. Medlemskap i religiøs forening? (T2001:FR_H1d1, LKI1996:Spm161a[e])

145. Medlemskap i idrettslag/-forening? (T2001:FR_H1e, LKI1996:Spm161a[f])
146. Medlemskap i innvandrers-/flyktningforening (LKI1996:Spm161a[b])
147. Stemte IO ved siste kommunevalg? (DaLKI1999:Spm118, T2001:SpmKomFylkA)
148. Har barnet(-a) i husholdningen (<16 år) hovedsakelig norske venner eller venner med samme språk- eller innvandrerbakgrunn som dem selv? (LKI 1996:Spm106)
149. Har IO fjernsynsapparat hjemme som er knyttet til privat parabolantenne? (Medie2003:Fjern2, noe endret)
150. Har IO lest noen bok i løpet av de 7 siste dagene (bortsett fra bøker i forbindelse med arbeid og utdanning)? (Medie2003:Bok1)
151. Er dette en bok på norsk eller et annet språk?
152. Leste IO noen avis i går (ev. i forgårs dersom i går=sønd)? (Aviser på internett regnes ikke med.) (Medie2003:Avis1a, jf. også LKI1996:Spm162 der tidsrammen er 12 mnd)

Spørsmål 152: viser på internett bør inngå. Innvandrere abonnerer i mindre grad på norske aviser enn andre, men mange kjøper løssalgsviser, og svært mange leser aviser over Internett. Internettbruken blant ikke-vestlige innvandrere i Norge er svært høy. Internett er veldig viktig for å få informasjon, og mange hører nyheter ved hjelp av radio på Internett. Det utgis for eksempel ikke somaliske aviser som er tilgjengelige i Norge, og somaliere hører f.eks. mye på radio.

153. Var dette en norsk eller utenlandsk avis (eller begge)?
154. Hvor mange ganger i løpet av de siste 12 månedene har IO deltatt på møter i trossamfunn? Feiring av overgangsriter som dåp, bryllup, begravelser regnes ikke med. (KultMedie2000:Relg4).

Spørsmål 154: For mange er ikke f.eks. moskeen bare et religiøst samlingspunkt, men et viktig sosialt møtested for personer med samme landbakgrunn. Dette får en ikke frem slik spørsmålet er foreslått. Det er viktig informasjon i en analyse. Vi forslår at spørsmål om religiøs tilhørighet og religionsutøvelse samles i en egen bolk, også gjerne sammen med et spørsmål om diskriminering i forhold til religiøs bakgrunn.

20 Opplevd diskriminering

155. Har du i løpet av *de siste fem årene* på grunn av din utenlandske bakgrunn blitt dårlig behandlet i skolen eller på noen annen utdanningsinstitusjon? (Diskr1998)
156. Har du i løpet av *de siste fem årene* på grunn av din utenlandske bakgrunn ikke fått et arbeid som du har søkt og var kvalifisert for? (Diskr1998)
157. Har du i løpet av *det siste året* på grunn av din utenlandske bakgrunn blitt utsatt for forulempning eller trakassering i ditt arbeid? (Diskr1998)
158. Har du i løpet av *det siste året* på grunn av din utenlandske bakgrunn blitt dårlig behandlet eller fått dårlig service ved kontakt med arbeidsformidlingen? (Diskr1998)
159. Har du i løpet av *det siste året* på grunn av din utenlandske bakgrunn blitt nektet å leie noe eller kjøpe noe på kreditt, f.eks. bil, video-optaker e.l. eller låne penger i en bank? (Diskr1998)

160. Har du i løpet av *det siste året* på grunn av din utenlandske bakgrunn blitt nektet adgang til en restaurant, en pub, en nattklubb eller et annet utested? (Diskr1998)

161. Mener du at du i Norge har fått de helsetjenester du har behov for? (LKI1996)

162. Mener du at du har fått dårligere, samme eller bedre behandling i helsevesenet enn en norsk person ville fått? (LKI1996)

Opplevd diskriminering behøver ikke komme som egen bolk, men heller inngå under de ulike emnene.

155 under utdanning.

156-158 under Arbeid

159 under Inntekt(?)

160 under Organisasjoner og fritid

161 og 162 under Helse

21 Holdning til "det norske"

Generelt: Problemer med holdningsspørsmål kan være at de ikke nødvendigvis sier noe om praksis. Er det mulig å spørre mer konkrete spørsmål, eller be dem ta stilling til påstander?

163. Holdning til noen sider ved det norske samfunnet. Liker eller misliker du:

- a) demokratiet
 - b) velferdssystemet
 - c) likestillingen mellom kjønnene
 - d) levestandarden
 - e) barneoppdragelsen
 - f) nordmenns væremåte
 - g) religionsfriheten #
 - h) eldreomsorgen
- (Jf. FAFO1995:Spm7b, noe endret)

Spørsmål 163: Dette spørsmålet ble stilt av FAFO i 1995. Siden 1995 har KRL faget blitt innført i den norske skolen. KRL faget førte til mange demonstrasjoner, og blir av mange oppfattet som det motsatte av religionsfrihet. Det blir derfor ikke riktig å stille spørsmålet på denne måten, fordi det ikke er sikkert at de opplever at det er religionsfrihet. Det er bedre å ta inn et spørsmål om hvordan en opplever muligheten for utøvelse av egen religion?

164. Er du enig eller uenig i utsagnet: "I perioder med arbeidsløshet bør menn ha større rett til arbeid enn kvinner" (DaLKI1999:Spm130)

165. Ville du synes det var ubehagelig dersom hun/han hadde en sønn eller datter som ville gifte seg med en nordmann (person uten innvandrerbakgrunn)? (Jf. Omnib2003:Innv2c1)

166. Sammenliknet med i dag, bør det bli lettere for flyktninger og asylsøkere å få opphold i Norge, bør det bli vanskeligere, eller bør adgangen til opphold være som i dag? (Omnib2003:Innv3)

22 Statsborgerskap

Spørsmål formulert etter forslag fra Kommunal- og regionaldepartementet.

167. Er du norsk statsborger?

Svar: Ja
Nei
Vet ikke

168. *Hvis ja på spm1:*

Hvorfor søkte du om norsk statsborgerskap? Merk av viktigste og nest viktigste grunn

Svar: *Viktigste grunn*
Jeg ønsket fulle rettigheter og plikter i Norge
Jeg følte meg norsk og ville markere det
Med norsk pass ble det lettere å besøke andre land
Jeg ønsket ikke å vende tilbake til landet jeg flyktet fra
Jeg var statsløs
Det gav barna mine bedre muligheter i Norge
Det gav vern mot å bli utvist fra landet
Andre grunner, spesifiser: _____

Nest viktigste grunn

Jeg ønsket fulle rettigheter og plikter i Norge
Jeg følte meg norsk og ville markere det
Med norsk pass ble det lettere å besøke andre land
Jeg ønsket ikke å vende tilbake til landet jeg flyktet fra
Jeg var statsløs
Det gav barna mine bedre muligheter i Norge
Det gav vern mot å bli utvist fra landet
Andre grunner, spesifiser: _____

169. *Hvis nei eller vet ikke på spm 167:*

Ønsker du å søke norsk statsborgerskap nå eller senere?

Svar: Ja
Nei
Vet ikke

170. *Hvis ja på spm169:*

Hvorfor ønsker du å søke om statsborgerskap? Merk av viktigste og nest viktigste grunn

Svar: *Viktigste grunn*
Jeg ønsker fulle rettigheter og plikter i Norge
Jeg føler meg norsk og vil markere det
Med norsk pass blir det lettere å besøke andre land
Jeg ønsker ikke å vende tilbake til landet jeg flyktet fra
Jeg er statsløs
Det gir barna mine bedre muligheter i Norge
Det gir vern mot å bli utvist fra landet
Andre grunner, spesifiser: _____

Nest viktigste grunn

Jeg ønsker fulle rettigheter og plikter i Norge
Jeg føler meg norsk og vil markere det
Med norsk pass blir det lettere å besøke andre land
Jeg ønsker ikke å vende tilbake til landet jeg flyktet fra

Jeg er statsløs
Det gir barna mine bedre muligheter i Norge
Det gir vern mot å bli utvist fra landet
Andre grunner, spesifiser: _____

171. Hvis nei eller vet ikke på spm 169:

Hvorfor ønsker du ikke å søke om norsk statsborgerskap? Merk av viktigste og nest viktigste grunn

Svar: *Viktigste grunn*

Jeg beholder mitt opprinnelige statsborgerskap av praktiske grunner (f.eks. arverettslig)
Jeg føler meg sterkt knyttet til opprinnelseslandet
Jeg betrakter meg ikke som norsk
Det gjør lite fra eller til om jeg tar norsk statsborgerskap
Jeg vil ikke risikere å miste mitt opprinnelige statsborgerskap
Andre grunner, spesifiser: _____

Nest viktigste grunn

Jeg beholder mitt opprinnelige statsborgerskap av praktiske grunner (f.eks. arverettslig)
Jeg føler meg sterkt knyttet til opprinnelseslandet
Jeg betrakter meg ikke som norsk
Det gjør lite fra eller til om jeg tar norsk statsborgerskap
Jeg vil ikke risikere å miste mitt opprinnelige statsborgerskap
Andre grunner, spesifiser: _____

172. Hvis IO har besvart spm 171:

Vil du søke om norsk statsborgerskap hvis du er sikker på å beholde ditt opprinnelige statsborgerskap?

Svar: Ja
Nei
Vet ikke

Vi har ikke diskutert disse spørsmålene med informantene i forstudien.

Kilder:

LKI1996: Levekår blant innvandrere 1996, Statistisk sentralbyrå
DaLKI1999: Dansk levekårsundersøkelse blant innvandrere 1999, Rockwool Fondens
Forskningsenhet
SvINV96: Svensk levekårsundersøkelse blant innvandrere 1996, Socialstyrelsen
T2000: Levekårsundersøkelse 2000, tverrsnitt (arbeidsmiljø), Statistisk sentralbyrå.
T2001: Levekårsundersøkelse 2001, tverrsnitt (boforhold, nærmiljø, fritid), Statistisk sentralbyrå.
T2002: Levekårsundersøkelse 2002, tverrsnitt (helse), Statistisk sentralbyrå.
T2003: Levekårsundersøkelse 2003, tverrsnitt (arbeidsforhold), Statistisk sentralbyrå.
P2004: Levekårsundersøkelse 2004, panel, Statistisk sentralbyrå.
KultMedie2000: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2000, Statistisk sentralbyrå.
Medie2003: Mediebruksundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.
Diskr1998: Invandrere om diskriminering, 1998 (fjerde undersøkelse), CEFIO, Stockholm
FAFO1995: Levekår blant flyktninger i Oslo, Faf0-rapport 184, 1995.
Omnib2003: Omnibusundersøkelsen 3. kvartal 2003, Statistisk sentralbyrå

9 Referanser

- Barstad, Anders (1999) *På vei mot det gode samfunn? Om opplegg for en publikasjon som beskriver verdilandskapet i Norge*. Notater 23/1999
- Barstad, Anders (2004) Foredrag om den skandinaviske levekårsstradisjonen. Upublisert
- Blom, Svein, Elisabeth Gulløy og Agnes Aall Ritland (1997) *Levekår blant innvandrere 1996*. Dokumentasjonsrapport med tabeller. Notater 1997/6. Statistisk sentralbyrå
- Blom, Svein og Agnes Aall Ritland (1997) *Levekår blant innvandrere 1996*. Tabeller for nordmenn. Notater 1997/7. Statistisk sentralbyrå
- Blom, Svein (1998) *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*. Rapport 1998/16. Statistisk sentralbyrå
- Bourdieu, Pierre (1990) *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity press
- Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1995) *"Skaff meg en jobb!" Levekår blant flyktninger i Oslo*, Fafo-rapport 184, 1995.
- Engebrigtsen, Ada og Gunnhild R. Farstad (2004) *Somaliere i eksil i Norge*. En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo. NOVA Skriftserie 1/4
- Føllesdal, Andreas (2004) Innlegg på seminar om innvandererstatistikk i Statistisk sentralbyrå. Upublisert
- Inglehart & Baker (2000) Modernization, Cultural change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 2000, Vol 65 (February: 19-51)
- Kvale, Steinar (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*, Ad Notam Gyldendal: Oslo
- Lie, Benedicte (2004a) *Fakta om ti innvanderergrupper i Norge*. Rapport 14/2004. Statistisk sentralbyrå
- Lie, Benedicte (2004b) *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Rapporter 1/2004. Statistisk sentralbyrå
- Lie, Benedicte og Lars Østby (2004) Notat om tilleggsutvalg til levekårsundersøkelsen blant innvandrere. Upublisert
- Lien, Inger Lise (1997) *Ordet som stempler djevlene*. Holdninger blant pakistanere og nordmenn. Adventura: Oslo.
- Nyhagen Predelli, Line (2003) Kjønn, religion og deltakelse: en case-studie av muslimske kvinner i Oslo. Sosiologisk tidsskrift: VOL 11-369-393.

10 Vedlegg

10.1 Intervjuguide - enkeltpersoner fra ulike land

Innledning:

Vi innleder med å fortelle litt om undersøkelsen (generelt om levekårsundersøkelse, hvilke innvandringsgrupper (land) som er med, når den skal gjennomføres osv) og om hva vi tenker oss å gjøre gjennom forarbeidet til undersøkelsen. Forklare hvorfor vi ønsker å snakke med vedkommende:

- 1) Hva er det viktig å spørre om når det er snakk om denne gruppens levekår?
- 2) Hvordan spørre på en god måte?
- 3) Er det forhold vi bør være spesielt oppmerksomme på?

Hoveddel:

Vi begynner åpent med spørsmål som:

Hva opplever du som viktig for denne gruppens levekår?

Hva er din opplevelse av å bo i Norge, hva er viktig for din situasjon i Norge?

Hva er viktig når det gjelder denne landgruppens situasjon i Norge?

Vi viser ark med oversikt over temaene i undersøkelsen, og diskuterer oss gjennom hovedtemaene i undersøkelsen. Vi er om synspunkter på grunnlag av egne erfaringer, og betraktninger om gruppen som sådan. Vi har utarbeidet faktaark om alle innvandringsgruppene som inngår i undersøkelsen. Bruk gjerne disse også som bakgrunn for å diskutere levekårsforskjeller og levekårsforhold for denne gruppen.

Teamene vi ønsker å få belyst er:

- Fødeland og språk, innvandringsbakgrunn
 - Flyktninger, ikke-flyktninger?
 - Enisitet, politiske eller andre skillelinjer vi bør være klar over?
- Bakgrunn fra hjemlandet - sosial bakgrunn.
 - Hvordan få tak i?
 - Hvor kommer de fleste fra? By-land-poblematikk.
 - Hvordan er utdanningssystemet?
- Familie i Norge
 - Hvem i familien har innvandret til Norge?
 - Daglig, ukentlig kontakt med familie?
 - Har dette betydning for å ha et godt liv i Norge?
- Husholdningssammensetning
 - Hva er vanlig husholdssammensetning?
 - Enslige, familier med barn, få eldre?
 - Vanlig med flergenerasjon?
 - Bor barna hjemme lange?
 - Fleksible eller faste strukturer?
- Bolig og boforhold
 - Eie eller leie?
 - Bosetningsmønster, sekundærflytting
 - Spredt/tett?
- Utdanning i Norge og i utlandet
 - Hva er vanlig?
 - Hva er utfordringer?
- Arbeid
 - Arbeidsforhold, hvilke bransjer er vanlige?
 - Arbeidsledighet?

- Diskriminering?
 - Jobb i forhold til kompetanse?
- Ektefelles arbeid
 - Vanlig med begge i arbeid?
- Ulønnet arbeid
 - Omsorgsarbeid, familiebedrifter?
- Barnepass
 - Bruker en barnehage hvis mulig?
 - Hva er holdningene til å bruke barnehage?
- Økonomisk situasjon
 - Hvordan oppleves den?
 - Hva gjør økonomisk situasjon iden i fht deltakelse i samfunnet?
 - Hva prioriteres?
 - Sende penger til familie i tidligere hjemland? Praksis? Hva slags svar kan vi få? Hvordan bør vi spørre? Hus og verdier i hjemlandet?
- Språk (norsk)
 - Sjekkspørsmål om egen opplevelse av det å beherske norsk
 - Norskopplæring og ferdigheter i gruppen generelt?
 - Hva slags opplæring?
 - Fornøyd med tilbudet?
 - Hvor ofte og i hvilke sammenhenger er det vanlig å snakke norsk?
- Helse
 - Fysisk og psykisk helse- hvordan spørre - hva er viktig å vite?
- Opplevd diskriminering
 - Har du selv opplevd?
 - Er det vanlig å ha opplevd?
 - I hvilke situasjoner? Bolig? Arbeid? Utdanning? Stoppet av politiet? Slengbemerknninger?
- Vold og utrygghet
 - Hvordan er miljøet der du bor?
 - Føler du deg utsatt?
- Sosial kontakt
 - Har mange/de fleste kontakt med norske? andre innvandrere? mest fra samme land? andre land?
 - Kontakt med innvandrere fra samme gruppe bosatt i andre land (diaspora?)
 - Hva er viktige arenaer for sosial kontakt?
- Organisasjonsdeltakelse & fritid
 - Hva er viktig på fritiden?
 - Familie og venner fra samme land, norske venner?
 - Religionsutøvelse? Hvor sentralt er det i livet? Er det store forskjeller?
 - Aktiv på andre måter, andre fora?
 - Med i andre organisasjoner?
 - Idrett/mosjon?
 - Mediebruk? Norske/utenlandske aviser, tv-kanaler, radiosendinger?
- Holdninger til det norske
 - Verdier i det norske samfunnet - hva er bra og dårlig? Demokrati? Likestilling? Behandling av eldre? ... noe du vil fremheve spesielt?

Etter å ha gått gjennom hovedtemaene i skjemaet, spør vi om de har noen tips til gjennomføring av undersøkelsen.

- Hva bør vi tenke på når vi rekrutterer intervjuere?
- Hva bør vi tenke på når vi tar kontakt?
- Hvordan informere om undersøkelsen?

10.2 Intervjuguide til fokusgrupper LKI - Pakistan

Ved ankomst

- Deltakerne møtes i resepsjonen.
- Deltakerne finner seg en plass inne i fokusrommet og forsyner seg av mat og drikke.

Uformell innledning - 5 min.

- Møteleder presenterer seg selv og assistent
- Runde rundt bordet hvor deltakerne presenterer seg selv.

Kvinner med innvandrerbakgrunn: Alder, landbakgrunn, botid

Menn med innvandrerbakgrunn: Alder, landbakgrunn, botid

Formell innledning

Om fokusgrupper: Gruppesamtaler av den typen vi skal ha nå kalles en *fokusgruppe*. Navnet kommer av at samtalen dreier seg om bestemte tema. I slike grupper ønsker vi hjelp fra folk flest til å finne ut hvordan de oppfatter et tema og hvordan de tenker rundt dette temaet. Har noen av dere deltatt på slike grupper som dette før? Hvordan var i så fall den erfaringen?

I denne samtalen ønsker vi å sette søkelyset på levekår for innvandrergupper i Norge. SSB skal i 2005/2006 gjennomføre en levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. Denne fokusgruppen vil gi oss tips til gjennomføring av undersøkelsen og tema i undersøkelsen. Det er viktig at både positive og negative reaksjoner kommer fram, fordi vi ønsker at undersøkelsen skal bli så god som mulig.

Opplegg: Det er dere som skal snakke og gi oss råd. Vår oppgave er først å fremst å lytte til det dere har å si. Vi trenger deres hjelp, og jo mer dere har å si, jo bedre er det for oss.

Min oppgave vil hovedsakelig være å fungere som en ordstyrer, men jeg vil også stille en del spørsmål når jeg føler behov for å få mer informasjon om et tema.

Assistenten sin oppgave er hovedsakelig å ta notater, men hun/han vil også oppsummere det dere har sagt når vi nærmer oss slutten av samtalen.

(Det er også noen som følger samtalen fra naborommet her. Bak gardinen er det et enveisspeil, slik at de som sitter der kan følge samtalen uten at vi ser dem. Hensikten med å ha observatører er at vi ønsker å få med oss mest mulig av det dere sier. Vi som er her i rommet er ofte så konsentrerte at vi kanskje ikke får med oss alt. Derfor kan det hende at de kommer med noen spørsmål de vil ha utdypet mot slutten.)

Samtalen vil bli tatt opp på video. Det gjør vi også for at vi skal være sikre på å få med oss all informasjonen dere gir. Opptaket vil kun bli brukt som hjelpemiddel når vi skal analysere resultatene.

Både opptaket og de navnelistene vi har vil bli ødelagt i løpet av 2 måneder.

Gavekort på 400 kr. Frivillig å delta. Hvis noen vil trekke seg har de mulighet for det nå.

NB! Trekke opp gardinen også når det ikke er noen som ser på pga. videoopptak?

Introduksjonsspørsmål - 10 minutter

For å få i gang samtalen vil vi ta en generell runde i forhold til et spørsmål som alle kan relatere seg til.

Vi har først lyst til å ta en runde rundt bordet for å snakke generelt om det å kategorisere folk som innvandrere.

- Hva tenker dere når noen bruker ordet 'innvandrer'?

Be en om å begynne.

Oppfølgingsspørsmål:

- Hva synes dere om undersøkelser spesielt rettet mot innvandrere?

- Hva synes dere om å bli plukket ut til en slik undersøkelse på grunnlag av at dere er innvandrere?

- Definerings som innvandrer på tross av at folk har bodd i Norge så å si hele sitt liv?

Kjernes spørsmål - ca. 1 time

Denne fokusgruppen er en del av forarbeidet til levekårsundersøkelsen. Vi ønsker å snakke med dere for å gjøre dette til en bedre undersøkelse. Før det første ønsker vi å få vite hva som er viktig å spørre om og for det andre hvordan vi skal spørre på en god måte.

Del 1: Generelt om situasjonen i Norge

Hva tror dere er viktig for innvandreres situasjon i Norge?

Hva er viktig for din landgruppes situasjon i Norge?

Går det an å si noe generelt om pakistanere i Norge?

- kvinner

- menn

- alder

- generasjon

Del 2: Spesifikt om tema og skjema

Vi har ulike temaområder som vi vil ha dekket i levekårsundersøkelsen. de foreslåtte temaene er (kopi av tema deles ut):

Tradisjonelle levekårs temaer:

Bolig og boforhold

Husholdssammensetning

Barnepassordninger

Arbeid

Arbeidsforhold

Ektefelles arbeid

Ulønnet arbeid

Økonomi

Helse

Vold og utrygghet

Sosial kontakt

Organisasjoner og fritid

Mer innvandrerspesifikke temaer:

Fødeland og språk (eget)

Bakgrunn fra hjemlandet

Familie i Norge

Språk (norsk)

Utdanning, (bl.a. "medbrakt")

Opplevd diskriminering

Holdning til "det norske"

Statsborgerskap

Vi skal ikke diskutere alle temaene men ta utgangspunkt i noen av dem. Først ønsker vi å diskutere den biten som berører helse:

Foran dere ligger det noen spørsmål som er aktuelle til undersøkelsen. Det er mange hensyn vi må ta når vi skal lage spørreskjema. Resultatene skal kunne sammenliknes med tidligere undersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere, med andre levekårsundersøkelser i Norge og internasjonale undersøkelser.

(kopi av spørsmål deles ut)

Helse

Sosial kontakt

Bakgrunn fra (evt tidligere) hjemland

Opplevd diskriminering

Holdning til "det norske"

Evt Pause (5 min)

Oppsummering (10 min)

Assistent oppsummerer - skriv gjerne stikkord på whiteboard. Deltakere kommenterer

Avslutning

Hvordan var det å delta i en slik samtale? Takke mye for at de har bidratt. Det hjelper oss til å utforme et så godt spørreskjema som mulig...

Utdeling av gavekort.

10.3 Intervjuguide til fokusgrupper LKI - Somalia

Ved ankomst

- Deltakerne møtes i resepsjonen.
- Deltakerne finner seg en plass inne i fokusrommet og forsyner seg av mat og drikke.

Uformell innledning - 5 min.

- Møteleder presenterer seg selv og assistent
- Runde rundt bordet hvor deltakerne presenterer seg selv.

Kvinner med innvandrerbakgrunn: Alder, botid, hva de gjør til daglig

Menn med innvandrerbakgrunn: Alder, botid, hva de gjør til daglig

Formell innledning

Om fokusgrupper: Gruppesamtaler av den typen vi skal ha nå kalles en *fokusgruppe*. Navnet kommer av at samtalen dreier seg om bestemte tema. I slike grupper ønsker vi hjelp fra folk flest til å finne ut hvordan de oppfatter et tema og hvordan de tenker rundt dette temaet. Har noen av dere deltatt på slike grupper som dette før? Hvordan var i så fall den erfaringen?

I denne samtalen ønsker vi å sette søkelyset på levekår for innvandrergupper i Norge. SSB skal i 2005/2006 gjennomføre en levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. Denne fokusgruppen vil gi oss tips til gjennomføring av undersøkelsen og tema i undersøkelsen. Det er viktig at både positive og negative reaksjoner kommer fram, fordi vi ønsker at undersøkelsen skal bli så god som mulig.

Opplegg: Det er dere som skal snakke og gi oss råd. Vår oppgave er først å fremst å lytte til det dere har å si. Vi trenger deres hjelp, og jo mer dere har å si, jo bedre er det for oss.

Min oppgave vil hovedsakelig være å fungere som en ordstyrer, men jeg vil også stille en del spørsmål når jeg føler behov for å få mer informasjon om et tema.

Assistenten sin oppgave er hovedsakelig å ta notater, men hun/han vil også oppsummere det dere har sagt når vi nærmer oss slutten av samtalen.

Samtalen vil bli tatt opp på video. Det gjør vi også for at vi skal være sikre på å få med oss all informasjonen dere gir. Opptaket vil kun bli brukt som hjelpemiddel når vi skal analysere resultatene.

Både opptaket og de navnelistene vi har vil bli ødelagt i løpet av 2 måneder.

Gavekort på 400 kr. Frivillig å delta. Hvis noen vil trekke seg har de mulighet for det nå.

Introduksjonsspørsmål - 10 minutter

For å få i gang samtalen vil vi ta en generell runde i forhold til et spørsmål som alle kan relatere seg til.

Vi har først lyst til å ta en runde rundt bordet for å snakke generelt om det å bli integrert i det norske samfunnet

- Hva er den største utfordringen når det gjelder integrasjon i det norske samfunnet?

Be en om å begynne.

Oppfølgingsspørsmål:

- arbeid
- religion
- språk
- nordmenns holdninger
- innvandreres holdninger

Kjernespørsmål - ca. 1 time

Denne fokusgruppen er en del av forarbeidet til levekårsundersøkelsen. Vi ønsker å snakke med dere for å gjøre dette til en bedre undersøkelse. Før det første ønsker vi å få vite hva som er viktig å spørre om og for det andre hvordan vi skal spørre på en god måte.

Del 1: Generelt om situasjonen i Norge

Hva tror dere er viktig for innvandreres situasjon i Norge?

Hva er viktig for din landgruppes situasjon i Norge?

Går det an å si noe generelt om din landgruppe i Norge?

- kvinner
- menn
- alder
- generasjon

Del 2: Spesifikt om tema og skjema

Noen spørsmål til selve gjennomføringen av undersøkelsen først:

- Hvordan kan vi komme i kontakt?
- Hvordan kan vi få tillit?
- Hvordan skal vi best forankre undersøkelsen i det somaliske miljøet?
- Intervjues av landsmann/kvinne?

Vi har ulike temaområder som vi vil ha dekket i levekårsundersøkelsen. de foreslåtte temaene er:

(kopi av tema leveres ut)

Tradisjonelle levekårstemaer:

Bolig og boforhold
Husholdssammensetning
Barnepassordninger
Arbeid
Arbeidsforhold
Ektefelles arbeid
Ulønnet arbeid
Økonomi
Helse
Vold og utrygghet
Sosial kontakt
Organisasjoner og fritid

Mer innvandrerspesifikke temaer:

Fødeland og språk (eget)
Bakgrunn fra hjemlandet
Familie i Norge
Språk (norsk)
Utdanning, (bl.a. "medbrakt")
Opplevd diskriminering
Holdning til "det norske"
Statsborgerskap

Vi skal ikke diskutere alle temaene men ta utgangspunkt i noen av dem. Først ønsker vi å diskutere den biten som berører helse:

Foran dere ligger det noen spørsmål som er aktuelle til undersøkelsen. Det er mange hensyn vi må ta når vi skal lage spørreskjema. Resultatene skal kunne sammenliknes med tidligere undersøkelser blant ikke-vestlige innvandrere, med andre levekårsundersøkelser i Norge og internasjonale undersøkelser.

(kopi av spørsmål deles ut)

Husholdningssammensetning

Bakgrunn fra hjemlandet

Opplevd diskriminering

Holdning til det norske

Arbeid

Økonomi

Sosial kontakt

Avslutning

Hvordan var det å delta i en slik samtale? Takke mye for at de har bidratt. Det hjelper oss til å utforme et så godt spørreskjema som mulig...

Utdeling av gavekort.

10.4 Intervjuguide til fokusgrupper - LFU intervjuere

Ved ankomst

- Deltakerne møtes i resepsjonen.
- Vi ber deltakerne finne seg en plass inne i fokusrommet og forsyne seg av mat og drikke.

Uformell innledning - 5 min.

- Møteleder presenterer seg selv og assistent
- Runde rundt bordet hvor deltakerne presenterer seg selv.
- Opplysninger vi ønsker er: Navn, alder, hva de driver med til daglig, hvilken landbakgrunn representere de enkelte, hvor mange intervju, tidligere intervjuerfaringer...

Formell innledning

Om fokusgrupper: Gruppesamtaler av den typen vi skal ha nå kalles en *fokusgruppe*. Navnet kommer av at samtalen dreier seg om bestemte tema. I slike grupper ønsker vi hjelp fra folk flest til å finne ut hvordan de oppfatter et tema og hvordan de tenker rundt dette temaet. (Vi trenger ikke å si veldig mye om fokusgrupper generelt i denne settingen, med SSB ansatte intervjuere).

I denne samtalen ønsker vi å sette søkelyset på deres erfaringer og opplevelser ved å gjennomføre intervju i forbindelse med LFU som nettopp er avsluttet. Vi kommer til å fokusere på selve gjennomføringen av intervjuene og noen av temaene i undersøkelsen, men ikke det som går spesielt på leseforståelsen og oppgaveløsningen. Vi skal planlegge og gjennomføre en intervjuundersøkelse om innvanderes levekår i 2005/2006, og ønsker å lære av de erfaringene dere har gjort dere under intervjuingen av innvandrere fra ulike grupper i LFU.

Opplegg: Det er dere som skal snakke om erfaringene deres. Vår oppgave er først å fremst å lytte til det dere har å si. Vi trenger deres hjelp, og jo mer dere kan fortelle, jo bedre er det for oss. Min oppgave vil hovedsakelig være å fungere som en ordstyrer, men jeg vil også stille en del spørsmål når jeg føler behov for å få mer informasjon om et tema. Assistenten sin oppgave er hovedsakelig å ta notater, men hun/han vil også oppsummere det dere har sagt når vi nærmer oss slutten av samtalen.

Samtalen vil bli tatt opp på video. Det gjør vi også for at vi skal være sikre på å få med oss all informasjonen dere gir. Opptaket vil kun bli brukt som hjelpemiddel når vi skal analysere resultatene. Opptaket vil bli ødelagt i løpet av 2 måneder. Vi vil oppsummere det som kommer frem i løpet av fokusgruppen, men vi vil ikke bruke navnene deres i noen sammenhenger.

Det er frivillig å delta. Alle får gavekort på 400 for å delta. Hvis noen vil trekke seg har de mulighet for det nå.

Introduksjonsspørsmål - oppvarmingsoppgave - 10 minutter ?

For å få alle i gang med å prate vil vi ta en generell runde i forhold til et spørsmål som alle kan relatere seg til.

Vi har først lyst til å ta en runde rundt bordet for å snakke generelt om det å kategorisere folk som innvandrere Hva tenker dere når noen bruker ordet innvandrer?

Oppfølgingsspørsmål:

- Dere har alle ulik bakgrunn, noen er født i Norge og noen har kommet til Norge som ganske unge. Opplever dere dere selv som innvandrere?
- Føler dere at andre (etniske norske?) er mer opptatt av at dere er innvandrere enn dere selv?

- SSB definerer innvandrere som alle personer med to utenlandsfødte foreldre. Det vil si både førstegenerasjonsinnvandrere og de som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Synes dere det er greit, sånn som SSB gjør, å inkludere andregenerasjonsinnvandrere i sin definisjon av innvandrerbefolkningen?
- Når slutter man å være innvandrer?
- Hvor mange generasjoner skal en regne?

Overgang til hoveddel

I den undersøkelsen vi skal gjennomføre om innvandreres levekår tar vi nettopp utgangspunkt i de vi definerer som innvandrere. Det var også utgangspunktet i de intervjuene dere gjennomførte for LFU. Har dere opplevd at noen har blitt støtt over å ha blitt kontaktet på grunn av at de er innvandrere? Har dere intervjuet folk som opplever seg selv mer som norske og ikke innvandrer?

Kjernes spørsmål - ca. 1 time

Vi ønsker nå å gå over til å snakke litt mer generelt om erfaringer dere har fra intervjuingen i LFU (Som sagt er vi ikke først og fremst interessert i det som gjelder leseforståelsesdelen, men mer generelle erfaringer). Vi er ute etter om dere har spesielle erfaringer som er viktige både for denne undersøkelsen som dere har vært med på og for senere undersøkelser. Vi skal som sagt gjennomføre en levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere i 2005/2006, deriblant med personer fra de gruppene som dere har erfaringer med å intervju; Pakistan, Vietnam og Somalia. Dere har trolig ulike erfaringer, erfaringer som vi kan lære av og ta med oss i arbeidet med andre undersøkelser.

Åpen erfaringsrunde

Vi vil først ta en åpen runde rundt bordet og høre litt om dere har noen erfaringer dere vil dele med oss rundt det å gjøre intervju. Så skal vi gå litt mer in på noen sider av intervjuingen. Har dere noen veldig tydelige opplevelser eller erfaringer som dere vil begynne med å trekke frem? Positive eller negative?

Åpen erfaringsrunde. Ikke styre dem, men la dem selv si det som kommer til dem. I første omgang trenger vi kanskje ikke spørre så mye oppfølgingsspørsmål. Vi noterer oss og tar det opp igjen når vi går mer systematisk gjennom forhold rundt intervjuingen.

- Tenk hele tiden på å få frem forskjeller i fht landbakgrunn

1 Hvordan var det å oppnå kontakt og avtale intervju?

- Hvem av IO'ene var det lett å komme i kontakt med?
- Hvem av IO'ene var det vanskelig å komme i kontakt med?
- Var det spesielle utfordringer med å spore opp folk - hvilke?
- Hvordan gikk dere frem for å få tak i IO som ikke lot seg kontakte på telefon?
- Var det noen som var enklere å treffe ved direkte besøk enn over telefon?
- Når kontakt var oppnådd og IO hadde sagt ja til å være med, var det vanskelig å finne tidspunkt for avtale?
- Var det generelt noen dager/tider som var bedre enn andre?
- Hvilke tidspunkter var spesielt dårlige for kontakt?
- Hvem var det enklest å få avtale med? Forskjeller mellom kvinnelige og mannlige intervjuere?
- Var det noen som reagerte negativt på å bli kontaktet av en intervjuer med samme landbakgrunn som dem selv?
- Var det noen som insisterte på å bli intervjuet av en intervjuer med norsk bakgrunn? Hvem og hvorfor?
- Hendte det at noen brøt inngåtte avtaler om intervju? Hvem? Ble det oppgitt noen grunn?

2 Hvordan var intervjusituasjonen?

- Hendte det at det var flere enn IO til stede under intervjuet? Hvem?
- Hvis andre til stede: Har dere inntrykk av at disse påvirket IO under intervjuet?
- Hvor var det vanligst å gjennomføre intervjuet? Hjemme hos IO eller andre steder?
- Hvilke steder synes dere var best egnet til å gjennomføre intervju?
- Var det lettest å intervju kvinner eller menn?
- Hendte det at IO avbrøt intervjuet? Hvorfor?
- Hvordan ble intervjuet avsluttet?
- Følte dere noen ganger at det var forventet en gjenytelse etter intervjuet?
- Kjente dere noen av de dere skulle intervju fra før?
- Visste dere noe om de dere skulle intervju?
- Var det noen dere følte det vanskelig eller ubehagelig å ta kontakt med og intervju?

Pause - 10 min?

De får anledning til å ta seg drikke og mat, strekke litt på bena og prate litt sammen

3 Erfaringer med spørsmål og tema

Noen av temaene i undersøkelsen dere gjennomførte vil gå igjen i undersøkelsen om ikke-vestlige innvandreres levekår. Vi trenger å høre om deres erfaringer med å spørre om noen av disse temaene. De temaene vi ønsker å diskutere med dere er sosial bakgrunn fra tidligere hjemland, inntekt, husholdssammensetning, yrkeserfaring og organisasjonsdeltakelse.

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?
- Var det mange problemer med spørsmålsformuleringene?
- Var det ordbruk som var fremmed?
- Var det vanskelige svarkategorier?
- Måtte dere bruke mye morsmål/eget språk/omformulere for å forklare spørsmål og ord?

Del C: Informasjon om foreldre

Tilsvare tema: Sosial bakgrunn fra tidligere hjemland.

(spørsmål C1-C8)

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?
- Passet kategoriene på mor/fars utdanning når den var tatt i utlandet?
- Hvordan tror dere svarene treffer det som det ble spurt etter? Foreldres yrke - får vi god info her?
- Hva tror dere svarene forteller oss?

Del K: Informasjon om hushold og inntekt

Tema: Inntekt

(spørsmål K7-K10)

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?
- Passet kategoriene?
- Hvordan tror dere svarene er? Sanne/usanne?
- Uvilje mot å svare på spørsmål om inntekt?
- Mistillit til SSB eller til dere som intervjuere ved spørsmål om inntekt?
- (hvis ja: Hvorfor det?)

Del K: Informasjon om hushold og inntekt

Tema: Husholdssammensetning

(spørsmål K1-K6)

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?

- Passet kategoriene?
- Hvor lett/vanskelig var det for IO å svare på disse spørsmålene?
- Er husholdene preget av lite eller stor grad av stabilitet? Dvs. er det de samme som til enhver tid er i husholdet?
- Hvordan tror dere svarene er? Sanne/usanne?

Del D: Yrkeserfaring

Tema: Yrkeserfaring

(spørsmålene i LFU er veldig annerledes enn de vi skal stille i LKI. Vi kan vise alle eller, velge ut f.eks. D1-D4 blir vist, samt D25-D30)

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?
- Ble spørsmålene for detaljerte?
- Hvor lett var det å svare på disse spørsmålene?

Del G: Generell bruk av lese og regneferdigheter

Tema: Organisasjonsdeltagelse m.m

(spørsmål G8 og G9)

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?
- Ble spørsmålene for detaljerte?
- Passet kategoriene?
- Hva manglet?

Del G: Generell bruk av lese og regneferdigheter

Tema: helse/trivsel

(spørsmål G10 og G11)

- Var det noen spørsmål som var vanskelige for IO å svare på?
- Var det noen spørsmål som var vanskelige for dere som intervjuere å spørre om?
- Ble spørsmålene for detaljerte?
- Passet kategoriene?
- Hva manglet?

Evt Pause - 5 min

Oppsummering - 10 min?

Assistent oppsummerer - skriv gjerne stikkord på whiteboard. Deltakere kommenterer

Avslutning - diskriminering

Vi må se det litt an i forhold til hvor mye tid vi har brukt, men det kan være aktuelt med å avslutte med en litt åpen samtale om opplevd diskriminering.

I den nye undersøkelsen skal vi ha noen spørsmål om opplevd diskriminering. Vi har tenkt å spørre om folk har opplevd å bli diskriminert på arbeidsmarkedet eller boligmarkedet, eller i omgang med etnisk norske eller andre innvandrere i en eller annen sammenheng.

- Hva slags erfaringer tror dere folk har med dette
- Vil det være store forskjeller mellom pakistanere, vietnamesere og somaliere?
- Er det noen gruppe som er spesielt mye utsatt for diskriminering?
- Møter innvandrere fra disse gruppene mye skepsis og fordommer?

- Er etnisk norske skeptiske og uvitende om innvanderes situasjon i Norge og hvordan nordmenn møter dem?
- Diskriminerer de uten å være klar over det?
- Tror dere folk vil være åpne for å snakke om slike opplevelser?
- Kan vi ha forhåpninger om å få gode svar?

Har dere noen råd til oss når vi skal lage en undersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere på tema og spørsmål? Hva er det viktig å spørre om? Da er vi ikke interessert i leseforståelse.

Vi skal avslutte nå. Vi har fått masse informasjon fra dere og er veldig glade for at dere tok dere tid til å være med på denne fokusgruppen. Hvordan var det å delta i en slik samtale?

Utdeling av gavekort.

10.5 Notat om tilleggsutvalg blant unge med innvandrerbakgrunn

tmn, 7. mai 2004

Til: UFD, BFD, AAD, KKD, JD, SOS, HD
Fra: SSB, prosjektgruppen for Levekår blant ikke-vestlige innvandrere
v/ prosjektleder Tor Morten Normann
Kopi til: KRD, UDI, SHD

Innvandrerens levekår - tilleggsutvalg blant unge²

SSB skal gjennomføre en stor undersøkelse om innvandreres levekår (LKI). Undersøkelsen skal dekke de 10 største gruppene ikke-vestlige innvandrere i Norge³. I alt 5 000 personer skal trekkes ut til å delta i undersøkelsen, 500 fra hvert land. Datainnsamlingen vil finne sted i 2005/2006. Det vil bli opprettet et eget intervjukorps i forbindelse med undersøkelsen slik at alle vil få tilbud om å bli intervjuet på sitt morsmål. Undersøkelsen finansieres av Kommunal- og regionaldepartementet og koster i overkant av 12 millioner kroner.

Det sterke fokuset på unge innvandrere, særlig de født i Norge av utenlandsfødte foreldre, som vi ser i offentlig politikk og debatt har ført til en betydelig interesse for forhold knyttet til barn og unges levekår og livssituasjon. Det har også avdekket et behov for mer kunnskap om emnet. Dette gjelder ulike tema som skole og utdanning, arbeid, opplevelse av fremtidsutsikter, familie og sosiale relasjoner og opplevd diskriminering.

For å kunne analysere levekår blant unge spesielt, og særlig for å kunne fastslå på hvilken måte integrasjonen utvikler seg fra en generasjon til den neste, vil vi foreslå at det i forbindelse med LKI trekkes et tilleggsutvalg av unge personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (andregenerasjonsinnvandrere⁴), og av unge innvandrere som har innvandret i ung alder. For å kunne gjennomføre flere intervju og analysere resultatene er det nødvendig med tilleggsfinansiering. SSB la frem forslag om et slikt tilleggsutvalg på et møte om levekårsundersøkelsen (LKI) den 11. mars 2004, hvor mange av departementene vi nå kontakter var representert.

På bakgrunn av den betydelige interessen som ble vist på møtet har SSB nå arbeidet videre med konkretisering og kostnadsberegning av en mulig tilleggsundersøkelse. Forslaget som legges fram her, innebærer at det trekkes et tilleggsutvalg på i alt 1 400 personer i alderen 16-24 år blant unge innvandrere fra Pakistan, Vietnam og Tyrkia. Spørreskjemaet fra LKI tilpasses for å fange opp spesifikke levekårs tema for unge. Intervjuingen vil foregå ved besøk og ha en gjennomsnittlig intervjuetid på 60 minutter. Alle vil få tilbud om å bli intervjuet på morsmålet. Den totale kostnadsrammen for det foreslåtte tilleggsutvalget er i underkant av 3,3 millioner inklusive mva. Dette notatet gir en beskrivelse av bakgrunnen og begrunnelsen for forslaget.

² Notatet bygger på et notat av Lars Østby, erfaringer med den forrige Levekårsundersøkelsen blant innvandrere i 1996 (Rapporter 1998/16), og planleggingssamtaler med KRD om oppfølging av denne.

³ De landene det er aktuelt å inkludere er tidligere Jugoslavia (nå Serbia og Montenegro), Tyrkia, Somalia, Sri Lanka, Iran, Pakistan, Vietnam, Chile, Bosnia og Irak. De to siste landene er nye.

⁴ SSB bruker ikke lenger betegnelsen "andregenerasjonsinnvandrere" i offisiell statistikk, men "født i Norge med to utenlandsfødte foreldre". Vi har likevel for enkelthetsskyld brukt betegnelsen i dette notatet, fordi generasjonsperspektivet står sentralt.

Bakgrunn

Fokuset på unge med innvandrede foreldre står sentralt i arbeidet med Regjeringens nye stortingsmelding om det flerkulturelle Norge. Gjennom SSBs arbeid med empiriske beskrivelser til stortingsmeldingen har det blitt tydelig at det er nødvendig å se nærmere på denne gruppen for å få forståelse av integrasjonsprosessene, og særlig de langsiktige dynamiske perspektivene ved den.

I løpet av våren 2004 er det i forbindelse med omtalen av meldingen lagt stor vekt på dette fokuset på unge med innvandrerbakgrunn, f.eks. i statsråd Solbergs innlegg på UDIs Vårkonferanse og statssekretær Bretzels åpning av NOVA/NFRs konferanse om innvandrerungdom. Det legges vekt på at ungdom selv skal bli hørt, og sammen med LNU samles slike erfaringer inn. Vi tror det er svært nyttig om dette kan suppleres med representative data om ungdoms oppfatninger.

Det legges i omtalen stor vekt på den betydningen foreldrenes levekår og yrkesdeltaking har for barnas oppvekstvilkår, og at veksten i antall barn og unge med innvandrerforeldre kommer til å bli meget stor de nærmeste årene. Tidspunktet er derfor det riktige for å etablere det kunnskapsgrunnlaget som en god politikk for denne gruppen er avhengig av.

Hvorfor et tilleggsutvalg blant unge?

Vi mener at det er mange grunner til at tilleggsutvalg vil øke utbyttet av undersøkelsen:

Generelle problemstillinger

- Hensikten med forslaget er å få satt et **empirisk søkelys** på det som er og i lang tid vil være en nøkkelgruppe for integrasjonspolitikken, nemlig barn og **unge med innvandrerbakgrunn**.
- **Hovedutvalget gir ikke grunnlag** for særskilt beskrivelse av levekårene verken blant andregenerasjonsinnvandrere eller unge førstegenerasjonsinnvandrere innvandret i ung alder. Det vil være alt for få unge med slik innvandringsbakgrunn i utvalget. Det er ikke rom for å "oversample" unge og ta tilsvarende færre utvalgspersoner fra de noe eldre aldersgruppene. Det ville gå ut over representativiteten i de enkelte landgruppene, og dermed forringe analysemulighetene mye i forhold til forrige runde, og til behovene ved den nye runden.
- Analyser av levekår og integrasjon blant personer med innvandrerbakgrunn som har hatt hele eller store deler av oppveksten sin i Norge vil kunne si oss noe om hvordan integrasjonsprosessen fungerer i et **langsiktig perspektiv**. En kan ikke forvente høy arbeidsdeltakelse og gode norskkunnskaper hos voksne innvandrere som har bodd kort tid i Norge. Jo eldre innvandrerne er ved innvandringen, jo vanskeligere vil omstillingen være. Men hvis det er dårlige skoleprestasjoner og generelle levekårsproblemer blant de som er født i Norge eller innvandret som unge er det grunn til bekymring. Dette kan bunne i mer **dyptgående integrasjonsproblemer**, utover eventuell manglende innsats overfor nyankomne.
- Undersøkelsen skal på flere måter ivareta det kunnskapsgrunnlaget som trengs for å utforme en så god politikk som mulig for integrering av innvandrere. Dette er i tråd med **prioriteringer** knyttet til stortingsmeldingen om det flerkulturelle Norge (jf. også Erna Solbergs tale til UDIs vårkonferanse), strategiplan for utdanning, og målsettinger i enkelte departementer.
- De fleste andregenerasjonsinnvandrere er som kjent svært unge, men tallet på de som er over 16 år vil vokse raskt i de nærmeste årene. Fra de ti landene vi nå har fokus på, er det 4 500 personer mellom 16 og 24. Tre ganger så mange (14 000) er i alderen 6-14 år. Ved å kartlegge eventuelle levekårsproblemer for andregenerasjonsinnvandrere vil vi kunne fange opp eventuelle problemer tidlig, og legge bedre premisser til grunn for dem som kommer etter. Denne gruppen vil utgjøre en betydelig andel av morgendagens unge arbeidsstyrke.
- **Forholdet til opprinnelseslandets normer og verdier** preger foreldregenerasjonen i ulik, men ofte i betydelig grad. Å vite hvordan og hvor sterk denne påvirkningen er på ulike områder for dem som er født i Norge og for dem som har innvandret i ung alder, og hvordan den gir seg utslag i tilhørighet og identitet, vil kunne gi grunnlag for økt innsikt i integreringsprosessen ikke bare for de unge, men også for hele gruppen.

- En del problemstillinger rundt identitetsutforming og forsterkede generasjonskonflikter er spesielle for mange i denne gruppen. Mange føler at de vokser opp ”med to kulturer” og må **balansere lojalitet og ulike verdisystemer** opp mot hverandre.
- Hva betyr **foreldrenes levekår** for utviklingen av deres barns levekår og samfunnsdeltakelse? Kan vi tro at godt integrerte foreldre har barn som også er godt (enda bedre?) integrert, eller er det grunner til at alt ikke går bedre fra en generasjon til den neste? Er det klart at dårlig integrerte foreldre får dårlig integrerte barn?
- En direkte sammenlikning mellom førstegenerasjons unge innvandrere og andre født i Norge med innvandrerforeldre vil gi bedre forståelse av hvilke problemer som er knyttet til det å være innvandret og hvilke forskjeller det er til de som selv er født i Norge. Denne sammenlikningen vil gi bedre informasjon om hvordan integreringen utvikler seg, og trolig gi et mer positivt bilde enn det mange ventet på basis av enkle tverrsnittsanalyser.
- Er det slik at de som er født i Norge med innvandrerbakgrunn trenger spesiell oppfølging på noen områder, mens de som er innvandret i ung alder trenger det på andre, eller gjelder mange forhold kanskje begge grupper i lik grad? **Er ulike problemstillinger viktige for ulike grupper?** I så fall bør en vite mer om hvilken innvandringsalder som er kritisk for integrasjon og levekårsforskjeller (førskolealder, tidlig skolealder, osv)
- Ønsker man å intervju unge innvandrere om levekårssituasjonen, bør man benytte anledningen **nå**. Da vil man kunne dra nytte av investeringene som gjøres i forbindelse med hovedundersøkelsen. Det foreligger et opplært intervjukorps, en vil kunne dra nytte av informasjonsarbeidet i forbindelse med LKI, og en vil kunne dra fordeler i forhold til oversettelse, analyse, etc.

Hvilke temaer er det viktig å dekke?

Temaer som er tenkt dekket i hovedutvalget kan grovt grupperes under følgende overskrifter:

• Fødeland og morsmål	• Ektefelles arbeid
• Bakgrunn fra opprinnelseslandet	• Barnepassordninger
• Familie i Norge	• Helse
• Husholdningssammensetning	• Vold og utrygghet
• Bolig og boforhold	• Sosial kontakt
• Utdanning	• Organisasjonsdeltakelse og fritid
• Arbeidsforhold	• Språk (norsk)
• Arbeid	• Opplevd diskriminering
• Økonomi	• Holdninger til det ”norske”
• Ulønnet arbeid	• Statsborgerskap

Det vil være aktuelt å dekke de fleste temaene også i tilleggsutvalget blant unge. Men noen spørsmål som stilles til hovedutvalget vil være mindre relevante for unge, og andre spørsmål vil være viktige å stille til de unge, som ikke nødvendigvis er aktuelle for hovedutvalget.

Hvorfor er det så viktig å undersøke forholdene blant unge?

- De som er født og oppvokst i Norge er sosialisert inn i en familie som bor i Norge, men kan være sterkere eller svakere påvirket av foreldrenes bakgrunn. De har også vært gjennom en **sosialiseringssprosess** i det norske skolesystemet. Det er avgjørende for en vellykket integrasjonspolitikke at disse unge med en fot i hvert land kan finne en god tilværelse i Norge.
- Hvem er viktige **premissgivere for disse gruppene**, er det jevnaldrende ungdommer, med og uten innvandrerbakgrunn, eller er det foreldrene? Hvilke forskjeller fører eventuelle forskjeller mellom premissgivere til for integrering? I hvilken grad utsettes de unge for krysspress fra de ulike miljøene de forholder seg til?
- En nøkkel til forståelsen av hva som går godt og hva som ikke gjør det ligger trolig i **forholdet til venner, i barnehage og skolegang, deltagelse i fritidsaktiviteter** og andre

forhold som påvirker barn i møtet med det norske samfunnet. For å få denne kunnskapen er det nødvendig å spørre ungdommene selv.

- Hvordan er deres **venneflokk sammensatt**, hvor mange er innvandrere fra eget eller andre land og hvor mange har norsk bakgrunn. Hvor treffes de og hvor ofte? Hvilken betydning har dette for språktilegnelsen og integrasjonen?
- Diskriminering, opplevelse av å bli utestengt fra et fellesskap, til stadighet bli konfrontert med spørsmål og kommentarer til identiteten som innvandrere vil trolig ha betydning for opplevelsen av fellesskap og inkludering i det norske samfunnet. Dersom unge ikke føler seg inkludert, er det grunn til å tro at de søker mot alternative identitetsuttrykk (jfr Annick Prieur 2004, "Balansekunstnere"). Opplevelsen av å bli **inkludert eller ekskludert** vil trolig ha betydning for hvilke valg ungdommene gjør, for eksempel i forhold til utdanning.
- Opplever ulike grupper **diskriminering** på ulike måter?
- **Familieøkonomi og boforhold** vil ha mye å si for elevenes opplevde og faktiske muligheter.
- **Språktilegnelse** og språkferdigheter er viktige for skoleprestasjoner og opplevelsen av å mestre skolen. Mestring vil igjen påvirke framtidspåplaner og ambisjoner, både på økonomiske områder som arbeidsmarked og boligmarked, men også for familieliv.
- **Holdninger til barnepass** blant unge som er i en alder hvor det er, eller kan være aktuelt å få barn, vil være av betydning også for deres barn igjen og barnas integrasjon.
- Er unge innvandrere mer **utsatt for vold og trusler** enn andre unge i storbyen?
- Hvordan ser de på det **norske samfunnet og norske verdier**? Hvor stor forskjell er det mellom generasjonene?
- I hvor stor grad har unge **kontakt med eget eller foreldrenes tidligere hjemland**? Hvis de har kontakt med familie og venner i opprinnelseslandet, hvordan utfolder denne kontakten seg? Har de som er orientert mot relasjoner i utlandet mindre kontaktflate i det norske samfunnet? Er begge deler viktig for et godt liv i Norge, og er det sammenhenger her med ulike levekårsforhold?
- Hvor vanlig er det for unge innvandrere å ha skolegang også i foreldrenes tidligere hjemland, og er det noen sammenheng mellom dette og integrasjonen i Norge?
- Hvilken religiøs tilhørighet har ungdommene? Er det slik at de med muslimsk bakgrunn oftere opplever diskriminering og utestenging? Hvordan opplever ungdommene muligheten og aksepten for å **praktisere sin religion** i Norge? Hva preger religionsutøvelsen og hvordan er dette likt eller forskjellig fra foreldregenerasjonen?
- Deltar ungdommene i ulike frivillige **organisasjoner**? I så fall hvilke?

Vi har mye informasjon om ulike innvandrergrupper fra ulike administrative registre (arbeid, utdanning, inntekt, demografi etc.), men mange forhold kan ikke hentes ut fra registrene. Dimensjoner som språk og språktilegnelse, sosial deltakelse, fritidsaktiviteter, forholdet til opprinnelseslandet, religionens betydning, holdninger til det norske, og opplevd diskriminering lar seg ikke hente fra registerdata. Vi har her gitt eksempler på hva slags informasjon det vil kunne bli mulig å få fra en tilleggsundersøkelse blant unge med ulike innvandrerbakgrunn.

Nærmere om utvalget

Pakistan, Vietnam og Tyrkia

Et viktig analytisk perspektiv vil være å se hvordan de som er født i Norge atskiller seg fra de som er født i utlandet. Det vil ikke ha noe for seg å trekke tilleggsutvalg fra alle landgruppene, fordi det i mange grupper ikke er mange nok som er unge. Det er lite trolig at det gir pålitelige resultater å slå sammen personer med ulike landbakgrunn i en gruppe. Alt taler for at analysene bør gjøres separat for hver landgruppe som er stor nok for slike analyser. Vi kan altså sette fokus bare på noen få land for å se på "andregenerasjonsinnvandrere", resten har for få individer for statistiske analyser. Blant landene i utvalget til LKI er det mange nok over 16 år blant de med bakgrunn fra Pakistan, Vietnam og Tyrkia. Pakistan er naturlig å velge i et tilleggsutvalg. Gruppen er i særklasse den største, og de opplever trolig her som i andre sammenhenger å være en "pionergruppe" i Norge. Det er betydelige grupper fra

India, Marokko, Somalia, Tyrkia og Vietnam også, men de tre første er ikke tenkt inkludert i landutvalget. Ut fra aldersfordelingen blant de som er litt yngre enn 16 år vil det om noen få år bli mange flere med bakgrunn fra Vietnam enn fra Tyrkia.

Blant somaliere er det nesten ingen andregenerasjonsinnvandrere som er over 16 år, og kun et fåtall førstegenerasjonsinnvandrere over 16 år og innvandret før skolealder. Det vil imidlertid være relativt mange unge somaliere i hovedutvalget, slik at analysene av denne gruppen vil være rimelig godt ivaretatt av hovedutvalget. Dersom det likevel er ønskelig med bedre data om somaliere, vil det være naturlig å øke det ordinære utvalget.

Det kan her være relevant også å si litt om hvordan utviklingen i gruppene vil være. Vi kan som en enkel tilnærming se hvor stor denne gruppen av personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre vil bli om ti år, dersom vi ser bort fra dødelighet (noe som betyr lite) og nettoutvandring. Her bruker vi likevel antallet mellom 6 og 14 år i dag som en tilnærming til antallet 16-24 år om ti år. Den største gruppen, de med pakistansk bakgrunn vil vokse relativt sett minst, fra 2800 til 4000. Tyrkia vil vokse fra 650 til 1650, Vietnam fra 700 til 2500. De mindre gruppene vil vokse veldig sterkt, fra i alt 326 for de syv andre landene i dag til 5 600 om ti år. Særlig stor blir veksten blant dem fra Somalia (fra 10 til 900), Bosnia (19 til 850) og fra Sri Lanka (fra knapt 100 til nesten 1500). Likevel vil de tre største gruppene om ti år være de samme som i dag, Pakistan, Vietnam og Tyrkia.

Unge førstegenerasjonsinnvandrere innvandret i førskolealder

Gruppen av personer som selv har innvandret, men i ung alder, skiller seg kanskje ikke grunnleggende fra de som er født i Norge av utenlandsfødte foreldre. Mange analyser av "andregenerasjonsinnvandrere" tar da også de som er født i utlandet og innvandret i ung alder med i denne gruppen. Vi argumenterer for å ta med en gruppe som har innvandret før skolealder.

16-24 år

Vi tror det kan være fornuftig å ha en ganske snever aldersavgrensning av dette tilleggsutvalget, fordi gruppen blir raskt mye i aldersgruppene over 20 år, og dominansen av de med bakgrunn fra Pakistan blir større og større. To av tre i alderen 24 år har foreldre fra Pakistan. Vi foreslår å bruke aldersgruppen 16-24 år, som er vanlig også i andre levekårsanalyser, og f. eks. i arbeidsmarkedsstatistikk.

Vi legger derfor fram et forslag om et brutto tilleggsutvalg på 1 400 personer⁵, satt sammen på denne måten:

- Til sammen 625 personer med pakistansk bakgrunn; 200 personer innvandret fra Pakistan som unge (under 6 år) og 425 personer født i Norge av to pakistanskfødte foreldre
- 400 personer med bakgrunn i Tyrkia. 200 som innvandret som unge og knapt 200 født i Norge av foreldre innvandret fra Tyrkia. Sammen med dem som vil komme med i det ordinære utvalget, utgjør dette i alt om lag 500 unge personer med bakgrunn fra Tyrkia.
- 375 personer med bakgrunn i Vietnam, 250 som innvandret som unge fra Vietnam, og 125 født i Norge av to vietnamesisk-fødte foreldre. Sammen med dem som kommer i det ordinære utvalget, utgjør dette i alt om lag 500 unge personer med bakgrunn fra Vietnam.

Dette innebærer at vi trekker et tillegg på 750 personer i alderen 16-24 år som er født i Norge, og 650 personer i alderen 16-24 år som innvandret i alderen 0-5 år. Størrelsen på tilleggsutvalget er satt for å sikre at alle analyser i utgangspunktet vil kunne gjøres for grupper som har et bruttoutvalg på 500 personer. Vi må regne med et frafall omtrent som i forrige undersøkelse (LKI, 1996), og dermed er det ikke mulig å gå ned i utvalgsstørrelse for å opprettholde det analytiske potensialet i datamaterialet.

⁵ For ytterligere beskrivelser av hensyn som ligger til grunn for utvalget se notat av Lars Østby av 15/3, 2004.

Forutsetninger og kostnader

Følgende forutsetninger ligger dermed til grunn for kostnadsberegningen av tilleggsutvalget:

- Et relativt omfattende arbeid med å omarbeide spørreskjemaet fra Levekår blant ikke-vestlige innvandrere (3 månedsverk) slik at det blir målrettet med spesifikke levekårstema for denne gruppen.
- Gjennomføring av tre fokusgrupper (en for hvert land) som del av skjemaarbeidet
- Utarbeidelse av eget informasjonsmaterieell (informasjonsbrev og brosjyre) til alle i bruttoutvalget
- 3 språkgrupper. Alle IO får mulighet til å bli intervjuet på språk fra opprinnelseslandet eller på norsk
- Rekruttering av ca. 10 ekstra intervjuere for å supplere intervjukorpset opprettet i forbindelse med hovedundersøkelsen
- Besøksintervju med en intervjutid på 60 minutter i gjennomsnitt
- Bruttoutvalg på 1400 personer
- Forventet svarprosent på 65-70, dvs. et nettoutvalg opp mot ca. 950 personer.
- Feltperiode fra januar til juni 2006
- 6 månedsverk til analyse av dataene og publisering av resultater. Dette gir rom for relativt omfattende analyse av dataene fra tilleggsutvalget sammenlignet med hovedundersøkelsen
- Tilrettelegging av anonym analysefil som oversendes NSD for formidling til forskere og studenter

De totale kostnadene for tilleggsutvalget beløper seg til **kr 3 266 000,- inklusive mva**, fordelt på ulike aktiviteter og år. Kostnadene er beregnet slik:

Aktivitet	Kostnader i kr.			
	2005	2006	2007	Totalt
Planlegging (inkludert skjemaarbeid)	696 000	0	0	696 000
Rekruttering og opplæring	358 000	0	0	358 000
Datainnsamling	0	973 000	0	973 000
Databearbeiding	0	118 000	0	118 000
Avslutning, rapportering og analyse	0	0	489 000	489 000
Sum	1 054 000	1 091 000	489 000	2 634 000
+ mva.	252 960	261 840	117 360	632 160
Totalt	1 306 960	1 352 840	606 360	3 266 160

Forbehold

KRD har allerede gått inn for å finansiere hovedundersøkelsen (LKI) som er kostnadsberammet til vel 12 millioner kroner. Om forslaget om tilleggsutvalg blant barn og unge skal la seg realisere, er det nødvendig at også sektormyndighetene kommer inn i finansieringen. SSB prøver med dette å få til en samfinansiering fra flere departementer til tilleggsutvalget. Dersom det ikke lykkes oss å få finansiert alle kostnadene, lar tilleggsundersøkelsen seg ikke gjennomføre.

Det er mange temaer og spørsmål som ønskes dekket, og mange til dels kryssende hensyn må ivaretas. Det må foretas en avveining av hvilke spørsmål som skal prioriteres innenfor rammen av 60 minutter intervjutid. Det bør også foretas en viss tilpasning i forhold til problemstillinger som er spesielt viktige for unge, som skole, fremtidsplaner, forholdet til foreldrene etc. På grunn av den lave alderen i utvalget er spørsmål knyttet til livet som voksen åpne for forenkling for å gi plass til noen flere spørsmål knyttet til det å være ung i et flerkulturelt Norge. Samtidig er det viktig å beholde et bredt spekter av spørsmål for å sikre sammenlikning med grupper i hovedutvalget (LKI) og med befolkningen for øvrig. SSB har ansvaret for utformingen av skjema til LKI, og vil også ha ansvaret

for å tilpasse skjemaet til tilleggsutvalget. Tilpasningen og valg av tema og spørsmål vil bli tatt opp til drøfting i referansegruppen opprettet i forbindelse med LKI.

Avslutning

Vi har i dette notatet beskrevet et prosjekt som vi antar berører problemstillinger som vil være av særlig interesse for BFD, UFD, AAD, KKD, JD, SD, HD (i tillegg til KR, UDI og mange andre aktører) å få belyst. Vi har foreslått en kostnadsfordeling, og ber om tilbakemelding på prosjektet og muligheter for finansiering innen 1. oktober 2004.

Tabell 1. Ti innvandringsgrupper med bakgrunn fra ikke-vestlige land, etter alder, innvandringskategori og alder ved innvandring. 1.1.2003

Landbakgrunn	Aktuelle grupper til tilleggsutvalget ¹	Førstegenerasjonsinnvandrere				Andregenerasjonsinnvandrere		
		I alt	16-24 år skolealder	14-22 år innvandret før skolealder	14-22 år innvandret før skolealder	I alt	16-24 år	14-22 år
Pakistan	3 963	14 570	2 172	905	895	10 976	2 768	3 058
Vietnam	1 612	11 698	1 932	635	605	5 246	708	977
Tyrkia	1 072	8 336	1 574	281	310	4 007	645	791
Chile	668	5 511	980	442	522	1 295	110	226
India	663	4 479	395	85	80	2 233	530	578
Iran	625	11 058	2 039	549	701	1 675	16	76
Marokko	578	4 184	461	84	83	2 144	419	494
Sri Lanka	341	7 785	1 046	186	260	3 690	88	155
Jugoslavia	207	8 161	1 430	108	206	1 780	80	99
Somalia	156	10 753	2 394	134	229	2 936	10	22
Irak	93	14 578	2 530	83	181	1 859	3	10
Bosnia-Hercegovina	65	13 572	2 323	39	295	1 926	19	26

¹ 14-22 år, førstegenerasjonsinnvandrere innvandret før skolealder og andregenerasjonsinnvandrere. De som per 1.1.2003 er 14-22 år vil være 16-24 år ved gjennomføring av undersøkelsen.

10.6 Artikkel med oppsummering av fakta rapport om de ti innvandrergruppene

I forbindelse med publisering av rapporten "Fakta om ti innvandrergupper i Norge" av Benedicte Lie, i august 2004, utarbeidet Lars Østby en artikkel med oppsummering av noen sentrale hovedfunn. Artikkelen er gjengitt i sin helhet her. For mer informasjon om de ti gruppene vises det til rapporten.

Store ulikheter mellom innvandrergupper

Rapporten "Fakta om ti innvandrergupper i Norge" viser hvor store forskjeller det er mellom innvandrere fra ulike land. Mens for eksempel to av fem innvandrere med bakgrunn fra Pakistan er født i Norge av pakistansk-fødte foreldre, er bare én av ti med irakisk bakgrunn født her i landet. Noen grupper har få personer med kort botid, bare 10 prosent av innvandrerne fra Vietnam, Bosnia-Hercegovina eller Chile har bodd her kortere enn fem år, mens det gjelder 60-70 prosent av dem fra Irak og Somalia.

Av Lars Østby

Vi opplever en økt etterspørsel etter informasjon om innvandrere i Norge. SSB publiserer statistikk om innvandrerbefolkningen på en rekke områder. Det er behov for nyanserte beskrivelser, og beskrivelser med ulike fokus avhengig av hva som er formålet. Innvandrerbefolkningen i Norge er svært sammensatt og har bakgrunn fra over 200 land. Det har sjelden noe for seg å beskrive hele innvandrerbefolkningen som én gruppe. Det er store forskjeller mellom ulike landgrupper, etter botid og mellom generasjonene, og derfor et behov for beskrivelser som ser på mange dimensjoner. For tiden er det interesse for hvordan det går med store enkeltgrupper, og den nye rapporten, som omhandler ti innvandrergupper og personer født i Norge av to foreldre som er innvandret, gjør nettopp det.

Bakgrunnsinformasjon

SSBs statistikk om innvandrere er spredt på mange ulike statistikkområder; befolkning, utdanning, arbeidsmarked og så videre. Vi har nå utarbeidet faktaark hvor vi har samlet statistikk om ti store ikke-vestlige innvandrergupper i Norge, og om personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre. Faktaarkene er laget i forbindelse med planleggingen av en ny levekårsundersøkelse (gjennomføres i 2005/2006) blant ikke-vestlige innvandrergupper i Norge, og som bakgrunnsinformasjon til en ny stortingsmelding fra KRD om det flerkulturelle Norge.

De ti gruppene som skal være med i levekårsundersøkelsen er innvandrere fra Pakistan, Vietnam, Irak, Bosnia-Hercegovina, Somalia, Iran, Tyrkia, Sri Lanka, Serbia og Montenegro og Chile. Utenom Chile, er dette de største ikke-vestlige gruppene. Chile er tatt med av hensyn til sammenlikning med resultatene fra levekårsundersøkelsene som ble gjennomført i 1996 og i 1983. I forbindelse med forarbeidet til levekårsundersøkelsen hadde vi behov for å oppsummere det vi kan si om disse innvandrergruppene på grunnlag av det vi allerede har av statistikk.

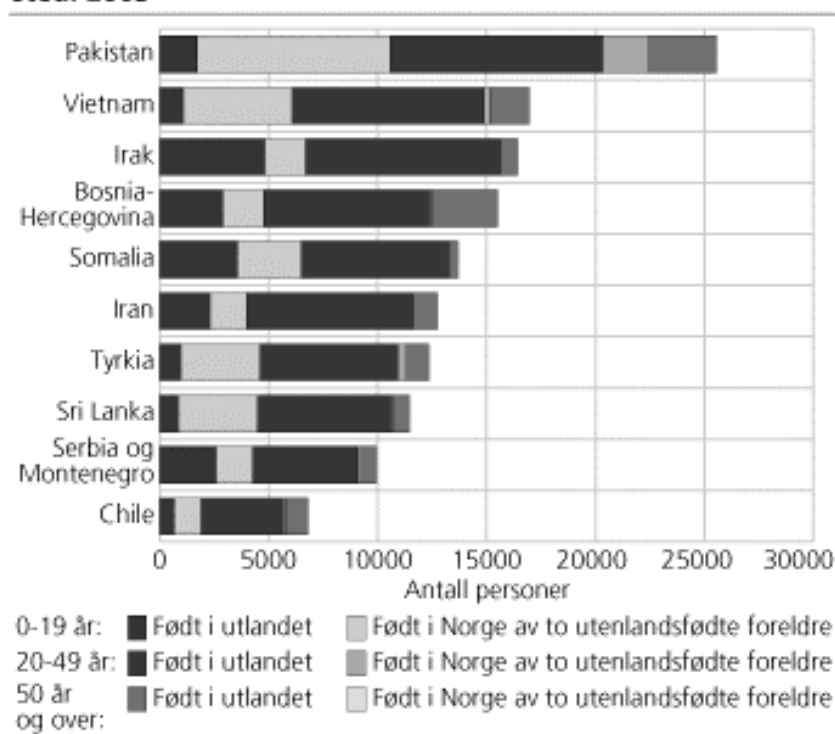
I forbindelse med arbeidet med grunnlaget for Stortingsmeldingen, ser vi en økende interesse for informasjon om personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Dette er en gruppe som øker i størrelse for hvert år, de fleste er barn, men en del er i ferd med å bli voksne. Det er også samlet noen fakta om denne gruppen, om landbakgrunn, alder og bosetningsmønster.

Forskjeller mellom innvandrergupper

Det er forskjeller i de ulike innvandrergruppenes størrelse og sammensetning i forhold til alder og kjønn, innvandringsbakgrunn, boforhold, arbeidsdeltakelse, utdanningsdeltakelse og valgdeltakelse, for å nevne noen dimensjoner. Vel to tredjedeler har bakgrunn fra ikke-vestlige land. Det er en del forskjeller mellom innvandrere fra vestlige og ikke-vestlige land, men det er også store forskjeller innenfor disse to gruppene. Det er levekår blant innvandrere fra ikke-vestlige land som skal kartlegges i levekårsundersøkelsen, og det er dem vi konsentrerer oss om her. Også blant de ti gruppene vi beskriver i denne rapporten er det store forskjeller. Noen har kommet som flyktninger, andre som arbeidsinnvandrere, og andre igjen gjennom ekteskap og familiejenforening. I noen

innvandrergupper er det mange som har bodd lenge i Norge, i andre grupper er flertallet nyankomne. Det er dermed også stor variasjon i hvor mange som er født i Norge, med foreldre fra de ulike landene. Vi finner en del forskjeller mellom dem som er førstegenerasjonsinnvandrere og dem som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre.

Innvandrere fra 10 ikke-vestlige land etter alder og fødested. 2003

De største gruppene

Personer med bakgrunn fra Pakistan utgjør den største enkeltgruppen av innvandrere i Norge, fulgt av svensker og dansker. Deretter følger gruppen med innvandrerbakgrunn fra Vietnam. Ser vi bare på ikke-vestlige innvandrere, er innvandrere fra Pakistan, Vietnam og Irak de største gruppene. Vi har tatt med en tabell og en figur som illustrerer noen av forskjellene mellom de ti utvalgte gruppene. Tabell 1 viser størrelsen og sammensetningen i de største ikke-vestlige innvandrergruppene i Norge per 1.1.2003. Tabellen viser hvor ulike innslag det er av personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre fra de ulike landene. Det er flest som er født i Norge med to foreldre fra Pakistan. De utgjør 20 prosent av alle med to utenlandsfødte foreldre og 30 prosent av alle med to utenlandsfødte foreldre over 18 år. Ser vi bare på førstegenerasjonsinnvandrere er det omtrent like mange fra Irak og Pakistan.

Ulikhet i botid i Norge

En tredjedel av alle førstegenerasjonsinnvandrere i Norge har bodd i Norge mer enn 15 år, en tredjedel i fem til 15 år, og resten mindre enn fem år. Det er flest nyankomne fra Irak, Sverige, Somalia og Serbia og Montenegro. Fire av fem fra Bosnia-Hercegovina har bodd her i fem-ni år (ankom midt på 1990-tallet). Figur 1 viser hvor store forskjeller det er i hvor lenge førstegenerasjonsinnvandrere fra de ti landene har bodd i Norge.

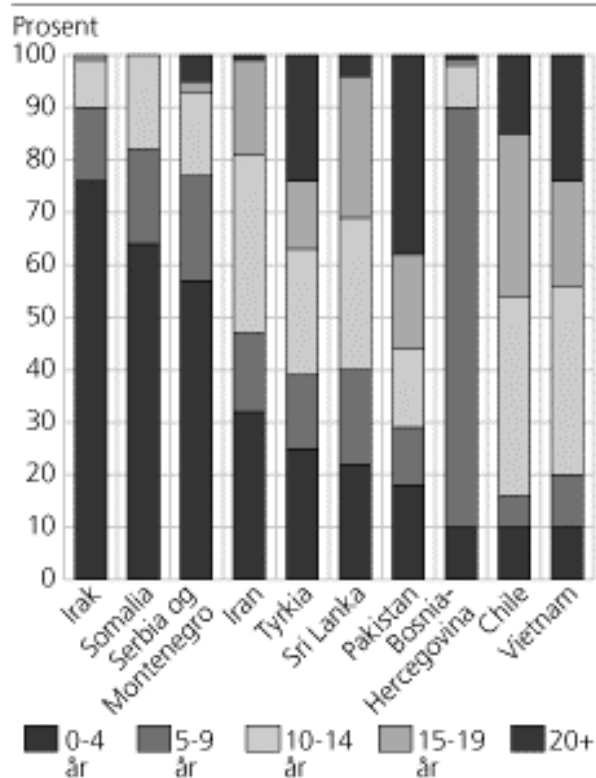
Størst andel innvandrere er det i befolkningen i alderen 25-29 år, 10,7 prosent. Andelen synker med økende alder, og det blir relativt flere vestlige innvandrere når alderen øker. For personer under 25 år, er andelen innvandrere i befolkningen mellom 6 og 9 prosent, og andelen ikke-vestlige innvandrere er størst blant de yngste. Dette skyldes at et flertall barn som er født i Norge av to innvandrerforeldre

kommer fra den tredje verden. Innvandrere fra vestlige land som får barn i Norge, får det oftest med norskfødte foreldre, og deres barn regnes dermed ikke med i innvandrerbefolkningen.

De 12 største innvandrergruppene med bakgrunn fra ikke-vestlige land. 1.1.2003

Landbakgrunn	Innvandrer- befolkningen i alt	Førstegenerasjons- innvandrere	Født i Norge av to utenlandsfødte foreldre
Innvandrere i alt	332 793	277 262	55 531
Ikke-vestlige land	233 860	184 136	49 724
Pakistan	25 546	14 570	10 976
Vietnam	16 944	11 698	5 246
Irak	16 437	14 578	1 859
Bosnia-Hercegovina	15 498	13 572	1 926
Somalia	13 689	10 753	2 936
Iran	12 733	11 058	1 675
Tyrkia	12 343	8 336	4 007
Sri Lanka	11 475	7 785	3 690
Serbia- og Montenegro	9 941	8 161	1 780
Polen	7 303	6 536	767
Filippinene	6 838	5 976	862
Chile	6 806	5 511	1 295

Botid blant førstegenerasjons- innvandrere fra 10 utvalgte ikke-vestlige land. 1.1.2003. Prosent

Venter vekst

Av de 55 500 personene som er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre, er om lag 40 000 under 13 år. I alderen 13-25 er antallet vel 12 000. Noen av de små barna vil flytte ut av Norge de nærmeste årene, men det store flertallet blir i landet. En må derfor selv uten ytterligere innvandring vente en betydelig vekst i antallet barn og unge født i Norge av to innvandrede foreldre.

Innvandrerbefolkningen = personer med to utenlandsfødte foreldre

Statistisk sentralbyrå (SSB) definerer innvandrerbefolkningen som personer som enten selv har innvandret til Norge, eller er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Innvandrerbefolkningen deles inn i gruppene førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn er født i utlandet av foreldre som også er født i utlandet. De med en av foreldrene født i Norge inngår dermed ikke i innvandrerbefolkningen. Det samme gjelder de som er født i utlandet av norskfødte foreldre.

Landbakgrunn = Eget, mor eller fars fødeland

Vi har brukt opplysninger om landbakgrunn når det gjelder innvandrerbefolkningen.

Innvandrerbefolkningen består, slik SSB definerer den, av personer med to utenlandsfødte foreldre. For førstegenerasjonsinnvandrere vil landbakgrunn være eget fødeland. For personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre vil landbakgrunn være bestemt av foreldrenes fødeland - og hvis det er forskjellig, mors fødeland. Personer utenfor innvandrerbefolkningen er her registrert med Norge som landbakgrunn.

I befolkningen i Norge er 26 prosent under 20 år, 42 prosent mellom 20 og 49 år og 32 prosent over 50 år. "Våre" innvandrergupper er gjennomgående mye yngre. Alle gruppene har flere barn og unge enn i befolkningen under ett, fra Chile med "bare" 28 prosent til Somalia med 48 prosent. De fleste gruppene har om lag 40 prosent under 20 år. Alle innvandrergruppene har mange mellom 20 og 49 år. Pakistan har færrest med 47 prosent og Iran har flest med 60 prosent. Det blir dermed få gamle blant innvandrerne. Størst er andelen (20 prosent) fra Bosnia-Hercegovina fordi det ble mottatt mange hele flyktningfamilier derfra for ti år siden. De andre landene har andeler fra 3 prosent (Somalia) til 15 prosent (Chile).

Aldersfordelingen er vist i figur 2, hvor også aldersfordelingen blant dem som er født i Norge kan sammenliknes med dem som er født i utlandet og selv har vandret inn. Her er det betydelige forskjeller mellom landene. I innvandrerbefolkningen under 20 år er det to av fem som har innvandret selv, og tre av fem er født i Norge med to utenlandsfødte foreldre. Blant dem med bakgrunn fra Pakistan, Vietnam, Sri Lanka og Tyrkia gjelder det fire av fem, fra Irak bare én av fire. Det er bare 3 000 med bakgrunn i de ti landene som er født i Norge og som er blitt 20 år. To tredeler blant dem har foreldre fra Pakistan. Dette er den første store gruppen med innvandrerbakgrunn født i Norge. De har levd hele sitt liv i Norge, og de er nå i ferd med å etablere seg som voksne personer her. Deres erfaringer vil være viktige for de andre gruppene som følger i årene som kommer.

Frigitt 11. august 2004 © Statistisk sentralbyrå

De sist utgitte publikasjonene i serien Notater

- 2004/57 Ø. Brekke: Praktisk guide for teknisk utstyr og dataprogrammer i brukertester. 33s.
- 2004/58 K. Henriksen: Ny metode for prismåling av personbiler i konsumprisindeksen. 24s.
- 2004/59 A.S. Abrahamsen, J. Heldal, og D. Rafat: UT- Undersøkelsene i 2004 for ikke-finansielle foretak. Utvalgsplaner og utvalg til kvartals og årsundersøkelsene. 48s.
- 2004/60 Ø. Bolsgård og L-C. Zhang: Prisindeks for engoshandel. 35s.
- 2004/61 T. Guldbrandsen og B.O. Lagerstrøm: Undersøkelse om arbeids- og boligforhold. Dokumentasjonsrapport. 27s.
- 2004/62 G. Dahl: Trygd blant innvandrere 1992-2000. 79s.
- 2004/63 A.H. Sætre og N.Buskoven: Lokalvalgundersøkelsen 2003. Dokumentasjonsrapport. 79s.
- 2004/64 Kravspesifikasjon for elektronisk innberetning, kjennemerke og filbeskrivelse for lønnsstatistikken. Oppdatert 2004. 16s.
- 2004/65 L. Østby: Innvandrere i Norge - Hvem er de, hvordan går det med dem? Del I Demografi. 156s.
- 2004/66 L. Østby: Innvandrere i Norge - Hvem er de, hvordan går det med dem? Del I Levekår 154s.
- 2004/67 L. Lerskau, K.M. Heide, E. Holmøy og I.F. Solli: Virkningsberegninger på MSG6. Appendiks til Rapporter 2004/18 "Macroeconomic Properties of the Norwegian Applied General Equilibrium Model MSG6". 140 s.
- 2004/68 A. Holmøy, R. Johannessen og L. Solheim: Etablering av ny husleiestatistikk (indeks) - en forstudie. 19s.
- 2004/69 E.E. Eibak og F. Haraldsen: Undersøking om foreldrebetaling i barnehagar, august 2004. 45s.
- 2004/70 A. Raknerud, D. Rønningen og T. Skjerpen: Dokumentasjon av kapital-databasen. En database med data for varige driftsmidler og andre økonomiske data på foretaksnivå. 12s.
- 2004/71 M.T. Dzamarija: Norske barn i utlandet. Utvalgte land: Pakistan, Marokko, Tyrkia og Spania. 33s.
- 2004/72 A.S. Abrahamsen og A. Seierstad: Analyse av revisjon. Kostra kommunehelse. 50s.
- 2004/73 E. Mørk og E Willand-Evensen: Husholdningers forbruk. En sammenlikning av forbruksundersøkelsen og nasjonalregnskapet. 37s.
- 2004/74 M. Åamodt: Kvalitetsprosjekt for videregående opplæring Utført på oppdrag fra Utdannings- og forskningsdepartementet i perioden mars 2003-september 2004. 188s.
- 2004/75 S. Blom: Holdninger til innvandrere og innvandring 2004. 54s.
- 2004/76 A. Rolland: En inspeksjon av Elevinspektørene. 51s.
- 2004/77 A. Rolland: KOSTRA og kvaliteten på de kommunale tjenester. 32.
- 2004/78 J.A. Osnes: Beregningsutvalget. Dokumentasjon av SAS-systemet. 98s.
- 2004/79 T. Eika og T. Skjerpen. Hvitevarer 2005. Modell og prognose. 18s.
- 2004/80 A.K. Johnsen og T. Nøtnes: Biblioteket i fokus? Rapport fra fokusgrupper for bibliotek og informasjonscenteret i Statistisk sentralbyrå. 26s.
- 2004/81 H. Tønseth: Årsrapport 2003. Kontaktutvalget for helse- sosialstatistikk. 12s.
- 2004/83 L. Vågane: Omnibusundersøkelsen juli /august 2004. Dokumentasjonsrapport. 454s.